

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

CEMŞİD'DEN HIZIR'A BEREKET MİTLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aygül KÖŞKER

1900005303

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

HAZİRAN 2023

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

CEMŞİD'DEN HIZIR'A BEREKET MİTLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Aygül KÖŞKER
1900005303

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem KAYA

Jüri Üyeleri: Dr. Öğr. Üyesi Shurubu Kayhan

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Gürçay

ÖN SÖZ

Bereket, en eski çağlardan itibaren insanın ilgisini çekmiş bir konudur. İlkel insan doğa karşısında savunmasız olması bereket için bazı mit ve ritüeller oluşturmalarını sağlamıştır. Bu çalışmada başta Türk mitolojisi olmak üzere diğer bazı dünya mitolojilerinden de alınan birçok bereket miti bütünlüyci bir bakış açısı kullanılarak yorumlanmıştır. Ele alınan farklı uygarlıkların bereket mitleri ve özellikleri bir araya getirilerek, Türk kültüründe nasıl tecelli ettiği tespit edilip incelenmiştir. Ayrıca Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya taşıdığı bereketle ilgili inanışlarının günümüz Anadolu kültüründe nasıl yer bulduğu da örneklerle açıklanmıştır.

Aynı zamanda karşılaştırmalı mitoloji yöntemiyle incelenen uygarlıklardan yola çıkılarak tespit edilen bereket mit ve ritüellerinin şekil değiştirerek günümüz kültür dünyasına girdiği verilen örneklerle kanıtlanmıştır.

Bu çalışmam sırasında bilgisi ve rehberliği ile her zaman bana destek olan ve yol gösteren tez danışmanım saygıdeğer Prof. Dr. Muharrem Kaya'ya, tüm eğitim hayatım boyunca bana inanan ve elimi hiç bırakmayan canım annem Gazal Kaya ve canım babam Şerif Kaya'ya, beni her zaman cesaretlendiren ve bana karşı olan sabırlarından dolayı arkadaşlarım Kübra ve Merve'ye teşekkür ederim. Ayrıca sonsuz desteği ve anlayışı için sevgili eşim Hasan Köşker'e teşekkür ederim.

Haziran 2023

Aygül KÖŞKER

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix

1.BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Mit ve Mitoloji Nedir?.....	2
1.2. Mitlerin Ortaya Çıkması ve Yayılması.....	2
1.3.Mitlerin Temelleri Hakkındaki Görüşler.....	3
1.3.1. Scriptual Teori.....	4
1.3.2. Tarihsel Teori.....	4
1.3.3. Alegorik Teori.....	4
1.3.4. Fiziksel Teori.....	5
1.4. Mitosların Sınıflandırılması.....	5
1.4.1. Samuel Henry Hooke Tasnifi.....	5
1.4.1.1.Ritüel Mitosları.....	5
1.4.1.2. Orijin Mitosları.....	5
1.4.1.3. Kült Mitosları.....	5
1.4.1.4. Prestij Mitosları	5
1.4.1.5. Eskatalogya Mitosları	6
1.4.2. Dünya Efsane Kongresinde Kabul Edilen Mit Tasnifi..	6
1.4.2.1. Teogoni Mitleri.....	6
1.4.2.2. Kozmogoni Mitleri.....	6
1.4.2.3. Antropogoni Mitleri.....	6
1.4.2.4. Eskatoloji Mitleri.....	7
1.5. Mitlerin İşlevleri.....	7

2. BÖLÜM: BEREKET RİTÜELLERİ VE BEREKET MİTLERİNİN KÖKENLERİ

2.1. Bereket Ritüelleri	9
2.1.1. Avcı-Toplayıcı Toplumlarda Bereket Ritüelleri.....	10
2.1.2. Tarım-Çoban Toplamlarında Bereket Ritüelleri	11

2.1.3. Sanayi Topluluklarında Bereket Ritüelleri	14
2.2. Bereket Mitleri	15
2.2.1. Mezopotamya	
2.2.1.1. Genel Tarih.....	15
2.2.1.2.Dumuzi-Tammuz	16
2.2.1.3.İnanna-İştar'ın Aşağı Dünyaya İnişi.....	18
2.2.1.4. Akitu Törenleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli.....	19
2.2.2. Mısır	
2.2.2.1.Genel Tarih.....	21
2.2.2.2. İsis-Osiris.....	21
2.2.2.3.Kutlamalar.....	23
2.2.3. İran	
2.2.3.1. Genel Tarihi	24
2.2.3.2. İnanç Sistemi	25
2.2.3.3 Şehname'de Cemşid	26
2.2.3.4. Avesta'da Yima	28
2.2.3.5. Vedalar'da Yama	28
2.2.3.6. Nevruz	29
2.2.4.Hititler	
2.2.4.1.Genel Tarih.....	32
2.2.4.2.Telepinu.....	33
2.2.4.3.Kutlamalar.....	34
2.2.5.Fenike	
2.2.5.1. Genel Tarihi.....	36
2.2.5.2.Adonis.....	36
2.2.5.3.Kutlamalar.....	37
2.2.6. Yunan	
2.2.6.1.Genel Tarih.....	38
2.2.6.2.Kybele.....	39
2.2.6.3.Kutlamalar.....	41
2.2.6.4.Demeter-Persephone.....	42
2.2.6.5.Kutlamalar.....	43
2.2.6.6.Dionysos.....	44

2.2.6.7. Kutlamalar.....	45
2.2.7. Altay Türkleri	
2.2.7.1.Genel Tarih.....	47
2.2.7.2. Ülgen.....	47
2.2.7.3.Umay.....	48
2.2.7.4.Yer Su.....	50
2.2.7.5.Kutlamalar.....	51
2.2.8. Saha Türkleri	
2.2.8.1. Genel Tarih.....	53
2.2.8.2. Ürün Ayı Toyon.....	54
2.2.8.3.Kutlamalar.....	54
2.2.9. Hakas Türkleri	
2.2.9.1.Genel Tarih.....	55
2.2.9.2.İney Tas.....	56
2.2.9.3.Kutlamalar.....	56
2.2.10. Anadolu	
2.2.10.1.Genel Tarihi.....	60
2.2.10.2.Hızır-İlyas.....	61
2.2.10.3.Hıdırellez.....	67
 3.BÖLÜM: GÜNÜMÜZ HALK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ	
3.1. Seyirlik Köy Oyunları	70
3.2. Halk İnanışları.....	75
3.3. Masallar.....	78
3.4. Hasat Festivalleri	82
3.5. Sanayide Üretim	84
 SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	88

KISALTMALAR

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

vd: ve diğerleri

KK: Kaynak Kişi

Üniversitesi : İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - Haziran 2023

ÖZET

Bereket konusu ilkçağlardan günümüze kadar tüm toplumlar için her zaman önemini korumuş olan bir konudur. İnsanoğlu, temel ihtiyaçlardan olan beslenme ihtiyacını karşılamak için öngörülemez olan doğayı ve tanrıları etkilemek istemiştir. Onları etkileyerek hayvanlarını çoğaltacağına ve tarım mahsullerinin bereketini arttıracığına inanmışlardır. Bunun için birtakım ritüeller düzenlemiş ve mitler oluşturmuşlardır.

Bu araştırmada Mezopotamya uygarlıkları, Mısır, İran, Hitit, Fenike, Yunan, Altay Türkleri, Saha Türkleri, Hakas Türkleri ve Anadolu'daki bereket mitleri ve ritüelleri ele alınmıştır. Ele alınan bu uygarlıkların mitlerinde ve ritüellerinde ortak tema, motif ve sembollerin olduğu tespit edilmiştir.

Bu mit ve ritüellerin günümüzde Anadolu coğrafyasında hala varlığını sürdürdüğü görülebilir. Bunların; halk inanışlarında, masallarda, festivallerde ve seyirlik köy oyunlarında çok sayıda örneği bulunur.

Anahtar Kelimeler: Bereket, mit, Anadolu, inanış, ritüel.

University : Istanbul Kültür University
Institute : Institute of Graduate Studies
Department : Turkish Language and Literature
Programme : Turkish Language and Literature
Degree Awarded and Date : M.S - June 2023

ABSTRACT

The subject of abundance has always maintained its significance for all communities from ancient times to the present day. Humans have sought to influence the unpredictable natural crops, which are essential for meeting their basic needs. To achieve this, they have organized various rituals and created myths.

The abundance myths and rituals in Mesopotamian civilizations, Egypt, Iran, Hittites, Phoenicia, Greece, Altai Turks, Saha Turks, Hakas Turks and Anatolia have been examined in this paper. It has been determined that these civilizations share common themes, motifs and symbols in their myths and rituals.

It is evident that these myths and ritual continue to exist in the Anatolian region to this day. Numerous examples can be found in folk beliefs, folktales, festivals and traditional village performances.

Keywords: Abundance, myth, Anatolia, belief, ritual

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Mit ve mitoloji eski çağlardan beri insanların inanç ve kültürlerine ışık tutan önemli kaynaklardır. Ancak bunları sadece eski çağlarda kalmış anlatılar olarak düşünmek büyük bir hatadır. Çünkü bunlar günümüzde hala etkisini sürdüren unsurlardır.

Bu tezde eski uygarlıkların bereket mitlerinin günümüze etkisi ele alınmaktadır. Bereketle ilgili inanış, mit ve ritüeller farklı kültürlerde binlerce yıldır insanların hayatını etkilemiş ve hala etkilemektedir. Bu çalışmada başta Türk dünyası olmak üzere birçok uygarlığın bereket mitlerinin günümüz Anadolu coğrafyasına yansımaları ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı: Karşılaştırmalı mitoloji çerçevesinde ele alınan uygarlıklara ait bereket mitlerinin analiz edilmesi ve bu mitlerin günümüz kültürüne etkilerinin incelenmesidir.

Çalışmanın önemi: Kültürel mirasımızın mitolojik kökenlerini anlamak ve günümüzdeki etkilerini belirlemektir.

Geçmişten günümüze her zaman insanlar için en önemli konu beslenme, geçim ve bununla ilgili olarak bereket olmuştur. Konumuzu oluşturan bereket mitlerine girmeden önce mitin tanımı, kapsamı ve sınıflandırılmasını ele almamız gerekir.

Üç ana bölümden oluşan tezin ilk bölümünde genel olarak mit ve mitolojiyle ilgili temel kavramlar, mitlerin kökenleri hakkındaki görüşler, mitlerin sınıflandırılması gibi genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; Avcı, tarım, çoban ve uygar toplumların bereket ritüelleri ele alınmıştır. Bununla

beraber başta Türk kökenli topluluklar ve Mezopotamya'daki uygarlıklar olmak üzere İran ve Yunan gibi birçok uygarlığın bereket mitleri ele alınıp açıklanmıştır. Bu aşamada uygarlıkların kısa bir tarihi verilerek tarihsel süreçte birbirleriyle ilişkilerine ve bu doğrultuda kültürel alışverişlerine dikkat çekilmiştir. Son bölümde ise tüm bu ritüel ve mitlerin günümüz Anadolu coğrafyasına etkileri örneklendirilip sunulmuştur.

1.1. Mit ve Mitoloji Nedir?

Mitoloji, eski Yunan dilindeki *mythos* ve *logos* sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşur. *Mythos* genel olarak söylenen ve duyulan söz anlamına gelmekle beraber masal, efsane ve öykü sözcüklerini de karşılar. *Logos* sözcüğü ise günümüzde bilim anlamında kullanılmaktadır (Erhat, 1996: 3).

Mitler, bize başlangıçtaki masallara özgü zamanlarda meydana gelen öyküleri anlatır. Bunları diğer öykülerden ayıran özellik ise kutsal öyküler olmalarıdır (Eliade, 2001). Mitoloji de işte bu mitleri, mitlerin doğuşunu ve yapısını inceleyen bir bilim dalı olarak ilk defa 19. yüzyılda George Fredrich Creuzer (1771-1851) tarafından ortaya konmuştur (Yıldırım, 2012: 18).

Mitler, ilkel insan için büyük bir önem arz eder. Hatta ilkel insanın günlük yaşamı ve din dışı etkinlikleri bile bu mitlere ve kutsal varlıklara göre şekillenmiştir. İnsanoğlu tarihin her devrinde insanı kâmil olmayı amaçlamıştır. Bahsedilen bu zamanlarda onlara yol gösterici olan mitler ve kutsal varlıklar olmuştur (Eliade, 2001: 17). İlkel şenliklerde yapılan ritüeller sayesinde insan kutsal varlıklarla konuşur ve iletişime geçer. Bu ritüellerde mitsel varlığı temsilen kullanılan maskeye adeta bir tanrıymışçasına saygı gösterilir. Hatta onlara göre maske, tanrının kendisidir (Campbell, 2016: 31).

1.2. Mitlerin Ortaya Çıkması ve Yayılması

Aynı veya ortak özellikler gösteren mit ve mitolojik unsurlar, birbiriyle etkileşimin mümkün olmadığı coğrafyalarda görülür. Bu konuda bilim insanları farklı fikirler savunmuş ve bu fikirleri çeşitli görüşlerle desteklemiştir. Bu bölümde ele alınacak iki temel karşıt fikir vardır:

Bununla ilgili ilk görüş benzer ihtiyaçların benzer sonuçlar doğurmasıdır. İnsan, nerede olursa olsun birbirinin aynısıdır. Dolayısıyla bu görüşe göre insanlar farklı kıtalarda ve hatta farklı yarım kürelerde olsalar dahi ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçlar sonucunda üretilen mitler ve ürünler aynı ya da benzer olacaktır. Örneğin; Dede Korkut Destanı ile Yunanlıların Odysseia Destanı arasında çeşitli benzerlikler ve hatta zaman zaman aynılıklar söz konusudur. Dede Korkut Destanı'ndaki anlatılar bugün bile Türk kökenli halklarda anlatılır. Bu halklar ile Yunanlıların tarih içerisinde ilişkide bulunduğu bir kayıt yoktur. Bu durum ilk görüşü destekler niteliktedir (Ekici, 2010: 59).

Leo Frobenius'un da savunduğu diğer bir görüş ise bu mitler, aletler ve icatların göç, ticaret ve savaş gibi etmenlerle yer değiştiren insanlar sayesinde farklı coğrafyalara yayılmasıdır. Bu görüşe göre uygarlığın doğduğu belli başlı coğrafyalar vardır. Bu topraklarda doğan ürünler yukarıda da değinilen yollarla farklı bölgelere yayılmıştır. Örneğin; Peru sahilinde MÖ 1016 tarihi civarında belgelenen su kabağı kalıntıları bulunmuştur. Su kabağının yurdu bu bölgeler değildir. Ayrıca su kabağı, ekim yapılarak ürünü elde edilen bir bitkidir. Yani okyanusta yüzerek gelip burada kendiliğinden yetişmesi olanaksızdır. Bu da su kabağının bu topraklara farklı bir kıtadan gelmiş olduğunun kanıtıdır. Su kabağını getiren insanlar buraya kendi mitlerini ve kendi aletlerini de getirmiştir denilebilir (Campbell, 2016: 208).

1.3. Mitlerin Temelleri Hakkındaki Görüşler

Tarih boyunca bilim insanları mitolojinin temellerini çeşitli teorilere dayandırmıştır. Dursun Ali Tökel "*Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*" adlı doktora tezinde bu teorileri şu şekilde sıralamıştır: Scriptual Teori, Tarihsel Teori, Alegorik Teori ve Fiziksel Teori (Tökel,1998: 13-14).

1.3.1. Scriptual Teori

Bu teoriye göre; mitlerin, mitolojik tanrıların ve tanrıçaların kökeninde semavi dinler vardır. Yani pagan dinleri semavi dinlerin bozulmuş halleridir. Hatta Augustine (354-430) pagan tanrılarının kökenini semavi dinlerdeki cin inancının bozulmuş haline benzetir. Pagan tanrılarının ortaya çıkışı ile ilgili diğer bir görüş de Kapadokya teolojisinin öncü isimlerinden 4. yüzyılda yaşamış olan Aziz Basil'e aittir. O da Yahudi rablerinin tanrılaştırılarak pagan tanrılara dönüştüğünü iddia eder (Demirci, 2016: 28).

Ayrıca semavi dinlerdeki melek ve peygamber inancının değişerek tanrılar ve tanrıçalar şeklinde pagan dinlerine geçmesi bu konu hakkındaki diğer bir görüştür.

1.3.2. Tarihsel Teori

Bu teoriye göre mitolojik şahıslar bir zamanlar gerçekten yaşamış tarihi kişilerdir. Zamanla bu kişiler kutsallaştırılarak mitolojik kahramanlara dönüşmüştür. Örneğin; İran mitolojisindeki Cemşid karakterinin gerçekte İran'da yaşamış bir hükümdar olduğundan bahsedilir (Yıldırım, 2012: 117).

1.3.3. Alegorik Teori

Bu teoriye göre tüm mitler alegorik ve semboliktir. İnsan zihninin kolayca kavrayamayacağı şeyler sembolik bir dille anlatılınca daha anlaşılır olur. Örneğin; Platon anlattığı felsefi fikirlerin daha iyi anlaşılabilmesi için ya yeni mitler yaratmış ya da hazırda bulunan mitleri kullanmıştır. Buna en güzel örnek felsefi sohbetlerinde anlattığı adalet kavramını daha anlaşılır kılmak için başvurduğu bir yöntemdir. Platon bu aşamada "Er" adında bir kişinin ahirete yaptığı yolculuğu bir mit şeklinde anlatır. Ahirette adaleti gözetmenlerin iyi, gözetmeyenlerin de kötü durumda olduğundan bahsedilir. "Er" burada gördüğü olayları geri döndüğünde insanlara anlatmakla yükümlüdür (Dürüşken, 2014: 2016). Bu tıpkı Dante' nin İlahi Komedya adlı eserine benzer.

Buna benzer bir diğerk görüş de ünlü İslam düşünürü Gazali'ye aittir. Ona göre tanrının gerçekliğı bizim anlayamayacağımız kadar büyüktür. Bu yüzden tanrı bize metafor ve benzeşimle seslenmiştir. Melek ve şeytan gibi kutsal varlıklar aslında birer metafordan ibarettir (Russel, 2018: 78-80).

1.3.4.Fiziksel Teori

Doğaya ait güçlere kişilik özelliğı yüklenerek bu güçlerin tanrısallaştırılması görüşüdür (Tökel, 1998: 14).

1.4. Mitosların Sınıflandırılması

1.4.1. Samuel Henry Hooke Tanifi

Samuel Henry Hooke mitleri; ritüel mitosları, orijin mitosları, kült mitosları, prestij mitosları ve eskatalogya mitosları olmak üzere beş başlık altında toplar (Hooke, 2002: 14).

1.4.1.1. Ritüel Mitosları

Dini ritüeller gerçekleştirilirken bu eylemlere sihirselle etkisiyle sözler, şarkılar, afsunlar eşlik ediyordu. İşte tüm bunlar ritüel mitoslarını oluşturur (Hooke, 2002: 15).

1.4.1.2. Orijin Mitosları

Daha çok "etiolojik mitos" olarak da adlandırılan bu mitos türü oldukça eski bir türdür. İşlevi; bir göreneğın, bir adın, bir nesnenin nasıl doğduğunun imgeselle bir açıklamasını sunmaktır (Hooke, 2002: 16).

1.4.1.3. Kült Mitosları

İsrail dininin gelişmesi sırasında ortaya çıkar. İsraililer tarafından bayramlar kutlanırken okunan ilahilerdir (Hooke,2002: 16-17).

1.4.1.4. Prestij Mitosları

Bu mitos türünün işlevi, bir halk kahramanının doğuşuna gizem havası vermektir. Musa'nın doğuşu buna bir örnek olarak verilebilir. Musa'nın

sazlardan yapılmış hasır bir sepet içinde Nil' e salıverilişinin öyküsü ile Sargon, Kyros, Romulus ve Remus öykülerine benzer (Hooke, 2002: 18).

1.4.1.5. Eskatalogya Mitosları

Özellikle Yahudi ve Hristiyan düşüncesinin karakteristik bir ögesini oluşturan bir mitos türüdür. Peygamberler, dünyanın sona ereceği zamanı anlatırken mitos diline dönerler. Örneğin; Babilonya Yaratılış Mitosunda Marduk' un kaos-ejderini yenişini anlatan sözler Yehova' nın güçlerine karşı kazanacağı zaferi betimlerken kullanacakları imgesel malzemeyi sunar. Bu ve bunun gibi şeyler ancak mitos diliyle anlatılabilir (Hooke, 2002: 20-21)

1.4.2. Dünya Efsane Kongresinde Kabul Edilen Mit Tasnifi

Dilimize Farsça' dan gelen efsane kelimesinin bilim dilindeki karşılığı Mythos' dur. Kelimenin aslı Yunanca' dan gelir. Sedat Veyis, bunları; teogoni mitleri, kozmogoni mitleri, antropogoni mitleri ve eskatoloji mitleri olmak üzere dört ana başlık altında toplar (Veyis, 1988: 190).

1.4.2.1. Teogoni Mitleri

Tanrıların nereden geldiğini konu alan mitlerdir (Veyis, 1988: 190).

1.4.2.2. Kozmogoni Mitleri

Evrenin nasıl oluştuğuyla ilgili mitlerdir. Dünyanın yaratılışı genellikle yaratıcı bir tanrıya bağlanır. Tanrı bu yaratımdan sonra insanlardan uzaklaşmıştır (Veyis, 1988: 192).

1.4.2.3. Antropogoni Mitleri

İnsanların nereden geldiğini veya nasıl ortaya çıktığını anlatan mitlerdir. İnsanın yaratılması genellikle tanrıya veya yüce bir varlığa bağlanır. Bununla beraber insanın bitki, hayvan veya bir kahraman tarafından yaratıldığı da anlatılan efsaneler arasındadır. Bazı kaynaklar da insanın kendiliğinden meydana geldiğini yazar (Veyis, 1988: 195).

1.4.2.4. Eskatoloji Mitleri

İnsanın ve dünyanın geleceğini konu alır. İlk el efsanelerin çoğunda dünyanın bir felakete uğradığı yazılır. Bu felaket, bazı kaynaklarda tufan olarak geçerken bazı kaynaklarda büyük yangınlar olarak anlatılır (Veyis, 1988: 206-208).

1.5. Mitlerin İşlevleri

Elieade *Mitlerin Özellikleri* kitabında mitlerin işlevlerini şu şekilde sıralar:

1. Mitler kutsal ve doğaüstü olan varlıkların öyküsünü oluşturur.
2. Bu öyküler gerçek ve kutsaldır. Çünkü kutsal varlıklar tarafından oluşturulmuş, gerçeklerle ilgili öykülerdir.
3. Mit her zaman yaratılışla ilgili olayları anlatır. Herhangi bir davranışın, kurumun vd. ilk olarak nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Şu durumda insana özgü davranışların ilk örneklerini mitler oluşturur.
4. İnsan, nesneye ait miti bilerek nesneler üzerinde hakimiyet kurar. Örneğin; demirden yapılmış bir bıçak darbesiyle yaralanan bir kişiyi tedavi etmek için demirin ilk öyküsü anlatılır. Böylece bıçak üzerinde hakimiyet kurulduğuna inanılır.
5. Sonuç olarak insan, mitlerin yarattığı döngüsel zamanın içinde oluşan ritüellerle coşku içerisinde yaşar (Eliade, 2001: 28).

Mitler, tüm bu işlevleri sayesinde binlerce yıl sonraki modern dünyada bile insanları hala etkilemektedir. Mitlerde geçen konular evrenselidir. Evrensel konuların başında hayatta anlam arayışı, ölüm, bereket ve güvende hissetme ihtiyacı gelir. Bu konular hiçbir zaman ve hiçbir yerde değişmez. Böylece bu konular her zaman ve her bölgede insanların ilgi odağı olmuştur. O zamanın insanı, ölüm karşısında ne kadar çaresizse 21. yüzyılın insanı da en az o kadar çaresizdir.

Mit ve mitoloji her ne kadar en eski çağlardan ve o zamanın öykülerinden bahsediyor gibi görünse de modern zaman insanına hiç yabancı değildir. Mitler zamanla yok olmamış günümüze kadar gelmiştir. Özellikle başta Freud olmak üzere pek çok 20. yüzyıl bilim insanı, kuramlarını oluştururken ve isimlendirirken mitolojiden yararlanmıştır. Ayrıca günümüzde sanatsal ürünler, reklamcılık, edebiyat, sinema, bilgisayar oyunları gibi pek çok alanda da mitler ve mitolojik unsurlar kullanılmaktadır.

Mitler, çağlar boyunca ihtiyaçlar dahilinde bazı değişikliklere uğrayarak gelenek halinde nesilden nesile aktarılmıştır. Fakat gelenek halinde aktarılma toplumun ihtiyacı dahilindeyse meydana gelir. Aksi takdirde aktarılma olmaz ve mit zaman içinde yok olur (Özbudun, 2015: 19). Örneğin; tarımın tek geçim kaynağı olduğu eski çağlardan bu yana yağmura her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Yağmur yağdırmak için bazı ritüeller oluşturulmuştur. Günümüzde bile barajlarda suyun azalması ile birlikte köylerde ve kentlerde su ihtiyacı ortaya çıkar. Buralarda yaşayan halk su ihtiyacını gidermek için yağmur duası eder. Yağmur duasının da içinde bulunduğu bereket ritüelleri gelenek halinde günümüze kadar gelmiştir.

Bugüne kadar gelen diğer bir ritüel örneği de adak adama ritüelidir. Adak adama, hem içinde bulunulan kötü durumdan kurtulmak hem de gelecekte başa gelmesinden korkulan kötülüklerden sakınmak için yerine getirileceğine dair tanrıya verilen bir sözdür. Burkert adak için, "Gelecekle başa çıkmanın önde gelen insani yoludur." der (Burkert, 1999: 31-33). Günümüzde İslam ve Hristiyanlık gibi yaşayan pek çok dinde de hâlâ adak adama ritüeli gerçekleştirilir. Bahsedilen tüm bu durumlar neden hala mitlere ihtiyaç duyulduğunun en iyi kanıtlarıdır.

2.BÖLÜM: BEREKET RİTÜELLERİ VE MİTLERİ

2.1. Bereket Ritüelleri

Ritüel, insandan daha güçlü olan kutsal varlıkların gücünü ve doğayı kontrol altında tutmak için yapılan ve kuralları önceden belirlenmiş dini törenlerdir. Ritüel sadece eylemden oluşmaz. Sözler ve şarkılar da eylemlere eşlik eder. Yani, Yunanlıların "dram" dediği eylemlerden ve sözlerden diğer bir ifadeyle mitostan (mit) meydana gelir. Söylenen ve tekrarlanan bu mitosların eğlendirmek gibi bir amacı yoktur. Bunlar bir oluşu meydana getirmek için söylenir. Burada genelde bir yaratım söz konusudur (Hook, 2002: 14-15).

Daha önce de söz konusu olduğu gibi ritüel, kutsal varlıklara ve doğaya etki etmek ve bu etki sonucu istenilen sonuca varmakla ilgilidir. Bereket ritüelleri buna örnek olarak verilebilir. Bu tür ritüeller geçim kaynakları için uygun doğa koşullarının sağlanması ve mahsulün bolluğu gibi dileklerde bulunmak niyetiyle yapılır.

Bir önceki bölümde mitlerin, işlevini ve şeklini değiştirerek günümüze kadar ulaştığı kaydedilmişti. Bu ritüellerin de günümüze kadar gelmediğini düşünmek yersiz olur. Çünkü günümüzde bile insanların yağmur duasına çıktığı, bereket için cüzdanlarında muska taşıdığı veya tarım mahsulünün bereketli olması için hasattan bir demeti baş aşağı astığı görülür. Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları tüm canlılığıyla bu geleneğin devam ettiğini gösteren örneklerdir (Yolcu, 2018: 90-95).

Bu bölümde tarihsel süreç içerisinde farklı zamanlarda farklı toplumlar tarafından gerçekleştirilmiş olan bereket ritüelleri sırasıyla: avcı

toplumlarda, tarım toplumunda, çoban toplumlarında, uygar toplumlarda bereket ritüelleri olmak üzere dört bölümde incelenecektir.

2.1.1. Avcı-Toplayıcı Toplumlarda Bereket Ritüelleri

Toplayıcı dönemde yaşamış olan ilkel insanın beslenme biçimi toplayıcılıktır. Meyve, kök ve böcek gibi şeyleri yiyerek hayatta kalan toplayıcı insanlar arasında herhangi bir iş bölümü yoktur. Dolayısıyla toplumsal dayanışma gelişmez. Bu dönemde insan ve doğa arasında genel anlamda bir düzensizlik ve anarşi hakimdir. Düzensizlik, düşünce yapısının gelişmesine engel olur (Şenel, 1995: 96). Dolayısıyla gelişmiş bir düşünce yapısını gerektiren bereket ritüellerinden bu dönemde söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden bereket ritüelleri avcı insan döneminden başlanarak ele alınacaktır.

İklim, doğal çevre, bitki örtüsü ve hayvan toplulukları her dönemde olduğu gibi Paleolitik dönemde yaşamış avcı insanın da kaderlerini belirler. İnsan bu dönemde alet yapımıyla beraber doğa karşısında ilk defa saldırı pozisyonuna geçer. Bu durumdan cesaret alarak doğayı ve kutsal varlıkları etkileyebileceğine inanır (Şenel, 1995: 99). Bunu da çeşitli ritüellerle gerçekleştirir.

Ritüel, sihirsel düşünüş gerektiren bir davranıştır. İnsan, her ne kadar ilk alet yapımıyla düşünmeye başlamışsa da sihirsel düşünüş daha sonraki zamanlarda gerçekleşecektir. Doğa ve insan arasındaki düzensiz ve gelişigüzel ilişki insanlar tarafından olayların ve nesnelerin neden-sonuç ilişkisini açıklamada da kullanılır. Bazı olayların ve nesnelerin neden-sonuç ilişkisi gelişigüzel bir biçimde açıklanarak sihirsel düşünüş başlatılır (Şenel, 1995: 101).

Bereket, avcı insan için avlayacakları hayvanların çoğalması demektir. Bu hayvanları avlayacak güce sahip olmaları da bereketin yaşanması için diğer bir etmendir. İşte bu nedenle doğayı ve kutsal varlıkları etkileyerek av hayvanlarının çoğalması ya da hayvanları avlayabilecek güce sahip olmak için çeşitli ritüeller gerçekleştirilir.

Av gerçekleştirilmeden önce avı yaşıyormuşasına canlandırılan törenler yapılır. Jung' a göre ilkel bir insana yapacağı işin ne olduğunu anlatmak için işi hareketlerle yapıyormuş gibi canlandırarak anlatmak gerekir. Bu ritüellerin diğer biçimi de hayvan şekline girmektir. İnsan avlayacağı hayvandan hem korkar hem de ona saygı duyar. Bu hayvanların şekline bürünerek onların gücünü aldığına inanır. Bunu yaparak avlanma konusunda artık zorluk çekmeyeceğine inanır (Çoruhlu, 2002: 160). Hayvan biçimine girme ve bu hareketleri tekrar etme ritüeli ileriki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı gibi günümüzde başta halk oyunları olmak üzere pek çok alanda kültürümüzde yer alır.

Avcılık ve doğurganlıkla ilgili ritüellerden günümüze kalan en güzel örnekler mağara resimleri ve heykellerdir. Bu dönemin geçim kaynağı hayvanlar olduğu için mağaralarda yer alan resimler de genellikle hayvanlara aittir. Başarılı bir av için çizilen bu hayvan resimleri sayesinde insan, resmini çizdiği hayvanın ruhuna hkmedeceğine inanır. Böylelikle onu avlamada herhangi bir zorlukla karşılaşmayacağını düşünür. Dönemin sanat ürünlerinden bir diğeri ise doğurganlığı temsil eden iri kalçalı, iri memeli Venüs heykelleridir (Yıldırım ve Ceren, 2018: 13-14).

2.1.2. Tarım-oban Toplumlarında Bereket Ritüelleri

Tarımın ilk defa Yakın Doğu'da ortaya çıktığı biliniyor. Bunun sebebi gerek yerli tahıl ürünleri gerekse de tarıma uygun hayvanlarının kökeninin Yakın Doğu olması olabilir. Tarım dönemiyle birlikte insanın ilgi odağı hayvandan bitkiye geçer. Bu yeni ilgi odağı olan tarımsal ürünler üzerine birtakım düşünsel gelişmeler yaşanır. Bu dönemde düşünsel yapı olarak sihirsels düşünüşten dinsel düşünüşe geçiş başlar.

Tarımı yapılan tahıl ürünleri ilkbaharda yeşerip sonbaharda ölür. Gelecek sene ilkbaharda tekrar dirilir. Bunun farkına varan insan tarım ürünlerini bu ynden insana benzetir. İlkel insanın "ift yönlü analojik düşünce" yapısı "bitki insana benziyorsa insan da tamamen bitkiye benzemelidir" düşüncesini gerekli kılar. O halde insan da öldükten sonra

tekrar yaşama dönecektir (Şenel, 1995: 168). Bu düşünce tarım toplumunda uygulanan ve uygar toplumda daha geniş kapsamlı olarak görüleceği üzere ölüp-dirilme ritüellerinin temelini oluşturur.

Tarımsal dönemin bereket ritüellerinin başında "kral kurbanı" gelir. Doğaya bolluk ve bereket veren tanrı kralın bedeniyle bütünleşmiş düşünülür. Bu insan-tanrı fikrini oluşturmakta eski insanlar hiç de zorlanmamıştır. Çünkü kutsal varlıklarda olduğuna inandıkları doğaüstü güç kendilerinde de vardır. Sadece kutsal varlıklar bu gücün çok daha fazlasına sahiptir (Frazer, 2004: 134). Tanrı kral ülkeyi yönettiği gibi tüm doğayı da yönetir. Bolluk bereketi veren krala sonsuz saygı ve sevgi beslenir. Ancak yaşanan felaket ve kıtlıkların da aynı kral yüzünden yaşandığına inanılır. Bu gibi durumlarda krala olan saygı ve sevgi biter ve kralın öldürülmesine neden olur

Tanrı-kralda hiçbir eksiklik ve acizliğin olmaması gerekir. Örneğin; yaşlılık belirtisi olan tek bir beyaz saç teli dahi kralın öldürülmesini gerektirirdi. Çünkü bolluk ve bereketin de kralın gençliği gibi azalacağına inanılırdı. Bu yüzden kral yaşlılık belirtisi göstermeden, tam gücünün ve gençliğinin doruğundayken kurban edilmelidir. Böylece bereket veren tanrı-kral doğaüstü gücünden bir şey kaybetmeden ardılı olan kralın bedenine girecektir. Doğa da bereketinden bir şey kaybetmeyecektir (Frazer, 2004: 213).

Tanrı kurbanı tahılların bereketi için yapılan bir bereket ritüelidir. Fakat sonraları suçsuz birinin kurban edilmesi insanların vicdanlarına ağır gelmiş olacak ki ritüelde yapılan çeşitli değişikliklerden sonra kral yerine suçlu biri kurban edilmiştir. Hatta sonraları insan kurban edilmeden çeşitli temsillerle yapılmıştır (Frazer, 2004: 223).

Bereket ritüelleri genelde ilkbaharda yapılırdı. Bunun sebebi kral kurbanı örneğinde görüldüğü gibi bu zamanda ilkbaharın gücünün zirvede olmasıdır. Örneğin; ileride de inceleneceği gibi Kutsal evlenme ritüeli buna örnek olarak verilebilir. Tahılı temsil ettiğine inanılan tanrı Temmuz sonbaharda yeraltına iner ve ilkbaharın gelmesiyle yeryüzüne çıkar. Temmuz

tanrıça İnanna ile birleşir. Bu birleşmeyle yeryüzünde bolluk ve bereket artar. Tanrı Temmuz'u kral temsil ederken tanrıçayı tapınak rahibesi veya kraliçe canlandırır.

Yağmur yağdırma ritüeli bolluk için yapılan diğer bir ritüeldir. Örneğin; Hititlerde kuraklık döneminde Fırtına tanrısının öfkelenerek yeraltına inip insanları cezalandırdığına inanılır. Kuraklığı giderip tanrının öfkesini dindirmek için su kaynakları olan mağaralara ve su kaynaklarına hayvan kurban edilir. Burada kurban edilen hayvanların kanı içki olarak sunulur (Ökse, 2006: 57).

Hristiyan inancında İsa Mesih'in ölüm ve dirilmesi olayının insanoğlunun kurtuluşunu sağladığına inanılır. Hristiyan inanç sistemine sonradan "Paskalya Bayramı" olarak geçen bu kutlamalar uygar toplumdaki bereket ritüellerine örnek olarak verilebilir. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra dirildiği gün pazar günüdür. Her pazar günü küçük çapta bir kutlama yapılır. Paskalya'nın sembolü yumurta ve tavşandır. Yumurta ölümün ve yeniden dirilmenin sembolüdür. Tavşan ise doğurganlığın ve bereketin semboldür. Aynı zamanda tavşan baharın gelişinin de müjdeleyicisidir (Küçük, 2016: 232-233).

Neolitik dönemde doğal ve toplumsal koşullar nedeniyle geçim şekli olarak çobanlığı seçmiş topluluklar genel olarak avcı-toplayıcı insanların kültürlerinin etkisinde kalır. Tıpkı onlarda olduğu gibi hayvanlar hayati önem taşır. Bu topluluklarda ilgi bitkide değil hayvanda olduğu için ölüm sonrası yaşam düşüncesi görülmez. Düşünsel olarak da avcı-toplayıcı insanın sihirsel düşünüş yapısını devam ettiren çoban toplumu tarım köyleriyle etkileşimi sonucu dinsel düşünüşten de etkilenir. Bunun sonucunda ise "şamanizm" denilen karma yapılı bir düşünce sistemi ortaya çıkar (Şenel, 1995: 171-173). Bu düşünce tarzı başta bereket ritüelleri olmak üzere tüm ritüellerde, insan etkileşimlerinde ve günlük hayatta kendini gösterir.

Çoban toplumunda bereket ritüelleri; hayvan sürülerinin salgın hastalıklardan korunması, sürülerin çoğalması, sütlerin bollaşması ve

otlakların kurumaması gibi amaçlarla yapılırdı. Avcı insanın gerçekleştirdiği hayvan şekline bürünme gibi ritüeller de bu dönemde görülür.

Günümüzde Anadolu'da çobanlık yapılan bölgelerde de bu tür ritüellere rastlanır. "Koç Katımı" buna örnek olarak verilebilir. Bu kutlamaların tarihi bölgeden bölgeye değişse de 1 Ekim ve 20 Kasım arası genel bir tarih olarak kabul edilebilir. Davul ve zurna eşliğinde köy meydanında ya da harmanda toplanan köy halkı, süslenmiş ve kınalanmış koçları dişi koyunların arasına salar. Koç Katımı ritüelleri sırasında öne çıkan çeşitli büyümlü işlemler, törenler ve inanışlar önemlidir. Örneğin; Kars, Malatya ve Tokat yörelerinde Koç Katımı'ndan önce koçların üzerine erkek çocuk bindirilirse döl zamanından sonra erkek kuzu, kız çocuk bindirilirse dişi kuzu olacağına inanılır. Bu ve bunun gibi pek çok inanç günümüzde hâlâ varlığını sürdürmektedir (Boratav, 1994: 212).

Anadolu'da çobanlıkla ilgili kutlanan diğer bir bayram da Koç Katımı'ndan yüz gün sonra kutlanan Saya Bayramı'dır. İnanışa göre Koç Katımı zamanında döllen kuzuların yüz gün sonra tüyleri çıkmaya başlar ve anasının karnında canlanır. Oldukça eğlenceli geçen bayramlar şu adımlardan oluşur;

1. Çobanlar, gençler ve çocuklar kapı kapı gezerek sayacı sözleri söyler ve yiyecek ile bahşış toplarlar.
2. Bazı yerlerde basit bir senaryodan oluşan oyun sahnelenir. Oyunun oyuncu kadrosunda Arap ve İhtiyar vardır. İhtiyar ölmüş gibi yapar ve ağzına yiyecek verdikten sonra dirilir.
3. Ev gezmeleri sona erdiği zaman toplanan yiyecekleri sayacılar beraber yerler. Hep beraber geç saatlere kadar çalar, eğlenir ve oynarlar (Boratav, 1994: 213).

2.1.3. Sanayi Topluluklarında Bereket Ritüelleri

İnsanların tarım ve hayvancılıkla ilgilendiği dönemlerde berekete dair kutsallık atfettiği unsurlar sanayi toplumunda yerini üretim araçlarına bırakır.

İnsanlar geçimini sağladığı üretim araçlarına bakım yaparak ve onları koruyarak geçimini güvence altına alır.

İş yerlerinde hazırlanan yemekli toplantılarda bereketi arttırmaya yönelik temenniler ve dualar edilir. Ayrıca işyerinin açılması sırasında kesilen kurdele de açılan bu yeni iş yerinin başarılı olması ve bereketli kazançlar sağlaması için yapılır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgiler çalışmanın üçüncü bölümünde verildiği için burada birkaç örnekle yetinilmiştir.

2.2. Bereket Mitleri

2.2.1. Mezopotamya

2.2.1.1. Genel Tarihi

Pek çok kaynakta "tarihin beşiği" olarak nitelendirilen Mezopotamya Fırat ve Dicle Nehirlerinin arasında kalan bölgeye verilen addır. Bu kavram ilk defa Antik tarihçiler tarafından mesos (orta) ve potamos (ırmak) kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Coğrafi konum olarak Toroslar ve Zagrosların etekleriyle Suriye Çölü arasında, Fırat ve Dicle Nehirlerinin suladığı bereketli topraklarda yer alır. Fakat temel yaşam koşulları bakımından kuzey, güney ve orta olarak üç bölüme ayrılır (Köroğlu, 2021: 13-18).

Bu coğrafyada karşımıza Sümerler ve ardından Sami ırklardan olan Akad, Babil ve Asur gibi topluluklar çıkar. Bu halklar kültürel ya da ırksal herhangi bir çatışmaya girmeden kaynaşarak melez bir kültür oluşturur. Öyle ki bunları birbirinden ayırt etmek olanaksız bir hale gelir (Bottero ve Kramer, 2021: 26-29). Tam olarak bu sebepten dolayı bu bölüm Sümer tarihi, Akad tarihi gibi alt başlıklar yerine "Mezopotamya Tarihi" ana başlığı altında ele alınmıştır.

Günümüze kadar tüm insanlığı etkilemiş olan Sümerler tarafından pek çok ilkin temelleri bu coğrafyada atılır. İlk olarak MÖ 3200 yılları civarında icat edilen ve diğer Mezopotamya halkları başta olmak üzere pek çok halk

tarafından kullanılan ve Fenike alfabe sistemine öncülük eden çivi yazısının mucidi Sümerlerdir. Bununla beraber "yaratılış" ve " tufan" gibi tek tanrılı dinleri dahi etkileyen inanış ve mitolojilerin ilk örneklerine de yine ilk defa Sümer’de sonra diğer Mezopotamya toplumlarında rastlanır (Köroğlu, 2021: 15-16).

Büyük Sümer tapınak külliyelerinde ortaya çıkmış olan yeni sanat ve fikirler sistemi MÖ 2800'de Mısır' a, 2600'de Girit'e ve İndüs'e, 1600' de Çin'e ve izleyen bin yıllarda Amerika'ya geçer. Bu geçiş yaşanırken bire bir kopya edilmez, farklı yapılar uyarlanarak geçiş yapılır. Örneğin; Frazer; Osiris'in Tammuz, Adonis ve Dionysos'la pratikte aynı olacak kadar çok benzediğini belirtir. Hepsi kökeninde öldürülen ve dirilen kutsal kral ritüyle ilgilidir (Campbell, 2016: 56).

2.2.1.2. Dumuzi-Tammuz

Tek tanrılı dinlere kadar etkisini sürdüren Mezopotamya’da tanrı inancı; *res rivinae* (tanrılar âlemi), *res humanae* (insanlar âlemi) ve *pax deorum* (karşılıklı barış) üç temel üzerine şekillenir. Tanrılar ve insanlar birbirine karşı sorumludur. İnsanlar; felaketlerden kaçmak, hem bu hem de öte dünyada rahat yaşamak ve kozmik düzenin sorunsuz bir şekilde işlemesi için tanrılara ibadet etmeli ve çeşitli ritüeller düzenlemelidir. Tanrılar da bu ibadet ve ritüeller sonucunda insana istediğini vermelidir (Demirci, 2019: 13-14).

Dumuzi, kutsal evlilik ritüelinin iki ana unsurundan biri olarak karşımıza çıkar. Temel geçim kaynağı tarım olan Sümer topraklarında bolluk ve bereket tanrıların insafına kalmıştır. İnsanlar aşk ve sevgi dolu tanrıçaları İnanna'yı çoban tanrısı Dumuzi ile evlendirerek ürünlerin bollaşacağını ve hayvanların çoğalacağını düşünmüşlerdir (Çığ, 2009: 27). Tanrı ve insanın birbirine karşı sorumlu olma konusunun bir örneğini "kutsal evlilik" ritüeli oluşturur. İnsanlar bu ritüeli gerçekleştirerek tanrıya tapınırlar. Böylece bolluk ve bereketin devamlılığı sağlanır. Bu sayede kozmik düzen sorunsuz bir şekilde işler.

Her sene bahar ayında kutlanan Akitu Bayramı'nda tanrıçayı temsil eden kutsal fahişe, tapınakta Dumuzi' yi temsil eden biriyle birlikte olur. Böylelikle mevsimsel döngü sağlanmış olur. Artık hasadın bereketli olduğu bahar ayları başlar.

Çok tanrılı dinler için zaman doğrusal değil döngüseldir. Tıpkı mevsimlerin ve gece ile gündüzün döngüsellığı gibi zaman da döngüseldir. Yılın belli dönemlerinde kutlanan bayramlar şimdiki zamanda değil kutsal zaman ve kutsal mekânda meydana gelmiş ilk yaratılışın canlandırılmasıdır (Altunay, 2019: 34-37). O halde sürekli birbirini tekrar eden bu Akitu Bayramı gibi kutlamalarda yer alan temsili İnanna ve Dumuzi de gerçekten tanrı ve tanrıça olarak kabul edilir.

Dumuzi tarihsel süreçte daha pek çok farklı kişilik ve özellik ile geçer. Örneğin; Ezekeil'in kutsal kitabında geçen Tammuz, Dumuzi' nin İbranice karşılığıdır. Bir inanışa göre Dumuzi ve Ningişzida, An (Anu) gökyüzünün muhafızları olarak betimlenir. Aynı zamanda Dumuzi tarihsel bir kişilik olarak Uruk'un eski dönem kralıdır (Black ve Green, 2003: 68-69).

Lagaş'ın Erken Hanedanlık döneminde, yılın altıncı ayı adını Dumuzi Festivali' nden alır. Daha geç dönemli Kuzey Mezopotamya takviminde aylardan birinin adı Dumuzi' dir. Standart Babil takviminin dördüncü ayının adı Du'uzu veya Düzu'dur. Tammuz, Irak Arapçasında hala Temmuz ayı için kullanılır (Black ve Green, 2003: 68-69).

Sümer etkisi tek tanrılı dinlere kadar ulaşır. Daha önceki bölümde bu inanışların günümüzde bile hala mitler şeklinde kullanıldığı söylenmişti. Dumuzi' nin tek tanrılı dinlerdeki karşılığı olarak S. Kramer İsa üzerinde durur. Muazzez İlmiye Çığ, Kramer'in Dumuzi ile İsa'nın benzer yönleri üzerinde durmasını hatırlatır. Kramer, İsa'nın çarmıha gerilmeden önce çile çekmesi ve öldükten sonra dirilmesi ile Dumuzi'nin yer altına götürülürken cinler tarafından darp edilmesi ve öldükten sonra dirilmesi arasında bir bağ kurar. Ayrıca İsa'nın "Ben iyi bir çobanım. Koyunlarım uğruna canımı bile veririm." demesi Dumuzi'nin çobanlığını hatırlatır. Tek tanrılı dinlerdeki

diğer bir örnek ise Harut ile Marut hikâyesinde saklıdır. Bu hikâyede melekler Allah'a insanların kan dökeceklerini ve fenalık yapacaklarını söyler. Allah da "Siz de onların yerinde olsanız siz de aynısını yapardınız" der. Allah meleklerin inadından sonra Harut ile Marut adlı melekleri seçip yeryüzüne gönderir. Allah onları sınamak için karşılına Zühre adında çok güzel bir kadın çıkarır. Melekler hemen onunla yatmak ister. Zühre adındaki kadın bunun için Allah'tan başka tanrıların var olduğunu kabul etmelerini ister. Fakat Harut ile Marut bunu kabul etmez. Sonraki seferde kadın bir çocukla gelir ve bu çocuğu öldürmelerini ister. Melekler bunu da kabul etmez. Üçüncü sefer de kadın şarap ile gelir. Melekler şarabı içince sarhoş olur. Hem çocuğu öldürür hem de Allah'ı inkâr ederler. Bunun üzerine Allah, meleklerle cezalarını ahirette mi yoksa dünyada mı çekmek istediklerini sorar. Melekler dünyada çekmek istediklerini söyler. Bu melekler Babil'de bir çukurda baş aşağı asılır ve bu durumda insanlara sihri ve büyüü öğretirler. Zühre adındaki kadın da göğe yükselerek yıldız olur. İnanna'nın simgelediği Venüs yıldızının Arapça adı Zühre'dir. Zühre tıpkı İnanna gibi erkekleri baştan çıkaracak kadar güzel ve alımlıdır. İnanna'ya çoban tanrısı Dumuzi ve çiftçi tanrısı Enkimdu aşık olur. Kısacası İnanna Zühre, Dumuzi ve Enkimdu Harut ile Marut'a dönüşmüştür (Çığ, 2009: 55).

Ölüp dirilen bitki tanrılarından biri olan Dumuzi çok tanrılı dinlerin etkin olduğu zamanlardan beri sürekli bir yenilenme ve değişim içindedir. Sümerlilerde tanrı Dumuzi semitik toplumlarda tanrı Tammuz'a dönüşür.

2.2.1.3. İnanna-İştâr'ın Aşağı Dünyaya İnişi

Dumuzi/Tammu'un yer altına inişi ve yeryüzüne tekrar çıkışını anlatan Sümerce ve Akadca tabletler günümüze kadar ulaşmıştır. Bu farklı varyantlar arasında çok az fark olmakla beraber anlatılan olaylar genelde aynıdır. Sümer tabletlerindeki hikaye kısaca şöyledir:

Tanrıça İnanna, kardeşinin hüküm sürdüğü aşağı dünyaya gider. Oraya gidince takıları ve tılsımlı giysileri elinden alınır. Kardeşi onu cansız bir cesede çevirir. Yardımcısı Ninşibur İnanna'nın "Eğer geri dönemezsem yardım iste" dediği tanrılara gider. Ona sadece tanrı Enki yardım eder. Enki,

Kurgara ve Kalatur adında iki eşcinsel yarattığı yaratarak onlara İnanna'yı canlandıracak büyülu yiyecek ve içeceği verir. Kurgara ve Kalatür zebanileri atlatarak büyülu yiyecek ve içeceklerle İnanna'yı hayata döndürür. Ne var ki hayata dönse de yerine canlı birini bırakmadan aşağı dünyadan çıkamaz. İnanna, kendine eşlik edecek silahlı bir grupla yerine koyacağı birini aramaya çıkar. Eşi Dumuzi'yi ölümüne hiç üzölmez bir halde görür ve sinirlenip yerine Dumuzi'yi aşağı dünyaya gönderir. Fakat kardeşi Geştinanna hiç olmazsa yılın bir bölümünde abisinin yerine aşağı dünyaya gönderilmesi için İnanna'ya yalvarır. İnanna da bu isteğini kabul eder (Bottero ve Kramer, 2021: 312-333).

Sümerlere ait olan bu versiyon Dumuzi' nin yeryüzüne çıkış bölümünü içemez. Akadlara ait tablet Tanrı Tammuz' un yılda bir yeryüzüne çıkıp yılın yarısını burada geçireceğı bölümünü içerir. Hatta bu bölümde Tammuz' un yeryüzüne çıkışının büyük törenlerle kutlanacağı da öngörölür (Bottero ve Kramer, 2021: 371-372).

2.2.1.4. Akitu Törenleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli

Bu törenlere Sümerlerde "Akitusegurku" ya da "Arpa Ekim Bayramı", Akadlarda "Akitu" denirdi. Günümüzde de Nevruz olarak bilinen bu bayramlar yeni yıla giriş olan nisan ayında kutlansa da mevsimsel dönüşümler ve kozmik düzenle alakalıdır (Demirci, 2019: 61).

Bu ritüelin Mezopotamya'daki tüm şehirlerde kutlandığı bilinmektedir. Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş* kitabında bu kutlamaları şu şekilde açıklar: Kutlamaları on iki güne dağılmış olan Akitu Töreni başlangıçta ay tanrısı Nanna adına yapılsa da sonraları şehirde en önemli olan tanrı kutlamalara dâhil edilmiş ve onun için övgüler düzülmüştür. Aşağıda açıklanacak olan ritüel Babil örneğinden alındığı için kentin baş tanrısı Marduk' un adı geçecektir (Demirci, 2019: 62-63).

Nissannu ayının birinci günü şeşgallu adındaki din adamı şafakta kalkıp tapınağın doğu kapısına gelir ve su ile arındırma ritüeli yapardı. Bu şekilde ritüeli başlatmış olurdu. İkinci gün, şeşgallu önceki günden iki saat

erken uyanır, Fırat Nehri'nden aldığı suyla arınma banyosu yapar ve Marduk için ilahi okurdu. Bu ilahiler Sümerce ve Akadca okunurdu. Şeşgallu diğer kapıları da açarak ritüelin icrasına diğer görevlileri de dâhil ederdi. Üçüncü gün, şeşgallu önceki günden yirmi dakika erken uyanıp Fırat Nehir'den aldığı suyla arınma banyosu yapardı. Tanrı Marduk adına bir dua okurdu. Biri sedir biri ılgın ağacından yapılacak iki tanrı heykelini süslemesi için marangoz, metal işçisi ve kuyumcu tapınağa gelirdi. Heykel bitirildikten sonra bu insanlara kurbandan ayrılan etler verilirdi. Yapılan bu heykeller ritüelin altıncı günü yakılırdı. Dördüncü gün ritüelin asıl başladığı gündür. Tanrı Marduk ve eşi adına övgüler düzülür, Şeşgallu yaradılış destanı Enuma Eliş'i okur ve kral ilk defa bugün törene katılırdı. Beşinci gün şeşgallunun suyla arınma ritüelinden sonra Marduk'un kutsal alanında bir cin çıkarma (exorcism) seansı yapılırdı. Fırat ve Dicle' den alınan sularla tapınak arındırılırdı. Daha sonra bir koç kurban edilip leşi Fırat Nehri' ne atılırdı. Krala tanrı karşısında küçüklüğünü hatırlatmak için şeşgallu tarafından tokat atılır ve sonrasında da tanrının kralı kutsadığı belirtilirdi. Altıncı gün tanrı heykelleri Babil' de toplanır ve Marduk heykelinin önüne getirilirdi. Bu bir nevi çevre şehirlerinin Babil' e olan bağlılığını sembolize ederdi. Yedinci gün hakkında çok bilgi yoktur. Sekizinci gün Tanrı Marduk' un diğer tanrılara olan üstünlüğü vurgulanır. Tanrılar, o yıl insanların kaderinin nasıl olacağını tayin ederdi. Dokuzuncu ve son gün arasında olan ritüeller hakkında çok bilgi yoktur. On ikinci gün kutsal evlilik (hieros gamos) ritüelinin gerçekleştiği gündür. Dumuzi ve İştâr' ın semavi âlemdaki evliliği kral ve kutsal fahişe tarafından tekrar edilirdi. Bu evliliğin, kozmik düzenin sürekliliğini sağladığına inanılırdı (Demirci, 2019: 63-67).

Bereket ve mahsulün bolluğu yukarıda sözü edilen kutsal evliliğe bağlıdır. Sümerlerde tapınak görevlisi rahibeler Tanrıça İştâr' ı temsil ederken Tanrı Dumuzi de önce kral sonra ortalama erkekler tarafından temsil edilmiştir. Ritüel, tapınak fahişesi ve bir erkek tarafından tapınakta gerçekleştirilirdi. Birlikte olan kişiler tanrı ve tanrıçanın sembolü değil bizzat tecellisi olarak düşünülmelidir. Bunlar gerçek tanrı ve tanrıçadır. Bu birleşmeyle beraber doğa da gerçekten canlanacaktır (Demirci, 2019: 69-70).

2.2.2. Mısır

2.2.2.1. Genel Tarihi

Coğrafi konum olarak Afrika'nın kuzey doğusunda yer alan Mısır, 37 derece kuzey ve 35 derece güney enlemleri arasındadır. Kuzeyinde Akdeniz, doğusunda çöl ve Kızıldeniz, batısında Libya çölü, güneyinde Nil Nehri vardır. Görüldüğü üzere Mısır her yönden doğal olarak sınırlanmıştır. Tüm bunların arasında coğrafi olarak da Aşağı ve Yukarı Mısır olarak iki bölüme ayrılır. Kuzeyde yer alan Aşağı Mısır'da daha çok Akdeniz iklimi hakimken güneyde yer alan Yukarı Mısır ise kayalık ve çıplak bir arazinin ortasında yer alır (İnan, 1987: 1-3).

Eski Çağ'da Mısır tarihi; eski, orta ve yeni imparatorluk olarak tasnif edilir. Bunların içinde de değişen kral ailelerine de sülale numaraları verilir. Pers İmparatorluğu' nun hâkimiyetine kadar 31 sülale vardır (İnan, 1987: 57).

Pers egemenliğinin başladığı zaman Mısır kültürünün çöktüğü zamanlardır. Mısır iktidarı her ne kadar paralı askerlerin yardımıyla ayakta kalmaya çalışsa ve zaman zaman bunu başarsa da son olarak II. Nektanebo zamanında Persler Mısır'ı işgal eder (Dedeş, 2021: 29-31).

Büyük İskender MÖ 332 yılında Persleri yenerek bölgeye hakim olur. Halk, yaşayış tarzı ve inanç sistemine müdahale etmeyen İskender'i benimser ve onu bir kahraman olarak görür. Yunan mitolojisindeki bazı tanrılar Mısır mitolojisiyle birleştirilir. Ayrıca bu dönemde Klasik Yunan sanatı biçimleri Mısır'ın geleneksel biçimlerini etkiler. MÖ 30 yılında Mısır bir Roma toprağı haline getirilir. Ancak gelenek ve inanç yönünden Roma, Makedonlar kadar hoşgörülü davranmaz. MS 1. yüzyılın sonlarına doğru da bölgeye Hristiyanlık yerleşmeye başlar (Narçın, 2017: 70-72).

2.2.2.2. İsis-Osiris

Osiris, bitki dünyası tanrısıdır. Tıpkı Tammuz gibi Osiris de, ölen bitkiler dünyasıyla birlikte ölen ve bu dünya ile birlikte yaşama yeniden dönen bir ölen ve dirilen tanrı konumundadır. Yeraltı dünyasının efendisidir.

Öte dünyaya alınan ruhların yazgısını yazarak bir şekilde mumyalama ile ilgili ritüellerle ilişkilidir (Hooke, 2002: 81-82).

Osiris ile ilgili başka bir kaynakta onun yaklaşık yirmi bin yıl önce yaşamış Atlantisli bir bilge olduğundan bahsedilir. Buna göre Atlantis'ten "Mu" kıtasına yerleşerek burada "kozmetik öğretiler" le ilgili eğitim gördükten sonra tekrar Atlantis'e döner ve Mu kıtasında öğrendiği şeyleri Atlantis'te yaymaya başlar. Halktan büyük destek görür ve halkın dini lideri olur. Her ne kadar halk onu kral Uranos'un yerine getirmek isterse de o bunu kabul etmez. Ölümünden sonra halk onun Atlantis'e yaymak istediği öğretiyi "Osiris dini" olarak yayar. Sonraki yıllarda yaşanan felaketlerden sonra Atlantis insanları üç bölgeye göç ederek yaşamlarını sürdürür (Narçın, 2008: 323).

Yer altı dünyasının kralı olan Osiris, yeryüzü tanrısı Geb ve gökyüzü tanrısı Nut'un ilk çocuğudur. Osiris'in eşi ve kız kardeşi İsis'tir. Osiris Geb'in en büyük oğlu olarak Mısır ülkesini yönetme hakkına sahiptir. Onun yönetimi döneminde bolluk zamanı yaşanmıştır. Bitkiler yeşermiş, hayvanlar çoğalmış, yararlı rüzgârlar esmiş. Diğer tanrılardan da saygı gören Osiris gökyüzündeki yıldızları kontrol etmiştir (Hart, 2010: 46-47).

Bir söylenceye göre Osiris' ten önce Mısır halkı yamyammış. Osiris, onlara tanrıya tapınmayı öğretilip yasaları vermiş. İsis, buğdayı ve arpayı bulmuş ve Osiris de bunun tarımını insanlara öğretmiş. Bundan sonra insanlar yamyamlığı bırakıp tahıl besisi düzenine geçmiş (Frazer, 2004: 289).

Bir şölen sırasında kardeşi Set, Osiris'i kandırarak onu bir sandığa kilitler ve sandığı Nil'e atar. Sandık Akdeniz'den geçerek Biblos'a ulaşır. Büyük üzüntü içinde kocasını arayan İsis, sandığı Biblos' ta bulur. Anlatıya göre; sandık Biblos'ta karaya oturduğu zaman sandığın çevresinde bir firavun incir ağacı büyüyerek sandığı içine alır. Biblos kralı ağacı çok beğendiği için sarayında sütun olarak kullanılmasını ister. Sütunu bulup içinde kocasının cesedinin olduğunu anlayan İsis, onu Biblos kralından ister. Ancak bir şekilde Set, Osiris' in bedenini ele geçirip onu parçalara ayırır. İsis, tüm parçaları bir araya getirerek kardeşi tanrıça Nefitis'in de büyülerini yardımıyla onu hayata

döndürür. Ancak Osiris yeryüzünde kalmaz ve bedenden ayrılan ruhların gittiği yeraltı dünyasına gidip buranın kralı olur. İsis birtakım sihirsel yollarla Osiris'ten hamile kalıp oğlu Horus' u doğurur. Horus babasının intikamının yolunda bir gözünü kaybetse de amcası Set'i yenerek babasının intikamını alır (Hooke, 2002: 82-83).

2.2.2.3. Kutlamalar

Yılda bir yapılan ölüm ve gömme törenleri hakkında çok fazla ayrıntıya ve bilgiye sahip olmasak da elde olan bilgiler şu şekildedir;

Osiris için yapılan yas törenleri beş gün sürerdi. Törenler Nil'in sularının alçalmasıyla yani toprağın sürülmesi ve tarım alanlarının açılmasıyla başlardı. Diğer törenler de Osiris'in vücudunun parçalarının aranıp bulunmasıyla ve gömülmesiyle beraber yaşanan sevinci ve saygı içerir. Gömme töreni 11 Kasım'da yapılırdı. Bu törende ayin kitaplarındaki ağıtlar okunurdu. Bu ağıtlar İsis ve Osiris'in kız kardeşleri Nephtylerin ağzından yazılmıştır. Bunlar tıpkı Adonis törenlerinde olan ağıtları andırır (Frazer, 2004: 290-293).

Ertesi gün ise Sokari şenliği vardır. Tasvirler ve tantanalı bayraklarla beraber bu şenlik günü çok görkemli olurdu. Şenlik 16 Kasım'da "tatı", "tat", ya da "ded " direğinin dikilmesi diye adlandırılan özel bir törenle biterdi. Bu direğin tepesinde, bir gemi direğinin yatay kolları ya da sütunun üzerine yerleştirilmiş başlıklar gibi çapraz kolları olan bir sütun vardır. Bu direk Osiris 'in omurgası olarak yorumlanır. Yaprakları sıyrılmış bir ağacın bilinen bir temsili de olabilir. Ayrıca, Osiris bir ağaç-ruhuysa bir ağacın çıplak gövdesi ve dalları onun omurgası olarak düşünülebilir. Şenliğin üçüncü gününde yapılanlar dirilişi temsil ediyor olabilir. O gün, kutsal sandık rahipler tarafından denize taşınır. Sandığın içinde içme suyu doldurulmuş altın bir tabut olurdu. Biri Osiris' in bulunduğunu haber vermek için bağırdı. Sonra biraz toprak suyla karıştırılır ve yapılan karışıma yarım ay şekli verilerek bu şekil süslenir ve giydirilirdi (Frazer, 2004: 293-294).

Kaynak kişinin aktardığına göre eski zamanlarda Mısır'da Nil'in aşırı taşkınlarına karşı her yıl bölgenin en güzel kızı Nil'e atılmış. Bu şekilde o kızın Nil Nehri'ni sakinleştirdiğine inanılmış. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Mısır, Müslümanlar tarafından fethedilmiş ve fetheden komutan Amro Ben Al Elaas bu kurbanları görünce dehşete kapılmış. Bu durumu Hz. Ömer' e haber vermiş. Bunu duyan halife bir kâğıda Nil Nehri için "Eğer bereket vereceksen Allah'ın izniyle ver. Kurban olarak sunulan bu kızlar adına bereket verme" anlamına gelecek şeyler yazmış. Halk, o günden sonra kızları Nil Nehri'ne atıp kurban etmekten vazgeçmiş (KK1).

2.2.3. İran

2.2.3.1. Genel Tarihi

Dicle Nehri' nin doğusundaki dağlardan Afganistan'a kadar uzanan ve kuzeyde Hazar Denizi ile Harezmi Bölgesi, güneyden Umman Denizi, güneybatıdan Basra Körfezi ile çevrili bulunan topraklar İran platosunu oluşturur. Eskiden daha geniş bir yerleşim alanına sahip olan platoda yerleşimler kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı bölgelerinde toplanmıştır. Orta kısmında ise doğuya doğru gittikçe genişleyen bir çöl vardır (Memiş, 2018: 5).

Arkeolojik ve tarihsel kanıtlar İranlıların Hintliler ile aynı atalara ve aynı tarihsel kökene sahip olduğu gösterir. Rusya steplerinde uzun bir süre göçebe olarak aynı geleneği paylaşan ve aynı dilsel bağa sahip Hint-İranlılar MÖ 2 binli yılların ortalarında yaşadıkları topraklardan göç ettiler. İranlı grup Hazar Denizi'nin güneydoğusundan İran yaylalarına, Hint kabileleri de Hindistan'ın alt kıtasına yerleştiler (Curtis, 2020: 9) .

Göçler sonucunda İran'da kurulan ilk imparatorluk olarak Medler tarih sahnesine çıkarken bunları Persler, Ahamenişler ve Partlar takip eder. Partların yıkılışı Roma eliyle değil içerideki kavgalar yüzünden olur. Istakhr yöneticisi Papak' ın oğlu Persis kralı Ardeşir'in başlattığı isyan sonucunda Partlar yıkıldı. Bu olay sonucunda Ardeşir Sasani Sülalesi' nin kurucusu olarak tarihe geçti (Memiş, 2018:5). MS 642'de Arapların İran'ı fethinden

sonra Sasani Devleti de yıkıldı ve Zerdüşt inancı yerini İslam 'a bıraktı (Curtis, 2020: 10-11).

2.2.3.2. İnanç Sistemi

Arya ırkı hakkında ipuçları ya da birtakım bilgilerin bulunduğu eski devre, tamamen doğal bir yaşam dönemi olarak bilinir. Bu dönem Aryaları doğa güçlerinin tam egemenliği altında yarı göçebe denilebilecek bir tarzda yaşamakta, yine doğa güçlerine tapmaktadırlar. Aryalar için saf ve temiz gök, yağmur, ışık, ateş, güneş, şefkatli bir anne olan yer küre, rüzgârlar, sular ve diriltici etkisiyle gök gürültüsü övülecek ve kutsanan nesneler arasında yer alır. Karanlık, kıtlık, kuraklık ve hastalık ise kötü ve zararlı unsurlar olarak kabul edilir. Onlardan korunmak için dualar yapılır, ayinler düzenlenir (Yıldırım, 2012: 92-93).

Hint ve İran Aryalarının inanışları başlangıçta aynıyken daha sonraki zamanlarda bu inanışlar ayrılır. Bu konulara ışık tutan birtakım ipuçlarından bu kavimlerin bir çift tanrıya inandıkları anlaşılır. Bu tanrılardan birinin en yüksek dağların zirveleri, tufan ve yağmurlar gibi doğa unsurlarının tanrısı olduğu, diğlerinin de bazen güneş bazen de yerküre olarak kabul edildiği anlaşılır. Bu tanrılardan bir grubu insanlara yararlı yaratıklar (güneş, yağmur gibi) bir kısmı da insanlara zarar veren ve birinci gruptakilerle de sürekli mücadele halinde bulunan tanrılardır. Hindistan' a yerleşenler verimli ve bereketli topraklarla karşılaşır. İran'a varanlar ise kuru ve az sulak topraklar ve zor bir ziraat ile karşılaşır. Bunlar ve bunun gibi birtakım etkenler aynı ırkın farklı din yaratmalarına sebep olduğu söylenebilir (Yıldırım, 2012: 90-91).

Aryalar, İran ve Hint bölgelerine yerleştikten sonra büyük kültürler, medeniyetler, sosyal ve siyasi düzenler kurdular ve tarihe büyük dinler bağışladılar. Hint'te "Veda" ve "Buda" dinleri; İran'da "Mitra", " Zerdüşt", "Mani", "Mezdek" dinleri Aryalardan kalmıştır (Yıldırım, 2010: 97).

Tek tanrıcılık İran inanç sistemine Zerdüştlikle beraber girmiştir. Çevresindeki Sümer, Keldani, Asur ve Fenike gibi halklar putperesttir. Bu

inancı benimsemelerinde İsrailoğulları' nın etkili olabileceği düşünülür. Diğer bir teori ise tek tanrılı inanç biçimine kendilerinin eriştikleri yönündedir (Yıldırım, 2010: 5-32).

Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta' nın Yaşt olarak bilinen kısmında yer alan mitler, kökenleri Zerdüş'ten çok önceki dönemlere giden, olasılıkla pagan Hint-İran dönemine ait çok eski bazı masalları içerir. Bu masallar tanrıların, kralların ve savaşçıların kimi insan, kimi doğaüstü olan düşmanları karşısındaki kahramanlıklarını anlatır. Bu mitlerin çoğu ozan Firdevsi' nin yazdığı kafiyeyle bir destan olan ve MS 1010'da tamamlanan Şehname' de (Krallar Kitabı) yeniden karşımıza çıkar. Böylece yazılı kaynaklar, kuvvetli bir gelenekle beraber İran'ın mitlerini ve öykülerini günümüze değin yaşattılar (Curtis, 2020:13-14).

Zerdüş't her ne kadar tek tanrı inancını halka aşılamaaya çalışsa da Zerdüş't ün ölümünden sonra Gahan metinlerindeki Ahura Mazda-Hürmüz'ün özelliklerini taşıyan İmşaspendler-Kutsal ölümsüzler, büyük ve en yakın melekler konumuna getirilmiştir. Zerdüş't tarafından reddedilen ve ortadan kaldırılan eski İran tanrıları inancı yeniden İran'ın tek tanrılı Zerdüş't inanışına girmeye başlamıştır. Böylece temiz ve tek tanrı inancına sahip Zerdüş'tlük ve peygamberinin akıl ve düşünceyi esas alarak olduğu sistem yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle belki de insanlar Zerdüş't felsefesini ve düşünce sistemini anlamakta zorlandıklarından efsanelerin yolunu tutmuşlardır (Yıldırım, 2012: 94).

Tarih boyunca Sümer, Akad, Babil, Roma, Yunan gibi pek çok halkla etkileşim içinde bulunan İran, din ve düşünce yönünden onları etkilerken aynı zamanda onlardan etkilenmiştir de.

2.2.3.3. Şehname'de Cemşid

Şehname'ye göre Cemşid, Tahmurs'un oğludur. Cemşid'in hükümdarlığı döneminde herkes onun adaleti sayesinde rahata kavuştu. Devler, periler, kuşlar onun buyruğuna girdi. Onunla dünyanın şerefi arttı ve saltanat tahtı daha parlaklaştı. İlk olarak savaş aletlerini yapmaya başladı.

Demiri işleyerek ondan tulga, zırh ve zırhlı gömlek yaptı. Keten, ibrişim, kıl ve ipleri eğirip kıymetli kumaşlar yaptı ve insanlara kumaşın nasıl dokunacağını öğretti. Devlere su ile toprağı karıştırıp harç yapmasını öğrettikten sonra devler hanlar, köşkler, saraylar meydana getirdiler. Cemşid, bir vakitler de sert taştan parlak mücevher çıkarmaya çalıştı. Bu sebeple eline yakut, kehribar, gümüş ve altın gibi birtakım mücevherler geçti. Büyü ile bunları taştan ayırdı. Ayrıca Cemşid hekimliği, her dertlinin dermanını, sağlığın ve hastalığın sebeplerini keşfetti. Saltanatın büyüklüğüne uygun bir taht yaptırdı onu birçok mücevherle süsledi. İstedığı vakit devler o tahtı kaldırıp ovalardan göklere kadar çıkarırlardı. Buyruk sahibi padişah o tahtın üzerinde, havanın ortasında parlayan güneş gibi otururdu. Herkes tahtının etrafında toplanırdı. Dünya onun talihindeki parlaklığa hayran olurdu. Cemşid' in üzerine mücevherler saçtılar ve bugüne Nevruz adını verdiler (Akyüz ve Lugal, 1977: 38-42).

Cemşid' in hükümdarlığında 300 yıl geçti. Bu süre zarfında insanlar ölüm yüzü görmediler. Fakat Cemşid başardığı işler yüzünden böbürlenerek dünyada kendinden başka kimseyi göremez olur. O kadar ileri gider ki "Eğer şimdi tüm bunları benim yaptığımı kabul ediyorsanız, cihanı benim yarattığıma inanmalısınız" der. Bunları söyledikten sonra tanrının lütuf ve yardımı ondan kesilir. Herkes birer birer yüz çevirir. Ordusu 21 yıl içinde dağılır. Hatasını anladıktan sonra kanlı gözyaşlarıyla tanrıya yakararak af diler. Cemşid' den yüz çeviren halk Dahhak' a gidip padişahları olmasını ister. Dahhak' ın gelişinden sonra İran' dan kaçan Cemşid 100 yıl ortadan kaybolur. Fakat sonunda Dahhak onu bulur ve testereyle ikiye bölüp öldürür (Akyüz ve Lugal, 1977: 43-55).

Kaynak olarak nereden geldiğine dair bir ittifaka varılmayan Cemşid kimilerine göre Hint, kimilerine göre de Zend-Avesta kaynaklı eski İran kökenli bir kişiliktir. Cemşid, Zend-Avesta' da ve Hint mitolojisinde Yima adıyla anılır (Tökel, 1998: 129). Bahaeddin Ögel, Cemşid' in Altay Türklerinin türeyiş destanındaki Şal-Yime adlı kahramanla ilişkili olabileceğini ve bunun da Maniheizm yoluyla Altay Türklerine geçmiş olabileceğini belirtir (Ögel, 2003: 374).

2.2.3.4. Avesta'da Yima

Tanrı Hürmüz, Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta' da Yima adıyla anılan kahramana kendi inancını yayması için bir teklifte bulunur. Fakat Yima, bu görev için elverişsiz olduğunu belirtir. Bu sefer de Hürmüz ona yarattıklarını üretip çoğaltması, koruması ve kollaması için gereken önlemi alma görevini verir. Yima' nın zamanında da tıpkı Cemşid' in zamanında olduğu gibi ne hastalık ne de ölüm olur. Hatta Yima' nın yaratıkları yeryüzüne sığmaz. Tanrı Hürmüz'ün uyarısından sonra Yima yeryüzünü genişletir. Sonrasında Hürmüz "öldürücü kışlar" geleceği için Yima' yı uyarır. Yima Nuh' un gemisini andıran bir sığınak yapar. Tüm bunlardan sonra Yima böbürlenir ve Dahhak Yima'yı öldürür (Korkmaz, 2010: 387-388).

2.2.3.5. Vedalarda Yama

Temel konusu tanrılara sunulan övgüler, tanrılardan istenilen dilekler ve büyü formülleri olan Vedalar, Hintlilerin en kutsal kitabı olarak kabul edilir. Vedalar yaratılmamış ve ebedi kelimedir (Demirci, 1991: 11-12).

Avesta'da Yima adıyla anılan kahraman Vedalarda Yama adıyla anılır. Babası Vivasvat annesi Saranyu olan Yama ölümün efendisi ve göçmüş ruhların tanrısıdır. O, bir ceza verici olarak değil sadece can alıcı olarak görülür (Kaya, 2003: 215) Yama güneşin ilk oğlu, ilk ölümlü insan ve ölümlerin kralı olur (O'flarherty, 1996:54).

Avesta' da bolluk ve bereket getiren, can veren kahraman Yima' nın tersine Vedalarda ölümle özdeşirilen bir kahraman olan Yama vardır. Aynı kahramanın aynı kökenlere sahip bu iki halkın mitolojisinde farklı şeyleri temsil etmesi dikkat çekicidir. Eski Çağlarda Hindistan ile İran dini açılımlarındaki benzerlik göze çarpar. Hintlilerin Vedalarında görülen tanrı isimleri Zerdüş etkiyle İran' da ortaya çıkan dindeki ilahi varlıklarda da görülür. Ancak bazen aynı isme sahip bu doğaüstü varlıklar iki bölgede birbirine zıt şekilde gelişmiştir. Örneğin; İran'da yüce tanrının ismi olan "Ahura" kelimesi, Vedalarda "Asura" şeklindedir. Bu, kötü cinlerden bir

grubun reisinin adıdır. Tam tersine, İran dininde yalan tanrıları olan "Daevalae" Hindistan'da iyi ilahlardır (Schimmel, 1999: 87).

2.2.1.3. Nevruz

Nevruz, Farsça "yeni" anlamına gelen "nev" ve "gün" anlamına gelen "ruz" sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelir ve "yeni yıl" anlamına da gelir. Eski İranlıların kullandığı takvime göre yeni yılın başlangıcı kabul edilir ve bayram olarak kutlanır. Rumi takvimde mart ayının 9. gününe, Miladi takvimde Mart ayının 22. gününe denk düşer. Bu günün ortaya çıkışıyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Cemşid pek çok ülke gezmiş en çok Azerbaycan'ı beğenmiştir. Buraya bir taht kurdurmuştur. Oldukça muhteşem elbiseler ve mücevherlerle bezeli bir taç giyerek bu tahta oturmuş. Güneş ışınları elbisesine ve tacına yansıyınca çevre bu mücevherlerin ışıltısıyla aydınlanmış. İşte bugün "Nevruz" olarak anılmış. Diğer bir rivayete göre de Cemşid av sırasında avlanırken oku bir kayaya çarparak kıvılcımlar çıkarır. Okun çevresindeki otlar yanmaya başlar. Böylece insanlar ateşi bulmuş olur ve bu gün kutsal kabul edilir (Korkmaz, 2010: 514).

Nevruz, Batı İranlıların Mezopotamya uygarlığıyla uzun süreli ilişkilerinden dolayı Babil nevruzu "Zagmug" dan etkilenip onun birtakım özelliklerini almış olsa da yine asıl rengi İran kültür ve medeniyetinin çizgilerini taşımaktadır. İslam döneminin kültür özelliklerini taşıyan Nevruz törenlerinde zamanla Yunan gelenekleri ve Türk kökenli toplulukların kültürel özellikleri de yer almaya başlamıştır (Yıldırım, 2012: 240-241).

Nevruz, hem Ahura Mazda bayramı hem de dünyanın ve insanın yaratıldığı gündür. Nevruz gününde yaratılış tekrarlanır. Bir rivayete göre Kral şöyle demiştir: "Bu gün yeni yılın yeni bir ayının yeni bir günüdür. Zamanın eskittiği her şey yenilenmelidir." Bu günde insanların kaderi de bir yıllığına belirlenir. Nevruz gecesinde sayısız ateş ve ışık yakılır, gelecek yıl yağmurun bol olması dileğiyle çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. İnsanlar saksının içine yedi çeşit tohum eker ve bunların büyümesine göre yılın hasadının nasıl olacağı sonucunu çıkarır (Eliade, 2003: 476-477).

İran'da İslam dininin kabulüyle birlikte Nevruz da İslami bir kimliğe sokulmaya çalışılarak Nevruz gününe çeşitli yakıştırmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır;

- a. Tanrı dünyayı bugün yaratmıştır.
- b. İnsanların atası olan Hz. Adem'in çamuru bugünde yoğurulmuştur. Yani insan ilk olarak bugünde yaratılmıştır.
- c. Cennetten kovulup dünyada ayrı düşen Hz. Adem ve Hz. Havva Nevruz günü birbirlerini bulup kavuşmuştur.
- d. Tufan dindikten sonra Hz. Nuh'un ilk defa yere ayak bastığı gün Nevruz'dur.
- e. Kardeşlerinin kuyuya attığı Hz. Yusuf' un kuyudan kurtarıldığı günün Nevruz günü olduğu kabul edilir.
- f. Hz. Musa'nın denizi yarıp kendi tarafında olan insanları kurtardığı olay Nevruz günü gerçekleşmiştir.
- g. Balığın yuttuğu Yunus Peygamber' in karaya bırakıldığı günün Nevruz günü olduğu kabul edilir.
- h. Tanrı insanı yaratınca tüm melekler koç burcundayken Nevruz günü tanrı tüm meleklerle feleklere dönmelerini emretmiş (Çay, 1988: 22-23).

Azerbaycan'daki inanışa göre Nevruz, eski atalar bayramlarından biri olmakla beraber insana hayat veren doğanın dört unsuru; hava, toprak, su ve ateşin dirilmesi dileğiyle ortaya çıkmıştır. Bu inanç, Muhsine Helimoğlu Yavuz'un çevirdiği Azad Nebiyev' in "İlahır Çarşambalar" kitabında şu şekilde açıklanır:

Yeni yıla son dört hafta kala her bir çarşamba günü kutsal sayılmış ve o günlerde ritüeller yapılmıştır. Bu son dört çarşamba gününden her birinde doğanın bir unsuru uyanır ve doğaya hayat vererek bolluk ile berekete sebep olur. Tüm bu inanç "İlahır Çarşambalar" ya da "Son Çarşambalar" olarak anılır (Nebiyev, 1992: X-XI).

İlahır Çarşambalardan ilki olan "Su Çarşambası" halk arasında "Evvel Çarşamba", "Güzel Çarşamba" gibi farklı isimlerle de anılır. Yeni yılın gelmesiyle birlikte ilk ısıman sular olur. Suyu tapınma inancı ile başlayan bu günde daha gün doğmadan herkes suya gider. Eller ve yüzler yıkandıktan sonra herkes birbirine su atar, suyun üstünden atlar ve yaralıların yaralarına su sürer. Bugünün sabahında köpüklenen suyun dertlere derman olacağına inanılır (Nebiyev, 1992: 1).

İlahır Çarşambalardan ikincisi "Ateş Çarşambası"dır. Bu Çarşamba, eski ateş ve güneş tapınmalarıyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Zerdüşt inancından bile eski olan inançlara göre insanlar toprağı ısıtıp doğaya can veren güneşi ateş ile sembolleştirmişlerdir. İnsanlar ateşi ne kadar çok yüceltip saygı gösterirlerse güneşin de kendilerine o kadar çok iyilik ihsan edeceğine inanmışlardır. Bugünün sabahında insanlar güneşe kurban sunarlardı. Eski zamanlarda yüksek bir tepenin üstüne çıkarılan at güneşin doğması şerefine kurban edilirdi. Kırmızı küheylan bir atın kurbanının insanlara mutluluk ve sevinç getireceğine inanılırdı (Nebiyev, 1992: 13-21).

Üçüncü sırada yer alan "Yel Çarşambası" çok önemlidir. İnanişaya göre bu Çarşamba günü uyanan yel daha önce uyanmış olan ateş ve suyu harekete geçirir. "Yel Çarşambası" bu dördünün toplamı olarak düşünülür. Dünyayı gezip dolaşan yel fikri antropomorfik bir imgelem oluşturur. Yel, birçok inançta yeryüzünü idare eden tanrılardan biridir.

İlahır Çarşambalardan sonuncusu "Toprak Çarşambası"dır. Son olarak artık toprak da ısındıktan sonra ısı ve havanın normalleşmesiyle toprağa tohum ekme zamanı gelmiş demektir. Bu ayın suya tapınmayla başlar. İnsanlar su başında toplanır, dertler ve dilekler suya anlatılır. Bundan sonra şenlikler başlar. Bu Çarşambanın akşamı yapılan şenlikler daha renkli ve eğlenceli olur. Üzerlikler yakılır, ateş tutuşturulur, bacalardan torba sarkıtılır. Ayrıca yeni ekilecek tarlalarda topluca şenlik yapılır. Sayacıların, çiftçilerin nağmeleri ve törenleri anımsanır. Bu arada toprağa sevgi gösterisinde bulunulur ve toprak temizlenir. Bostanlarda ve tarlalarda çeşitli ayinler yapılır. Akşam hava kararınca başlayan ateş şenlikleri gece yarısına kadar

sürer. Ahir Çarşamba olarak da anılan Toprak Çarşambası; sele, ateşe, yele ve toprağa tapınmalarının tamamını içerir (Nebiyev, 1992: 36-37).

2.2.4. Hititler

2.2.4.1. Genel Tarihi

Anadolu'da kurulan önemli uygarlıklardan biri de Çorum ilinin sınırları içerisinde bulunan Hattuşaş merkezli Hitit devletidir. Daha önceki zamanlarda Hititlerle ilgili bilgiler Eski Ahit'te olan ilgili bölümlerle sınırlıydı. Ancak Boğazköy'de yapılan kazılar sonucu Hitit çivi yazılı tabletler ortaya çıkmış ve bunlar okunmuştur. Ortaya çıkan bu yeni bilgilerle beraber Hititlerin MÖ 3. bin yılın başlarında Anadolu'ya yerleşen ve MÖ 1225 yılına dek süren bir imparatorluk kurduğu öğrenilmiştir. Hititlerin, Eski Çağ' ın Yakın Doğu politikasında önemli rol oynayan ve Sami asıllı olmayan istilacılar olduğu da yeni öğrenilen bilgiler arasındadır (Hooke, 2002: 131-132).

MÖ 1284 yılında Hitit ile Mısır arasında yapılan savaş sonunda ilk yazılı antlaşma olan "Kadeş Antlaşması" imzalanır. Mısır ordusunun sayıca üstünlüğüne rağmen savaşı Hititlerin kazandığı düşünülür. Bu zaferde, iki tekerlekli, hafif ve üç kişilik Hitit savaş arabalarının ve Anadolu'nun her yerinden getirilen yardımcı kuvvetlerin payı büyüktür (Ünal, 2002: 80).

MÖ 1245-1200 yıllarında kral III. Arnuwanda ve II. Suppiluliuma zamanında imparatorlukta çökme belirtileri başlar. Denizden gelen kavimlerin göçü ile bu topraklar da talan olur. Bu talanla birlikte zaten ağır vergi yükü ve askeri baskı altında bulunan Anadolu halkının önderliğinde iç ayaklanmalar çıkar. Bu ayaklanmaların imparatorluğun yıkılmasındaki payı büyük olur. Hititler 300 yıl sonra sırtını Hitit geleneğine yaslamış bir şekilde Orta Anadolu'nun güneyi, güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye' de "Geç Hititler" ile bir süre daha yaşasa da bunlar tamamıyla Aramileşmişlerdir (Ünal, 2002: 84).

2.2.4.2. Telepinu

Hititlerin kendine ait bir mitosları yoktur. Ancak bu uygarlık, Hurri ve Mezopotamya gibi toplulukların edebi ürünlerini antik dünya uygarlıklarına taşımıştır. Bir Hatti mitosu olan "Kayıp Tanrı Telepinu" mitosu bu konuya örnek olarak verilebilir (Reyhan, 2009: 85-106). Hititler kültürler arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

Bereket Tanrısı Telepinu, Hitit Tanrı panteonunun başında bulunan Fırtına-Hava Tanrısı ve Arinna' nın Güneş Tanrıçası çiftinin oğludur. Kendilerini "Bin Tanrılı Halk" olarak adlandıran Hititler, tanrılarına ibadet edip ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Aksi takdirde tanrıların açlık ve hastalık gibi felaketlerle onları cezalandıracağına inanırlar (Demirci ve Falay, 2016: 35-60).

Aşağıda bahsi geçecek olan mit, Tanrı Tammuz' un yeraltında başından geçenleri anlatan mit ile Ugarit mitolojisinde Baal' in ortadan kaybolmasıyla aynı temayı işler. Tanrı Telepinu ne yaptığını bilemeyecek kadar kızgın bir halde bozkırın içinde kaybolup gider. Bitkin halde uyuyakalır. Tanrının ortadan kaybolmasıyla beraber ülkeyi bir sis kaplar, ocakta kütükler söner, tapınaklarda tanrılar suskundur. Koyun kuzuyla ilgilenmez, inek buzağısına bakmaz, ülkede açlık ve kuraklık olur. Başta Güneş Tanrı ve Fırtına Tanrısı olmak üzere herkes Telepinu' yu aramaya çıkar ancak elleri boş döner. Sonunda Tanrıça Hannahannas onu bulmak için arayı görevlendirir. Uzun bir arayıştan sonra arı tanrıyı bulur ancak tanrı eskisinden daha öfkeli. Sonra Telepinu kartalın kanadında şimşek ve gök gürültüsü eşliğinde geri getirilir ve Kamrusepas öfkesini dindirir. Kamrusepas on iki koçun kurban edileceği bir tören yapılmasını söyler. Meşaleler yakılır ve daha sonra söndürülür. Bu durum tanrının öfkesinin dindiğini gösterir. Sonrasında tanrının öfkesini geri getirebilecek şeyleri yeraltı dünyasına göndermek için bir afsun okunur. Telepinu eve döner, kral ve kraliçeyle ilgilenip onlara güç ve uzun ömür verir (Hooke, 2002: 137-139).

Adonis, Osiris, Tammuz gibi efsanelerle benzerlik gösteren bu mit doğada meydana gelen açlık, kuraklık, kıtlık ve yokluğun açıklaması olsa gerek. Örneğin; ilkbahardaki yağmurların yazın birden bire kesilmesi ve kuraklığın olması. Tüm bu olumsuzluklar bolluğu ve bereketi veren tanrının ortadan kaybolmasıyla gerçekleşir. Ayrıca bu durum sadece insanları değil insanlardan sunu bekleyen tanrıları da etkiler, onlar da korkar. Tanrılar ve insanlar kayıp tanrıyı bulmak için çaba sarf ederken tanrıyı bulma şansı arıların olur. Çünkü ilkbahar geldiğinde kovanlarını bırakıp ilk ortaya çıkanlar arılar olur. Nektar toplamak için dağ bayır gezen arılar küsüp dağlarda bayırlarda melankolik bir şekilde uyuyan tanrıları uyandırır (Ünal, 2003: 173).

2.2.4.3. Kutlamalar

Telepinu miti özel ve yerel afetlere karşı bir "anlatı büyüsü" olarak kullanılır. Bu büyü işleminin amacı krala ve kraliçeye refahı ve bolluğu geri getirmektir (Gaster, 2000: 372).

Tanrı Telepinus' un kaybolmasından sonra öfkesini dindirip geri döndürerek ülkeye yeniden bolluğun ve bereketin gelmesini sağlamak amacıyla tanrıça Kamrusepas tarafından yapılan ritüeller, *Thespis Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama* kitabında şu şekilde sıralanır;

Kaybolan tanrının öfkesini dindirmek için bir çeşit ritüel yapılır. Bu ritüelde *"İncir nasıl tatlıysa, Telepinu'un öfkesi de öyle tatlıya dönsün. Zeytinin içinde yağ, üzümün içinde nasıl şarap varsa Telepinu' nun ruhu da öyle merhamete gelsin. Bal nasıl tatlı, yağ nasıl yumuşaksa, Telepinu'nun öfkesi de öyle tatlı olsun ve yumuşasın. Yoluna nasıl törenle ince yağ serpilmişse, Telepinu da öyle yumuşak adımlar alsın; fidanlar ve yeni sürüngeçenler nasıl nazıkse Telepinu'nun ruhu da öyle olsun "* gibi ifadeler kullanılır. Ancak tanrı uyandığı halde öfkesi dinmez. Bunun için on iki adet erkek koyun kesilmesi istenir. On iki sayılı kurbanlar Hitit ritüellerinde olağan bir şeydir. Bu kurban işleminin sonraki işlemlere hazırlık aşaması olduğu söylenebilir. Kurban edilen hayvanın içi boşaltılır, bağırsakları

çıkarılır. Bu şekilde Tanrının içinden kötülüğün uzaklaştırıldığı düşünülür (Gaster, 2000: 374).

Sonrasında odunlar üst üste dizilir ve ateş yakılır. Bu esnada Kamrusepas "Odunlar üst üste yığıldı. Odunlar nasıl yanıyorsa, Telepinu' nun öfkesi ve gazabı da öyle yansın" gibi bir dizi formül okur. Bu temsiller bir toplu dua ile kesilir: "Ey Telepinu, kızgınlığını bırak, gazabını terk et, öfkeni terk et, hiddeti bırak!" Bu duanın ateşin söndüğü zaman söylendiği düşünülür (Gaster, 2000: 375).

Son olarak Kamrusepas şu formülü okur: "Bir borudan çıkan su nasıl bir daha oraya dönemezse, Telepinu'nun kızgınlığı, öfkesi ve hiddeti de uçup gittikten sonra bir daha dönmesin ona!" Bir önceki toplu duada karşılaştırma ateş ile yapılırken bunun suyla yapılması dikkat çekicidir. Bu sözler sönmekte olan ateşin közlerinin birer birer suya konmasıyla birlikte söylenir (Gaster, 2000: 37-376).

Tören tamamlanınca Telepinu, ona hoş geldin demek ve ondan merhamet dilenmek için gelen tanrıların arasına oturur. Sonrasında sıra erkekler tarafından yapılan bir çeşit barıştırma, yatıştırma ayinlerinin hikâyesine gelir. Öfke ve hiddetin evden, pencerelerden, ön avludan, giriş kapısı gibi yerlerden uzaklaştıran bir büyü okunur. Tanrının öfkesi ve kızgınlığı "yeşil otlaklardan ve bahçelerden" kovulmalı ve "yer altının güneş tanrısının yoluna" gönderilmelidir. Tapınağın yedi kapısının sürgüleri çekilerek kapılar ardına kadar açılır. Yere kaplar konur ve şu sözler söylenir: " Bu kapların içine atılan şeyler nasıl bir daha dışarı çıkmayıp hep orada kalırsa, Ey Telepinu, senin öfken de öyle bir daha görülmesin, yok olup gitsin!" (Gaster, 2000: 376).

Nihayet tüm bunlar etkisini gösterir ve Telepinu' nun gazabı yerini merhamete ve bağışlamaya bırakır. Telepinu, kral ve kraliçeye lütufta bulunur, onlara yaşam ve güç, günlerine uzunluk bağışlar (Gaster, 2000: 377).

2.2.5. Fenike

2.2.5.1. Genel Tarih

Fenike halkının adı yabancı kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu halka Yunanlılar "mor" anlamına gelen Fenike demiştir. Bu kelimenin kullanılmasında kuşkusuz halkın kumaşları mora boyama işiyle uğraşması etkilidir (Moscati, 2004: 27).

Fenike halkı coğrafi konum olarak kuzeyde Tel Sukas, güneyde Akka, batıda Akdeniz ve doğuda Lübnan dağ zinciri arasında yaşar (Moscati, 2004:30). Yaşadıkları bölge onları ticaret yapmaya teşvik eder. İspanya, Sicilya, Afrika, Akdeniz gibi pek çok yerde ticaret kolonileri kuran Fenikeliler dönemin deniz ticaretinde zirveye yerleşmiştir. Ticaret ile olan ilişkileri İlyada ve Odysseia destanları ile Hezekiel'de çok net bir şekilde yer alır (Khurt, 2010: 26-28). Fenikeliler yaptıkları ticaret ve kurdukları koloniler sayesinde Mısır ile Babil'den aldıkları bilim, alfabe ve uygarlığı Yunanistan, Afrika, İtalya ve İspanya'ya taşımışlardır (Lissner, 2012: 67).

Tarih boyunca Mısır ve Asur gibi çeşitli devletlerin himayesine giren Fenikeliler en son Büyük İskender'in Tyros kentini işgalinden sonraki tarihten itibaren yavaş yavaş Helen kültüründen etkilenir. İlerleyen tarihlerde Fenike dili de yerini Yunancaya bırakır (Moscati, 2004: 58).

2.2.5.2. Adonis

Her yıl ölüp yeniden dirilen ve bu şekilde bereketi getirdiğine inanılan tanrılardan biri Fenike tanrısı Adonis' tir. Bu isim Yunanlılar tarafından verilmiştir. Sami kökenli olan kelimenin kökü efendi anlamına gelen "adon"dur (Moscati, 2004: 66).

Anlatıya göre hikâye şöyledir: Tanrıça Afrodit Adonis' e âşıktır. Onu, uğraştığı tehlikeli spordan vazgeçirmek istese de bunu başaramaz ve Adonis bir domuz tarafından öldürülür. Hades' e inince Persephone onu Afrodit'e geri vermek istemez. Neyse ki iki tanrıça arasındaki yarışmadan sonra Adonis yeryüzüne dönebilir (Moscati, 2004:66). Başka bir versiyonda ise Aphrodit'in

lanetine uğrayan Suriye kralı Theias' ın ya da Kıbrıs kralı Kinyras' ın kızı Smyrna ya da Myrrha on iki gün babasının yatağına girer. Son gün babası bunu fark edince kızını öldürmek ister. Tanrılar kıza acır ve onu babasından kurtarmak için bir Mersin ağacına çevirirler. On ay sonra ağacın gövdesi çatlar ve içinden çok güzel bir bebek çıkar. Çocuğun güzelliğine hayran olan Aphrodit onu büyütmesi için yeraltı tanrıçası Persephone' ye verir. Persephone çocuğu çok sever ve onu bir daha geri vermek istemez. Tanrıçalar arasında çıkan kavgaya Zeus hakemlik yapar ve Adonis' in yılın dört ayını Aphrodit' le dört ayını Persephone ile geçirmesi gerektiğine karar verir. Tanrı, Kalan dört ayda da kendi seçeceği tanrıçanın yanında kalabilecektir. Adonis bunun için Aphrodit' i seçer. Ancak diğer tanrılar Adonis' i kıskanarak üstüne bir yaban domuzu salar. Kasıklarından yaralanan Adonis kanaya kanaya can verir. Toprağa damlayan kanından Manisa lalesi adı verilen çiçekler biter. Sevgilisinin yardımına koşan Aphrodit'in de ayağına diken batınca akan kanından tanrıçanın çiçeği olan beyaz gül kırmızıya boyanır (Erhat, 1996: 11-12).

Fenikelilerde geçen tanrı Adonis, Frigya kültüründe Attis olarak geçer. Tıpkı Adonis gibi o da bir bitki tanrısıdır. Her yıl baharda yapılan şenliklerle ölümüne yas tutulur ve dirilişine sevinilir. Attis, Frigya Kraliçesi Kybele' nin âşık olduğu yakışıklı ve genç bir delikanlıdır. Ölümüyle ilgili iki farklı hikâye anlatılır. Bir rivayete göre Attis, çam ağacının altında erkeklik organını keserek kan kaybından ölür. Diğer rivayete göre ise Adonis gibi bir yaban domuzu tarafından öldürülür. Kendisine tapınan Pessinus halkının domuz eti yememesi bu rivayeti doğrular niteliktedir. Adonis ve Attis birbirine o kadar benzer ki eskiler bazen onları bir tutar (Frazer, 2004: 284-285).

2.2.5.3. Kutlamalar

Başta kadınlar olmak üzere herkes Adonis' in ölümüne ağlayarak yas tutardı. Cesede benzetilen tasvir gömülmek üzere taşınırdı. Sonra denize ya da bir su kaynağına atılırdı. Bazı yerlerde ertesi gün tekrar yaşama dönüşü kutlanırdı. Bu bayram çeşitli yerlerde, çeşitli zaman ve biçimlerde kutlanırdı. İskenderiye'de tanrı ve tanrıçanın evlilikleri kutlanır ertesi gün de Adonis' in tasviri ağıtçı giysileri giyen kadınlar tarafından deniz kenarına getirilip

dalgalara bırakılırdı. Byblus'ta her yıl ağlanarak, feryat edilerek ve göğüs dövülerek Adonis' in ölümüne yas tutulurdu. Ertesi gün de yeniden yaşama döndüğü ve göğsü yükseldiğine inanılırdı. Adonis nehrinin renk değiştirmesine bakılarak zamanın baharda olduğu tahmin edilir. Çünkü kutlamalar renk değiştirmeyeyle beraber baharda yapılırdı. Baharla birlikte yağın yağmurlar dağlardan aşağı akarak kırmızı toprağı nehrin sularına karıştırır. Kırmızıya boyanan nehir sularının yabani domuz tarafından yaralanıp ölen Adonis'in kanı olduğuna inanılırdı (Frazer, 2004: 269).

2.2.6. Yunan

2.2.6.1. Genel Tarih

Yunanistan, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarım adadır. Kuzeyinde Balkanlar, batısında İon Denizi, doğusunda Ege Denizi ve güneyinde Akdeniz vardır. Dağlık bir ülke olduğundan dolayı insanlar genel olarak kıyı ve ova bölgelere yerleşmiş ve bu şartlardan dolayı temel geçim kaynağı denizcilik olmuştur (Tekin, 1998: 14-15).

MÖ 490'da Pers donanması Yunanistan'a ilk defa ayak basar (Tekin, 1998: 75). Bu tarihten sonra Yunan-Pers savaşları başlar. Sparta, Perslere karşı bir donanma oluşturan Atinalılara destek verir. Pers ordusu, MÖ 480'de Trakya'yı geçerek Makedonya üzerinden geçip Tesalya'ya ulaşan Atinalıların yardımını bekleyen Sparta komutanı Leonidası bozguna uğratar. Pers tehlikesi karşısında Yunanlılar, Atina liderliğinde 300'ü bulan müttefik kentlerle birlikte "Delos Birliği" ni kurar. Ancak "Delos Birliği" giderek Atina İmparatorluğu'na dönüşür. Hatta MÖ 5. yüzyılın ortalarında Atina birlik içinde kendi para ve ağırlık sisteminin kullanılması için bir kararname yayımlar ve müttefiklerine gümüş sikke basımını yasaklar. Atina'nın baskıları birliğin bozulmasına ve Atina ile Sparta' nın zıt kutuplarda yer almasına sebep olur (Tekin, 1998: 75-80).

Yunanlıların kendi arasındaki mücadeleler aralıklarla devam eder. Ancak asıl düşman Perslerdir. Perslere karşı bir Yunan birliği oluşturma fikri ortaya çıkar. Bu birlik Makedonya Kralı II. Philippos tarafından kurulacaktır.

M Ö 337 yılında II. Philippos'un önderliğinde bir toplantı yapılır. Burada Yunanlılar bir "Hellen Birliği" oluşturur. Alınan kararlara göre II. Philippos ve oğlu III. Aleksandros (Büyük İskender) Batı Anadolu üzerindeki Pers hâkimiyetine son vereceklerdi. Ancak II. Philippos ölür ve oğlu III. Aleksandros yerine geçer. Büyük İskender, kurulan bu birliğin komutanı olarak seçilir (Tekin, 1998: 95-99).

İskender ve adamları ilk olarak Traklar, İllirler ve Galler'in yerlerini işgal ettikten sonra Perslere yönelir. MÖ 334'te çarpık savaş düzeni sayesinde kendisinden kat kat üstün olan Pers kuvvetlerini yenilgiye uğratıp Anadolu'nun batı kıyılarını ve iç kesimlerdeki şehirleri ele geçirir. Bu tarihten sonra sürekli olarak doğu yönünde ilerleyen İskender, artık "Hellen Birliği" komutanı değil Asya'nın Fatihi olarak görülmeye başlar. Anadolu'dan ilerleyerek Mısır'a kadar giden İskender, burada gösterdiği hoşgörü sayesinde "Amon'un Oğlu" olarak selamlanır. Buradan Mezopotamya'ya gider ve orayı da alır. Mezopotamya'dan İran'a yönelir. İran hükümdarı III. Darius'un öldürülmesinden sonra kendisini Pers tahtının yasal varisi olarak ilan eder. Ayrıca Afganistan'ın kuzey bölgelerini, Buhara ve Türkistan'ı da ele geçiren İskender, Hindistan'a doğru ilerleyerek İndus vadisine kadar olan yerleri alır. Bu yorucu olaylardan sonra Babil'e döner ve MÖ 323 yılında henüz 33 yaşındayken ölür (Memiş, 2018: 63-71).

2.2.6.2. Kybele

Anlatılarına Yunan, Phrygia, Sümer gibi pek çok kültürde rastlanılan Ana Tanrıça kültünün kökenleri prehistorik dönemlere kadar uzanır. Çatalhöyük' te bulunan heykelcikler, duvar resimleri, doğum yapmakta olan ya da küçük çocuk taşıyan kadınlar Yunan ve Roma mitolojisinde geçen Kybele'nin prehistorik öncülü olarak kabul edilir (Roller, 2013: 53). Hatta Avrupa'nın güneyindeki mağaralarda bulunan "Venüs" adı verilen kadın heykelcikleri, Ana Tanrıça kültünün daha insanlar yerleşik hayata geçmeden evvel başladığı olasılığını düşündürür (Özmen, 2016: 382).

Mezolitik ve Erken Neolitik dönemde "Büyük Anne" olarak anılan Ana Tanrıça; yer altının egemenidir, üretim döngüsünün koruyucusudur ve

aynı zamanda doğum, aşk ve ölüm tanrıçasıdır. Bu kült Sümerde "Inanna"ya dönüşür. Sümer'den sonra Mezopotamya'ya hâkim olan toplumlarda "İştâr" olarak geçer. Hititlerde Ana Tanrıça "Vuruşema", Hurrilerde "He pat"tır. Erken Hititler döneminde "Arinna", Geç Hititlerde "Kubaba" ve nihayet Frigya'da "Kybele" ye evrilir. Bu kült, şu anda bile milyonlarca insanın büyük bir inanç ile bağlı olduğu "Meryem Ana" kültürüne dönüşmüştür (Erbil, 2015: 123-124).

Kybele' ye ait tek söylence Helenistik dönemde ortaya çıkar (Özmen, 2016: 383). Söylenceye göre Yunan Tanrısı Zeus bir gece rüyasında orgazm olduktan sonra spermleri gökyüzünden yeryüzüne düşer. Spermlerin toprağa düştüğü yerden çift cinsiyetli olan Agdistis doğar. Diğer tanrılar Agdistis'den pek hoşlanmaz ve onun penisini keser. Penisin düştüğü yerden bir badem ağacı yükselir. Nehir Tanrısı Sangarios'un (Sakarya Nehri) kızı Nana bir bademi koparır ve göğsüne koyar. Bu şekilde hamile kalan Nana, Attis adında bir bebek doğurur. Ancak annesi onu terk eder ve bir keçi onu besler. O zamanlar bir dişi olan Agdistis, çok yakışıklı olan bu gence aşık olur. Attis, kralın kızıyla evlenmek üzere olduğu şölenyken Agdistis gelir ve Attis çıldırarak kendi kendisini hadım eder ve penisini kesip atar. Agdistis bu duruma o kadar üzülür ki onun bedeninin bozulmadan korunmasını sağlar (Grimal, 2012: 27).

Başka bir anlatıya göre Kybele Attis'i temiz bir aşkla sever. Kybele onu kendisine bağlayıp tapınağına bekçi yapmak ister. Bunun için de Attis' in her zaman bakir olmasını şart olarak koşar. Attis, Nympha Sagaritis' in aşkına dayanamaz. Bunun üzerine Kybele Sagaritis' in hayatının bağlı olduğu ağacı keser. Attis acıya dayanamaz ve sinir krizi geçirerek erkeklik organını keser. Ancak yeniden tanrıçanın hizmetine alınır. Diğer bir anlatıya göre de Agdistis Kybele'nin arkadaşı Attis'e âşık olur. Attis bir sinir krizi sırasında erkeklik organını keser ve takipçilerinin de aynı şeyi yapmasına sebep olur. Her ne kadar Attis organını kestiği için ölse de mezarından çiçekler çıktığı için bir hayat vericiyi sembolize eder (Grimal, 2012: 101-102). Bambaşka olan anlatıya göre de Attis'i bir domuz öldürür (Frazer, 2004: 284).

2.2.6.3. Kutlamalar

En erken çağlarda tanrılara insan kurban edilirken sonraki dönemlerde bunun yerini sünnet alır. Önceleri üreme organının tamamı kesilerek sünnet yapılırken bu durum yerini daha yumuşak sünnete bırakır. Kybele' ye papaz olanlar, üreme organlarını keserek yeryüzünü hamile bırakmak için organını Kybele putunun altındaki toprağa gömerler. Ayrıca Kybele'ye doğurucu olması sebebiyle dişi domuz kurban edilir ve bu kurban edilen bu hayvandan kimse yemezdi hatta bunu yemek günah sayılırdı. Tammuz, Frigya'da Attis, Suriye'de Adonis olur. Onu her yıl bir domuz öldürür. Tam da bu sebepten domuzun yenmesi yasaktır (Kabağaçalı, 1985: 123-125).

Ayrıca Attis'in çam ağacı altında öldüğüne inanıldığı için, bu yüzden törenler sırasında çam ağacı türünden bir ağacın dallarına bezler asılır ve ağaç bu şekilde tapınağa getirilir. Bu bezlerin, Attis' in kanamasını durdurmak için tanrıça Kybele'nin kullandığı sargılar olduğuna inanılır (Burket, 1999: 127).

Kybele'ye tapınmanın en son ve gelişmiş şekline Roma'da rastlanır. Onun festivali her yıl nisanın dördünde başlar, sonradan mart ayının on beşinden yirmi yedisine kadar sürerdi. Bu bayrama Megalesia ya da Megalensia denirdi. Bu bayramın birinci bölümünde kabileye altı yaşındaki bir boğa kılavuzluk ederdi. İnsanlar, kamışlar ya da bataklık sazları taşırdı. Çünkü Attis, Frigya' da Allus ırmağının kıyısında bırakılmıştır. İkinci bölümde Attis'in ölümünden sonra çam ağacına dönüşmesi ve kendisini hadım etmesi anısına çam dalları taşınır ve Palatinus dağının tepesine çıkılırdı. Üçüncü bölüme "kanlı günler" denir. Bu günlerde yas ve oruç tutulurdu. Özellikle cinsel perhiz yapılırdı. Bu günlerde Taurobolium töreni yapılırdı. Yani bir ızgara üzerinde kurban edilen boğanın kanları ızgaranın altında duran adamın üstüne akıtılırdı. Dördüncü bölümde ise ölen Attis dirilirdi. Gece ile gündüzün eşit olduğu tarihten sonra artık günler uzamaya başlar ve ilkbahar gelirdi. İsa'nın dirilişinin kutlandığı Paskalya, Hıdırellez ve Nevruz da bununla ilgilidir. Martın yirmi altısına gelen beşinci bölüm dinlenme günüdür. Altıncı bölüm yıkanış bölümüdür. Vaftiz ya da gusül abdesti gibi olan bu yıkanma tanrıçanın gümüş heykelinin tapınaktan alınıp

Almo Nehri' ne götürölüp yıkanmasıyla gerçekleşir (Kabaagaçlı, 1985:126-128).

2.2.6.4. Demeter-Persephone

Demeter yeryüzünün Ana Tanrıçası olup ikinci tanrılar kuşağından yani Olimposlulardandır. Aynı zamanda Kronos ve Reia'nın kızıdır. Demeter, ekili toprağın, özellikle de buğdayın tanrıçasıdır. Helen coğrafyasında buğdayın ekildiğı her yerde onun efsaneleri anlatılır (Grimal, 2012: 143).

Demeter ve Persephone anlatısı baharda yeniden doğmak üzere ölen ve tekrar dirilen anlatılardan Kybele ve Attis ile İsis ve Osiris anlatıları gibidir. Ancak burada kaybolan kişi bir sevgili değil Demeter'in kızıdır. Etimolojik olarak Demeter kelimesinin ilk bölümü Giritçe deai'den gelir. Bu, tahıl anlamına gelir. Yani Demeter "tahıl ana"dır (Frazer, 2004: 323-324).

Omuzlarına bukleler halinde dökülen altın sarısı saçlarıyla resmedilen Demeter aynı zamanda uzun boylu ve ağır başlıdır. Omuzlarına dökülen altın bukleleri olgunlaşmış mısır koçanlarını temsil eder. Bazı çizimlerde tamamen örtülü ve elinde meşale tutarken resmedilirken genelde elinde buğday başakları olurdu diğer elinde de yanan bir meşale tutardı. Bu başakların yerini bazen bir demet haşhaş alırdı (Berens, 2013: 59).

Efsaneye göre Demeter'in kızı Persephone 'ye âşık olan Hades onu hüküm sürdüğü ölüler diyarına kaçıırır. Bu olaydan sonra Demeter çok üzölür ve dokuz gün dokuz gece yemeden, içmeden, yıkanmadan ve süslenmeden yeryüzünde dolaşır. Kızı bulunup geri verilinceye kadar tanrısal görevlerini yerine getirmeyeceğini söyler. Toprak kısırlaşır, dünyanın düzeni bozulur. Bunun üzerine Zeus Hades'e Persephone'yi geri vermesini emreder. Ancak Persephone ölüler diyarında bir nar yediğı için o diyara bağlanmış ve geri dönmesi imkânsız bir hale gelmiştir. Bir uzlaşma yapılır ve Persephone her ilkbaharda yeryüzüne çıkacak ve tohum ekimi zamanıyla birlikte ölüler diyarına dönecektir. Annesi Demeter' den ayrı kaldığı süre boyunca toprak kısırlaşır ve kış başlar (Grimal, 2012:144).

2.2.6.5. Kutlamalar

Eleusis gizemleri, doğanın süreçleri (tahılların ekilmesi ve biçilmesi) ve buna bağlı olarak da ölümden sonraki yaşam ihtimaliyle ilgilidir. Gizem tapınağı MÖ 1500 yılları civarında Eleusis kentinde inşa edilir. Bu gizemlerin ardındaki efsane Demeter'in kızı Persephone'yi kaybedip onu araması ve kızının geri dönüşüyle ilgilidir (Leeming, 2018: 108).

Efsaneye göre Eleusis kenti Demeter'in tarım sanatını dünyaya bahsettiği yerdir. Buğday'ın ilk kez burada yetiştirildiğine inanılır (Campbell, 2020: 267-268). Bu iki tanrıça onuruna kutlanan sekiz tane bayram vardır: Proerosia, Thesmophoria, Haloa, Khloaia, Mikra Mysteria (Küçük gizemler), Thargelia (Harman), Skira, Makra Mysteria (Büyük gizemler) dir (Sina, 2004: 39).

Thesmophoria şenliği bir çeşit anneliğe hazırlık ve evlenme bayramıdır. Bu kutlamalara yalnızca yasal eşler katılabilir. Pyanopsion ayının dokuzuna denk gelen ilk günlerinde gündüz açılış töreniyle başlayan şenliğe gece devam edilir. Kadınlar gece boyunca açık saçık konuşarak kaba saba hareketlerle Demeter'in dönüşünü kutlar. Pyanopsion ayının onuna denk gelen şenliğin ikinci gününde kadınlar Demeter'e kurban sunar ve dans eder. Ayın on birine denk gelen üçüncü günde Atina'da kutlanan şenlik sırasında Phnyks tepesine yürüyüşe çıkılırdı. Pyanopsion ayının on ikinci gününde kadınlar oruç tutar ve erkeklerle bir araya gelmezlerdi. Bugünde kentte kamu işi yapılmaz ve kurban kesilmezdi. Bugünün önemli özelliklerinden biri kadınların Hedes'in Persephone'yi ölümler diyarına kaçırılışını canlandırmak için yas tutmalarıydı. Şenliğin beşinci günü seçilen önde gelen kadınlar tarafından ziyafet verilirdi. Amaç ise güzel ve sağlıklı çocukların doğması ve insan tohumunun iyi hasat beklentisine yöneliktir. Yalnızca kadınların kutladığı diğer bir bayram da Haloa'dır. Thesmophoria'dan farklı olarak bu sadece Eleusis kentinde kutlanır. Bu bayram tam kış ortasında Pyanopsion ayında (aralık-ocak) Tanrıça Demeter ve kızı Persephone onuruna düzenlenirdi. Şenliğin yapıldığı zaman kıştır ve doğa ölmüştür. Doğayı canlandırmak ve toprağın doğurganlığını arttırmak için büyüsel törenlerle,

cinsel veya tarımsal semboller kullanılır. Yunan geleneklerinde gençlerin henüz tohumlanmış toprakta birleştiği görülür. Demeter ile Iasion'un birlikteliği bunun ilk örneğidir. Bunların amacı toprağın canlandırılması, kadınların doğurması, hayvanların çoğalmasındır. Demeter kültü kapsamında kutlanan diğer bir bayram Skiophorion (haziran - temmuz) ayında kutlanan Skira' dır. Bu bayramda kadınlar tarafından gerçekleştirilen gizli bir ritüel dışında etkinliklerin hepsi halka açıktır. Bu gizli ritüel Persephone' nin kaçırılışı ve yeniden dönüşüyle ilgilidir. Tüm bunlar yalnızca yaşam ve ölüm üzerine bazı basit ve temel düşüncelerdir. Bu görüşe göre bahsi geçen törenlerin amacı ergenliğe girenlere toplumun geleneklerini öğretmektir (Sina, 2004: 42-49).

2.2.6.6. Dionysos

Dionysos, Zeus ve Semele'nin oğludur. O, ikinci kuşak tanrılardandır. Bir gün Semele sevgilisi Zeus'un kendisine görünmesini ister. Ancak şimşeklerin sardığı görüntüsüne dayanamaz ve yıldırım çarpması sonucu ölür. Zeus karnında taşıdığı çocuğu hemen alıp doğum vakti gelene kadar baldırının içinde saklar. Zamanı gelince de Dionysos'u tam bir şekilde baldırından doğurur. Bu yüzden Dionysos "iki kere doğan" bir tanrıdır. Hermes'e emanet edilen Dionysos yetiştirilmek üzere Kral Athamas ve ikinci karısı Ino'ya verilir. Çocuğun tanınmaması için kız giysileri giydirilse de Hera bu oyunu anlar. Çocuğu yok etmek isteyen kıskanç eş Hera bu iki kişiyi delirtir. Bunun üzerine Dionysos tanınmaması için bir oğlağa dönüştürülür ve Nysa adlı bir ülkeye gönderilir. Hera, ergenlik çağına gelip üzümü bulup bu üzümünden nasıl yararlanacağını keşfeden Dionysos' u bularak delirtir. Deliren Dionysos Mısır ve Suriye arasında dolaşır, Frigya' ya gider. Kybele onu kabul ederek kendi kültünü anlatır. Deliliğinden kurtulup Trakya ve Hindistan' a da giden Dionysos sonra Thebai'ye gider. Burada kendi bayramı olan Bakkhanalları başlatır. Bu bayramda bütün halk özellikle de kadınlar mistik bir çılgınlık içinde ritüel çılgınlıklar atarak koşuştururlar (Grimal, 2012: 153-154). Anlatıya göre kral Penheus bu ayinleri yasaklar. Kralın öz annesi bu ayinler sırasında esrikliğin etkisiyle onu vahşi bir hayvan sanarak üzerine atlar, kollarını keserek kafasını koparır. Bakkhalar parçaları etrafa saçar (Estin ve Laporte, 2002: 141).

Dionysos Yunanistan'a dışardan gelen bir tanrıdır. Yunanlıların bu tanrıyı kabullenip ona inanmaları zor bir süreç sonucu gerçekleşir. Dionysos'un doğumunda bu zor süreç açık bir şekilde görülebilir. Tanrının gücüne tam inanmayan Semele tanrıyı görmek ister ancak buna dayanamaz ve ölür. Zeus Semele' nin karnında yedi aylık olan Dionysos'u alarak baldırına sokar. Bu anlatıdaki amaç dışarıdan gelen tanrıyı Yunanistan' da olan Zeus'un buyruğuna sokmaktır. Dionysos bir doğa tanrısıdır. Tıpkı Attis, Adonis ve Osiris gibi mevsim dönüşümlerini kişiliğinde taşır. Ancak onun asıl özelliği insanı doğanın sırlarına erdirmesidir. Bu bir bakıma tanrılaşmaktır. Bunun herkes için en kolay yolu şarap ve sarhoşluktur (Erhat, 1996: 92-93).

Şarap, Yunanistan'da icat edilmez. Karadeniz'in güney kıyılarında yetişen yaban üzümü buradan Filistin yoluyla Libya' da olan Nysa Dağı'na ve Girit'e, sonra İran üzerinden Hindistan ve İpek yoluyla Tunç çağında İngiltere' ye yayılır. Şarap gittiği yerlerde diğer sarhoş edici içeceklerin yerini alır. Bu Dionysos'un başarısıdır. Dionysosçuluğun Mısır'dan Babil'e, Babil'den Frigya'ya ve Frigya'dan Antik Yunan'a geldiği düşüncesi hâkimdir. Bu kült denizaşırı ülkelerden ticaret yoluyla gelmiştir (Graves, 2010: 131).

2.2.6.7. Kutlamalar

En yaygın gizem türü Dionysos-Bakkhos gizemidir. Bu gizemlerin Eleusis gizemlerinin aksine belli bir yerel merkezi yoktur. Bu gizem türüne Karadeniz'den Mısır'a, Küçük Asya'dan Güney İtalya'ya kadar pek çok yerde rastlanır (Burket, 1999: 13-18).

Şenliklerde Dionysos'un boğa şeklinde görüldüğüne inanılırdı. Hatta Giritliler bu acıyı ve ölümü temsil ederken canlı bir boğayı dişleriyle parçalar. Tüm bunları yaparken tanrıyı öldürüp etini yediklerine ve kanını içtiklerine inandıkları düşünülür (Frazer, 2004: 318). Bu eylem titanların Dionysos'u parçalayıp öldürmelerini temsil eder. Kutlamalara katılanlar kurbanın etini yiyip kanını içerek tanrıyla bütünleştiğine inanırlar. Kurban edilen tanrı etini yiyip kanını içen müritlerinin bedeninde yeniden doğar (Sarıkaya, 2019: 25).

Bu durum Hristiyan inancında olan şarabın tanrının kanı, ekmeğin de tanrının eti olduğu inancını hatırlatır.

Anthesterion ayında ürünler olgunlaşınca, çiçekler açıp asmalar budanınca Anthesteria ya da Çiçek Bayramı adı verilen bir bayram Dionysos adına kutlanır. Şubat ayının on birine denk gelen bu zamanda şarabın ikinci kaynaması biter ve şarap içilir duruma gelir. Bolluk ve bereket getirmek için şenlik başlar. Şarap kapları açılır, gençler şarap tulumlarının üzerinde sıçrar, kızlar salıncakta sallanır. Ertesi gün şarap, Dionysos tapınağına götürülüp halka dağıtılır. Yargıç'ın karısı Dionysosla evlenir. Üçüncü ve son günde tahıl lapası yapılır. Ölü ruhlar yeraltına giderken onlara eşlik eden Hermes'e bu lapadan sunulur. Ruhları uzak tutmak için çeşitli ritüeller yapılır. Bir yanda cümbüş diğer yanda hortlakların korkusu vardır. Bu Dionysos'un eğlenceli ve karanlık yanını gösterir. Dionysosla ilgili diğer iki şenlik Gamelion (ocak) ayında kutlanan Lenaia ve mart ayındaki Elephebion, Büyük Dionisia'dır. Lenaia'dan önce Aralık ayında bir kır Dionisia'sı kutlanır. Şakalar, oyunlarla tahıl üretiminin bolluğu sağlanır. Lenaia Ocak ayının on iki, on üç ve on dördüncü günlerinde yapılır. Bu bitkisel yaşamın uyanması için yapılan bir kış şenliğidir. Dionysos'un yeniden dirilişi canlandırılır. Son olarak Büyük Dionisia ilkbahar mevsiminde ve mart ayında olur. Tören, ayın dokuzundan on üçüne kadar sürer. Bu tören, başlarında çiçeklerden taçlar olduğu halde sarmaşıklara bürünmüş dansçılar ve korocularla kutlanan bir ilkbahar törenidir. Bu esrik bir törenken daha sonraları şair ve oyun yazarları için beşinci yüzyılda edebiyat vesilesi olmuştur (And, 2019: 36-37).

Dionysos şerefine yapılan geçit alaylarında bereket ve toprak cinleri maskelerle canlandırılırdı. Bu kortejler tiyatro temsillerini doğurur (Grimal, 2012: 155).

2.2.7. Altay Türkleri

2.2.7.1. Genel Tarih

Batı Sibirya Ovası'ndan başlayıp, Gobi Çölü'ne kadar uzanan ve geniş bir yay çizen sıradağların tümüne birden Altaylar adı verilir. Adını Türkçe-Moğolca bir kelime olan ve "Altın" anlamına gelen "Altan" dan alır. Altay Türklerinin anayurdu her zaman Altay dağları olmuştur. Altay Dağları bölgesinde yaşayan Türklere Altay Türkleri adı verilir. Altay Türkleri Kuzey Altay ve Güney Altay Türkleri diye iki büyük gruba ayrılırlar (Özey, 2013: 349-350).

MÖ 300 ile MS 200 yılları arasında, Altay topraklarına, Hun göçleri gerçekleşir. Bu tarihlerden itibaren bölge Türklerin bir yurdu olur. Bölge topraklarında Türklerin hâkimiyeti, kısa bir süre Cengiz Han'ın Moğol akınlarıyla kesintiye uğradıysa da 18. yüzyıl ortalarına kadar devam eder. 1756-1758 Çungarya-Çin savaşından sonra, Altay bölgesi Rusya'nın hâkimiyetine girer. 1922 yılında bölge topraklarına Ayrattura bölgesi denilir. Daha sonra bu ad Gorno Altayskaya (Dağlık Altay) olarak değiştirilir. 1991'de, Rusya Federasyonu'na bağlı bir cumhuriyet olan Dağlık Altay Türk Yurdu, 1992 yılında Altay Türk Cumhuriyeti adını alır (Özey, 2013: 349-356).

Altay Cumhuriyetinde en önemli geçim kaynakları tarım, hayvancılık ve avcılıktır. Ancak soğuk iklim koşulları ekip biçmeyi zorlaştırmakta ve ürün çeşitliliğini ciddi anlamda sınırlandırmaktadır. Hayvancılık, özellikle Altay'ın güneyinde önemli bir geçim kaynağıdır. Çünkü buradaki düzlükler hayvancılık yapmak için uygundur. Avcılık ise %47'si ormanlarla kaplı Altay'ın, özellikle dağlık ve ormanlık kuzey bölgelerinde temel geçim kaynaklarından (Türker, 2018: 255). Hatta avcılık temel geçim kaynağı olarak 20. yüzyıla kadar hep ilk sırada yer almıştır (Potapov, 2014: 121).

2.2.7.2. Ülgen

Altay kabilelerinde Gök Tanrı için "büyük" anlamındaki "Ülgen" ve "zenginlik" anlamındaki "Bay Ülgen" tanımı kullanılır (Harva, 2015: 112).

Altay yaratılış mitine göre başlangıçta var olan tanrı Ülgen'dir. O, deniz şeklindeki evrenin üstünde önce yeri, göğü sonra insanları yaratır. Ülgen aynı zamanda tabiatı da yönetir. Yeryüzüne, hayvanlara, bitkilere, suya ve ateşe hükmeder (Kaya, 2017: 32-76). Güneş, ay ve gökyüzünün yaratıcısıdır. Gök gürültüsü, yıldırım ve yağmur gibi doğa olayları onun iradesiyle gerçekleşir ve onun ezeli ve ebedi olduğuna inanılır (Dilek, 2014: 193-194).

Altay toprakları ve iklim koşulları ekonomik faaliyetlerin zor koşullarda yapılmasını gerekli kılar. Buradaki insanlar avın başarılı ve bereketli geçmesi ve yaban hayvanlardan zarar görmemek için başta tanrı Ülgen olmak üzere çeşitli koruyucu ruhlar için ritüeller gerçekleştirilir. Bu ritüeller sayesinde yaban hayvanlardan zarar görmeden av yapacaklarını ve avlayacakları hayvanların çoğalacağını düşünmüşlerdir. Bu şekilde bereketli bir av geçireceğini inanmışlardır.

M. Eliade, "Şamanizm" adlı kitabında Ülgen'in "atmosfer" (hava durumu) ve verimlilik-doğurganlık tanrısı gibi görüldüğünü, çünkü eşi ve çok sayıda çocuğu olduğunu belirterek sürülerin çoğalması ve ürünlerin bol olmasının onun elinde olduğunu ekler (Eliade, 1999: 231). Bu yüzden Altay Türkleri bereket ve bolluk dilemek için Ülgen'e kurban sunarlardı.

2.2.7.3. Umay

Temel geçim kaynağı hayvancılık olan ve göçebe yaşayan topluluklarda iş gücüne çok önem verilir. Her ailede çalışacak kişilere ihtiyaç vardır. Bu nedenle çocukların sağlıklı doğması ve doğduktan sonra sağlıklı yaşamaları konusu üzerinde çok durmuşlardır. Onlar için bebekler ile kadınları koruyacak kutsal ruhlar her zaman önemlidir (Potapov, 2012: 337).

Kaşgarlı Mahmut *Divanı Lügatit Türk* te Umay için "plasenta" ya işaret ederek, "Son; kadının doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi şey" açıklamasını yapar ve çocuğun eşi olduğunu söyler (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 123). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Umay doğurmakla, çoğalmakla ilgilidir. Umay, çocukların ve kadınların koruyucu ruhudur. O, kadınların hamileliğinde, doğum anında ve sonrasında kadınlara yardım eder.

Doğum sırasında kötü ruhların bebeğe zarar vermesini engeller, doğumu kolaylaştırır ve göbek bağının iyi kesilmesi konusunda yardımcı olur (Dilek, 2014: 189-190).

Bebeklerin diğer dünyanın tanrı ve sakinleriyle konuşabildiklerine inanılır. Çünkü yukarı dünyada konuşulan dili hâlâ hatırladıkları düşünülür. Konuşmayı öğrenip yukarı dünyanın dilini unutuncaya dek Umay'ın koruması altında olurlar (Çetin, 2022: 215-216). Çocukların konuşamadıkları dönemde genellikle uykudayken Umay ile iletişim halinde olduklarına inanılır (Dilek, 2014: 189-190). Günümüz toplumunda da bebeklerin uykudayken gülmesi meleklerle ilişkilendirilir. Umay ve melek arasındaki ilişkiyi Hikmet Tanyu *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı* kitabında ele alır ve Umay'ın bir koruyucu ruh yani melek olduğunu belirtir (Tanyu, 1980: 196).

Genel olarak doğumla, bebekle ve kadınla ilişkilendirilen Umay'ın Kazak mitolojisinde de görevi aynıdır. O, aile ve evi himaye eden aynı zamanda bebeği koruyandır. Genç gelin eve ilk girdiğinde ateşe yağ dökerek: "Ateş Ana, May Ana, esirge" der. Bunun anlamı Umay'ın ateşi söndürmemesi ve nesli devam ettirmesidir (Çetin, 2022: 17).

Sahalarda çocuk sahibi olmak ve doğum sancısını hafifletmekle ilgili olan doğum tanrıçası Ayzıt' tır. Ayzıt, bebeğin doğumundan sonraki üç gün bebeği gözetir. Üçüncü günden sonra da görevini özel bir koruyucuya devreder. Dişi olduğu için Hatun denir. Gök tanrının eşi "Kubai Hatun"la aynı kişi olup Hristiyan efsanelerinde "Tanrı Ana" olarak geçer. Yeni doğum yapılan kadının çadırından erkekler çıkarılır ve sadece kadınlar kalır. Loğusa yatağının başucuna kurban edilmiş hayvanın etleri pişirilip konur. Ebe, yeni doğan erkek bebeğin şerefine ocağın kapağının üstüne kayından yapılmış küçük bir çadır yerleştirir. İçine ok, yay ve at ile sığır figürleri koyar. Bunları tereyağına buladıktan sonra yakarak bağırmaya başlar. Çadırdaki kadınlar da ona eşlik eder. Çünkü Ayzıt'ın yüksek ses ve gürültülerle kendisine niyaz edilmesinden hoşlandığı düşünülür (Harva, 2015: 134-140).

Umay, eski Türklerde bütün Türk halkını koruyan yüce bir tanrıçadır. Bu şekilde eski Türk panteonunda yüksek bir yeri vardır. Ancak Altay-Sayan Şamanistlerinin panteonunda derece bakımından düşer. Özellikle eski Türk devletlerinin dağılmasından ve Türklerin Asya'nın geniş arazisine yayılmasından sonra yaygınlaşan doğa nesnelerinin iye-ruhları seviyesine düşer. Aile inancı düzeyine kadar geriler (Potapov, 2012: 345).

2.2.7.4. Yer Su

Şamanist inanca göre dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar hepsi canlı nesnelerdir. Ayrıca bunlar konuşan, duyan, evlenen ve hatta çocuk sahibi olabilen varlıklardır. Bu yüzden bir Şamanist'in dağlardan ve ırmaklardan bahsettiğini duyarken gözle görülen dağlardan ve ırmaklardan mı yoksa bu coğrafi adı taşıyan insanoğlundan mı bahsettiği konusunda bir ayırım yapılamaz (İnan,1986: 50-51).

Bugünkü Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su (ırmak, göl vb.), ağaç-orman, kaya kültleri eski Türk yazıtlarında genel olarak "yer-sub" başlığı altında toplanmıştır (İnan,1986: 48). Altaylılar tüm bunlara dua eder ve onların öfkelenme, merhamet gösterme, insanların dualarını cevaplama gibi kabiliyetler gösterdiğine inanırlar (Anohin, 2006: 16).

Genel olarak bereket ve bollukla da ilişkilendirilen bu ruhlar için çeşitli ritüeller yapılır. Örneğin; sonbaharda av mevsimi başladığı zaman Sahalar ormanın hâkimine sunu yapıp dua ederek avlarının bereketli ve olmasını dilerler (Harva, 2015: 318). Hatta günümüzde bile bereketle ilişkilendirme yapılır. Örneğin; suyun (ıduk yer-sub) kutsal ruhunun bereket verdiğine inanılır. Bu yüzden hala Anadolu'da doğurgan olmak isteyen kadınlar suya girer (Kaya, 2015: 64). Ancak Yer su kültürünün başlı başına yüce yeryüzü tanrısı mı yoksa iye-ruhlara benzer yeryüzü ruhları mı olduğu konusunda bazı tartışmalar vardır. Potapov bu tartışmalara kitabında yer verir (Potapov, 2012: 324-337).

2.2.7.5. Kutlamalar

Altay Türkleri yılın belli zamanlarında tanrı Ülgen ve kutsal ruhlara kurban vererek ve çeşitli ritüeller gerçekleştirerek yılın bereketli ve bolluk içinde geçmesini dilemişlerdir. Aşağıda bazı kutlamalar ve kutlamalarda yapılan ritüeller anlatılacaktır.

Ülgen'e üç, altı, dokuz ve on iki yılda bir defa ayin yapılır ve kurban olarak da üç yaşında, boz renkli bir kısırak kesilir. Kurban kesme töreni mutlaka bahar ya da yaz döneminde, bazen sonbaharda yapılır. Kurban merasiminde şaman ayinleri bütün detaylarıyla uygulanır. Ayine kalabalık bir halk kitlesi katılır. Kurban kesen adam, ailesi, yakınları ve misafirleri Ülgen'e bağışladığı nimetler için teşekkür eder, gelecekte de merhametli olmasını diler. Malların ve çocukların çoğalması, avda başarılı ve şanslı olmak, sütün, arpanın ve otun bol olması, bütün halkın refahı ve mutluluğu için dua ederler (Anohin, 2006: 12).

Türkler doğaya ve hayvanlara sonsuz saygı ve sevgi besler. Onlara göre tüm bu şeylerin ruhu vardır. Av yapmak veya ağaç kesmek zorunda kaldıkları zaman bile önce avlayacakları hayvanlara ve kesecekleri ağaçlara saygı gösterisinde bulunup sonra av yapar ve ağaç keserler.

Altay Türklerinin Ülgen'den başka bereket ve iyilik istedikleri başka varlıklar da kutsal ruhlardır. Belli bir bölgenin hâkimi olarak kabul edilen ruhları Altay halkları o bölgenin efendisi olarak anarlar. Bunlar sadece coğrafi mekânların değil, hayvanlar veya bitkilerin, hatta nesne ve tabiat olaylarının da efendileri olabilir. Örneğin; çok yaygın bir ruh inancı "Ormanın Efendisi" dir. Bu ruhların avda bereket getirdiğine inanılır. Altay Tatarları ava giderken, evdeki hanımlarına gürültü yapmamaları, kahkaha atmamaları veya kavgaya etmemelerini tembihlerler. Çünkü "Ormanın Efendisi" gürültüden hoşlanmaz ve kızacak olursa avcılara hiçbir şey vermez (Harva, 2015: 313-317).

Dağa saygı duymak, Dağ kültü çok eski bir gelenektir. Bu gelenek Altay Türklerinde günümüze kadar korunmuştur. Altay inanışlarında dağ iyesi veya dağın kendisi çok geniş bir yer tutar. Kuzey Altaylara göre bunlar canlıdır. Şarkı söyler, dans eder, konuşur, vb. Avcılığın temel geçim kaynağı olduğu Kuzey Altay'da avcılar avlarında başarılı olmak için saygı duyulan dağlara sunu sunarlar (Potapov, 2014: 89-93).

Tayga da gene Altaylarda olan aydınlık ve iyi bir ruhtur. Sincaplarda yaşar. O sürülerin sayısını arttırır ve azaltır, hayvanların üremelerini etkiler, avda başarı ya da başarısızlık verir. Evcil bir keçi akağaca bağlanarak onun adına kurban edilir. Üç yıl sonraysa açık renk kuyruk ve yeleli bir at kesilerek kurban olarak sunulur. Bunun karşılığında da ondan büyük mutluluklar, zenginlik, bereketli ve başarılı yaz günleri dilenir (Dilek, 2014: 173-174).

Cılgayak Bayramı, Mart ayının 18. ve 25. günleri arasında yani ayın hilal şeklini aldığı vakit, baharın gelişi ve yeni yıla giriş bayramı olarak kutlanır. Altaylarda bu bayramın hem eğlence hem de ibadet yönü vardır. Cılgayak bayramı için yemek hazırlıklarına neredeyse bir yıl öncesinden başlanır. Yaşlı kadınlar önceki sonbaharda hasat bitiminde tarlanın son başaklarından 20-30 cm boylarındaki bebekler yapar ve sııra asarak evin en tenha yerine, "Bahara kadar burada bekle" diyerek bırakırlar. *Cılgayak Bayramı*'nda bu bebekler çıkarılarak; "Git ama sonbaharda tekrar buluşacağız" diyerek yakılır. Yeni yılda Altay tanrısı Ülgen'e ve koruyucu ruhlara hayvanların çoğalması, ürünlerin bol ve bereketli yetişmesi, Altay halkının bahtının iyi olması, çoluk çocuğunun artması ve neslinin devamını isteyen dualar edilir (Dilek, 2014:55-56).

Diğer bayram da *Çaga Bayramı*'dır. Çaga Bayramı bir yeni yıl bayramıdır. Ocak ayında eski ay yeni aya geçtiğinde kutlanır. Bayramdan birkaç gün önce insanlar giysilerini ve evlerini temizler. Bayram günü hayvanlar kesilir ve yemek pişirilir. İnsanlar süttten yaptıkları yiyecekleri getirip kayın ağacına bez bağlar. Bayramı idare edecek kişi ateş yakar. Üstüne getirilen yiyeceklerden konup süt saçılır. Burada toplananlar töreni idare eden kişinin ardından dört defa sanın etrafında dönerler. Önce töreni idare eden

kişi sonra toplananlar Altay İyesi'ne, Ak Burkan, Ay ve Güneşle birlikte herkes kendi kutsal dağ ve suyuna dualar eder (Dilek, 2014: 63).

2.2.8. Saha Türkleri

2.2.8.1. Genel Tarih

Ramazan Özey, *Türk Dünyası Coğrafyası* kitabında Türk dünyasına önemli katkıları olan Saha Türklerinin tarihi ve ekonomik yapısıyla ilgili şunları söyler;

Orta Asya'nın doğusu ile doğu Sibiry'a'nın batı bölgelerini içine alan kabaca Lena ırmağının akaçlama havzasına tekabül eden çok geniş topraklar üzerinde yer alır. Yakutistan'da Saha Türkleri yaşar. Bu nedenle bu ülkeye Türkçe olarak Saha Eli adı verilir. Tunguzlar bölgede yaşayan Sahalar'a "Yako" adını vermişlerdir. Bir Moğol boyu olan Buryat ise Buryat dilinde bir çoğul eki olan "T" takısını da koyarak "Yakot" ya da "Yakut" demişlerdir. 16. yüzyılın sonlarında bölgeyi işgal eden Ruslar, Yakut adını bir kavim adı sanarak bölge topraklarına Yakut ya da Yakutistan demeye başlamışlardır. Gerçekte ülkenin adı "Saha Eli" dir. Türkçe'de kenar, kıyı anlamlarına gelen "Yaka" kelimesinin "Saha"ya dönüştürülmesiyle ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.

İklimin olumsuzluğu tarımı etkilemektedir. Yüz ölçümünün ancak % 1'inde güçlükle tarım yapılabilir. Ekme biçme faaliyetleri yerine hayvancılık önemli bir uğraşıdır. Genelde küçük yerleşme birimlerinde oturan Sahalar; sığır, at ve ren geyiği beslerler. At ve sığır eti yerler, inek ve kısrak sütü içerler. Giyim eşyası için kürkü olan hayvanları avlarlar. Yumuşak altın adı verilen kürkçülük önemli bir uğraşıdır. Samur, tilki, ayı, arktik tavşanı ve beyaz sincap kürkü için avlanan hayvanlardır (Özey, 2013: 344-348).

2.2.8.2. Ürün Ayı Toyon

Sahalarda Ürün, yani beyaz renk kutsallığı ifade eder (Ögel, 2010:101) Tanrı Ürün Ayı Toyon, yani "Beyaz Yaratıcı" ise en büyük yaratıcı tanrı olarak kabul edilir (Ögel, 2010: 444) .

Ürün Ayı Toyon'un göğün yedi veya dokuzuncu katının doğusunda yaşadığına inanılır. Yukarı ve Orta Dünyaları yönetip, bu dünyalardaki tanrılara hükmeder. Şimşek ve gök gürültüsüyle konuşur. Bu tanrının sembolü güneştir. O güneş gözlüdür ve bütün vücudu süt gibi bembeyazdır. Ak sakallı bir ihtiyar olarak tasvir edilir. Bazen beyaz bir ylık olarak gözüktür. Temiz ve mis kokulu olduğuna inanılır. Bu yüzden onun için güzel kokulu bir ot ya da beyaz bir at kılı yakılır. Kâinatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle çocuklar veren, yerin verimli olmasını, hayvanların artmasını temin eden tanrıdır (Dilek, 2014: 97). Bu yüzden Sahalar bereket için özellikle bu tanrıya kurban sunup çeşitli ritüellerde bulunurlar.

Ürün Ayı Toyon göğün yedinci katında beyaz mermerden bir tahtta oturup her şeyi yönetirken sadece iyi şeyler yapar ve kimseyi cezalandırmaz (Eliade, 2003: 83).

Sahalar rüzgâr gibi tabiat unsurlarına da kutsallık atfetmiş ve onlara çok önem vermişlerdir. Ürün Ayı Toyon dışında bereketle ilişkilendirilen Tial İççite adı verilen Rüzgâr İyesi buna örnek verilebilir. Rüzgârın Orta Dünya'yı sekiz yöne ayırdığına inanılır. Bu yönlerden gelen rüzgârların hepsinin de ruhu vardır. Örneğin; doğu rüzgârı bunlardan biridir. Bu rüzgâr, kutsal doğu göğüyle ilişkilidir. Bu yüzden tanrı rüzgâridir ve kutsal olarak kabul edilir. Bu rüzgâr sıcaktır ve ince yağmurlar taşır. Onun taşıdığı bu yağmurlar bolluk ve bereket getirir (Dilek, 2014: 175-176).

2.2.8.3. Kutlamalar

Sahalar, Gök Tanrı için bir şenlik düzenler ve bu şenlikte kımız sunarak tanrıdan bereket dilerler. Gök Tanrı için hayvan kesmek yerine ona bir hayvan adanır. Bu hayvana o günden itibaren özenle bakılır.

Troschtschanskij'den alıntı yapan Uno Harva, *Altay Panteonu* kitabında; "Daha eski dönemlerde Gök Tanrı'ya yanlarında taylarıyla beraber bütün bir kısarak sürüsünün adandığını ve bu adak hayvanlarının doğu yönünde uzak yerlere götürülüp serbest bırakıldığını" söyler. Aynı kitapta bahar şenlikleriyle ilgili Strahlanberg'ten alıntılanan kısım ise şöyledir;

"Otlar yeşerdiğinde bütün aile uygun bir ağacın altında toplanır- Yakutların yeni yıl bayramı nisan ayında başlar. Burada at ve sığır kurban ederler. Kurban ettikleri at ve sığır başlarını etraftaki ağaçlara asarlar, atların kafalarının derisi üzerinde bırakılır. Sonrasında daire oluşturacak şekilde oturarak, kımız adını verdikleri içkiden içerler. Kımızın konduğu kâse elden ele dolaşır, her alan kâsenin içine bir ip parçası daldırır bununla, havaya ve ateşe kımız serper." 1823 yılından kalma bir vesikada ise, ilkbaharda kısaraklar süt vermeye başlayıp ilk kımız yapıldığında, Sahaların tanrılarına sunu olarak ateşe içecek attıkları anlatılır. Bu vesikada adı geçen tanrılar; "Ürün ai", "Ürün ar", "Kün kübai Hatun" ve "ajaksit" isimli tanrılardır. Sunu töreni daha sonra katılımcıların da içmeleriyle devam eder (Harva, 2015: 450-451).

Sahalarda Gök Tanrılarına ve onların baş tanrısı olan Ürüng Ayı Toyon'a adanan törenleri, beyaz Şamanlar veya saygın ihtiyarlar yönetirlerdi. Bunlar eski kıyafet ve kadın şapkası giyip tanrıya algıs söylerdi. Ürüng Ayı Toyon'a ak renkli at kurban edilirdi. Kurbanlık atlar diri diri yakılırdı. Onların derilerini ise asmazlardı. Kutsanan atlar yıldıya geri dönmessinler diye insanların olmadığı yerlere sürülürlerdi (Potapov, 2014: 322).

2.2.9. Hakas Türkleri

2.2.9.1. Genel Tarihi

Hakas Özerk Türk Cumhuriyeti, Yenisey Nehri' nin yukarı kesimini oluşturan Abakan Nehri'nin havzasına tekabül eder. Kuzeyinde ve doğusunda Krasnoyarsk Kray'ı, batısında Kemerovsk Özerk bölgesi ve güneyinde Dağlık Altay ve Tuva Özerk Türk Cumhuriyetleri bulunur (Özey, 2013: 360).

Hakaslar, Güney Sibirya'da yaşayan en eski Türk halklarından. İki bin yılı aşan tarihleri onların bir Türk boyu olduğunu göstermektedir. Kırgızların ilk yurtları Yenisey Nehri civarındır. Tanrı Dağı Kırgızları da dahil bütün Kırgız Türklerinin bilinen ilk yurtları Yenisey Nehri civarıydı. Manas destanında yazanlara göre; "Tanrı Dağı Kırgızları Yenisey civarından bugünkü vatanlarına Manas Han önderliğinde göç etmişlerdir. Bu göçe katılmayıp Yenisey civarında hayatını sürdüren Kırgız Türk toplulukları ise Yenisey Kırgızları olarak hayatını devam ettirmişlerdir". Sonraki yıllarda ise Tanrı Dağı Kırgız gruplarının Müslümanlaşması ve yaşanan bölgeler arasındaki mesafenin uzak olması Yenisey Kırgızlarının ayrı bir kimlik benimsemesine ve Hakas adını kabullenmesine sebep olmuştur. Bu topluluklar, Rusların bölgeyi işgalinden önce ise "Tatar" olarak anılmaktaydılar. Sagaylar, Beltirler, Kaçlar, Koyballar, Kızıllar ve Kamasinler Hakas gruplarındandır (Deliömer, 1996: 53-59) .

2.2.9.2. İney Tas

Efsaneye göre Moğol saldırıları sırasında Kırgızların başında yedi tane kahraman kız vardır. Moğol askerlerinden kaçmış ama kurtulamayınca yedi ayrı yöne kaçan kızlar buralarda iney tas'lara dönüşür. En küçük olan kız "Hırğıstar" (Kırgızlar) köyüne gider ve burada taş heykele dönüşür. Burada yaşayan Kırgız halkı bu taş heykeli soylarının anası kabul edip her yıl kurban sunar.

Sürülerin çoğalması, hasadın bereketli olması ve çocukların çoğalması için İney Tas, Gök Tanrı ve kutsal ruhlara kurbanlar sunulur ve çeşitli ritüeller yapılır. Aşağıda bu ritüellere dair örnekler sunulmuştur.

2.2.9.3. Kutlamalar

Her yıl haziran ayında İney Tas için kurban töreni yapılır. İney Tas'ın başına kırmızı ipek bir kumaş parçası bağlanır ve dudaklarına yağ ile smetana (ekşi krema) sürülür. Önüne yedi parça Hakas peyniri *pızılak*, yedi adet gölge balığı ve yedi parça kurban eti konulur. Toplanan kişiler İney Tas'ın önünde eğilir ve ayini yöneten kişi şunları söyler;

*Anamız Kırgız iney tas!
Sana konuk olmaya geldik!
Bize kötülük etme,
Geçmişte olan şeyler için darılma!*

*Kadınların çocuk doğurmasına yardım et!
İzin ver doğumda acı çekmesinler!
Bırak ebeveynliğimizde mutlu olalım
Bırak bizim kara başlı halkımızın güçlü bir hayatı olsun
Bize yardım et ki sağlıklı olalım
Pek çok çocuğumuz sürülerimiz olsun! (Okutan, 2016: 181).*

Hayvan ve bitkilerin koruyucusu olarak da kabul edilen İney Tas'a sadece çocuk sahibi olmak için değil yılın bereketli geçmesi için de başvurulmaktadır. Hakaslar her yıl yayladan kışlağa göçerken İney Tas'ın ayaklarının dibine hayvan heykelcikleri koyar ve kış bitip geri döndüklerinde bunları kontrol ederler. Eğer bu heykelcikler yerli yerinde duruyorlarsa o yıl bereketli geçecektir demektir. Ama bazıları devrilmişse bu yıl sürülerin içinde kayıpların olacağına dair işaret olarak kabul edilir (Okutan, 2016: 180-186). Eski Türk panteonunda en çok bilinen üçlü; Tengri, Yer-Sub ve Umay'dır. Fakat en yaygın olanı Tengri yani Gök Tanrıdır (Harva, 2015: 307). Hakas gruplarından olan Beltirler, Kaçın ve Sagay Türkleri de yazın başında bereket ve refah istemek için Tengri'ye dua töreni yaparlardı (Potapov, 2012: 136).

Gök kültü anlayışı, Kaçın, Beltir ve günümüzde genel olarak Hakas olarak adlandırılan gruplarda yaşatılmıştır. Göklere dua merasimi yılda bir kez, haziran ayında yapılırdı. Bu törenin amacı göklerden iyi ot hasadı ve bol süt dilemekti. Kaçınlar de bu töreni her yıl, genellikle haziranın ilk yarısında düzenlerdi. Bu dua törenlerinde nerede yaşarsa yaşasınlar boyun bütün üyeleri toplanırdı. Kaçınlerde dua töreni dağın zirvesinde kutsal kayın ağacının yanında yapılırdı. Bu törene kadınlar ve kızlar alınmazdı. Kurban için getirilen kuzuların sayısı göklere kurban adamak isteyen kişi sayısına göre değişirdi. Törene katılacak erkekler şapkalarına beyaz ve mavi olmak

üzere iki kurdele takardı. Dağa geldikleri zaman bu kurdeleleri çıkarır ve *erben od* otuyla tütsülendikten sonra kutsal kayının dallarına bağlarlardı. Dua töreni şaman olmadan yapılırdı. Tören algısı, yani göklere yapılan dua metnini bilen *algışçan kizi* adı verilen "aksakal" tarafından yapılırdı. Kutsal kayın ağacının batısında kutsal ateş yakılır ve ateşle ağaç arasına burada kayın dallarından yapılmış masa yerleştirilirdi. Dua töreni, ayın başlamadan kutsal kayın ağacına dua ve ikramla başlardı. Ağacın etrafında masayla birlikte güneş yönünde üç kez dönerlerdi. Önce *algışçam kizi*, arkasında elinde bir fincan şarap ve bir fincan süt tutan iki kişi, onun arkasında kurban adayacaklar ve getirdikleri kuzular olurdu. Her biri ellerinde kayın dalı tutardı. En arkada da diğer katılımcılar olurdu. *Algışçan kizi* dua metnini söyler, arkasındaki iki kişi kutsal kayına fincandaki şarapla sütü serperdi, diğerleri ise bu sırada kayına doğru eğilirdi. Üçüncü turu döndükten sonra herkes durur ve kurbanlık kuzuları öldürmeye götürürdü. Kurbanlık kuzunun göğüs derisi kesilir ve ellerini içeri sokarak damarı koparılırdı. Hayvanı öldürürken kanı yere akıtmak yasaktı. Sonrasında etler pişirilir, masaya şarap, peynir ve süt konur masayla birlikte kayının etrafında üç tur atılırdı. Her turdan sonra *algışçam kizi* kayının üzerinden et suyundan çıkardığı et ve peynir parçalarını atar ve süt ile şarap serperdi. Göklere bereket ve refah dilerdi. Son turdan sonra tören biter ziyafet başlardı. Gelecek sene kurban verecekler belirlendikten sonra dağdan aşağı inilir ve şenlikler düzenlenirdi. Aşağıda bereket ve bolluk için söylenen bir algıstan örnek vardır:

Togus purlug bay kazıng, Ter!

Dokuz yapraklı Kutsal kayın, Gök!

Togus kuragan söktıbis, Ter!

Dokuz kuzu kestik, Gök!

Nıngmır surlepçıibis, Ter!

Yağmur istiyoruz, Gök!

Urojay kilepçıibis, Ter!

Hasat istiyoruz, Gök!

Mal kazık turzuk, Ter!

Hayat refah içinde geçsin, Gök!

(Potapov, 2012: 310-313).

Beltirler, dua töreni için şaraplar yapar, ziyafet yemekleri için yemek hazırlar ve törende kurban edilecek kuzuları seçerlerdi (sekiz ve bir tanesi, dokuzuncusu özel olarak Gök için). Son kuzuyu getirecek kişi evinde 24 arşın uzunluğunda bir ip örür ve ölü kartal veya şah kartal postu bulurdu. Dua töreninin yapılacağı günün arifesinde kuşun tüyleri yolunur ve törene katılanlar arasında paylaştırılır ve herkes başa takılacak bir sargı hazırlar üzerine tüy ve kurdele takardı. Bu sargı tören alanında *erben* otuyla tütsülendikten sonra takılırdı. Kurbanlık hayvanları tören alanına getirecek erkek herkesten önce alana gelir ve kutsal ateşi yakardı. Bu kişiye *tutçan kizi* denirdi. Birinci ateş kurbanlık hayvanın yakılması ikinci ateş ise diğer sekiz kuzunun pişirilmesi için yakılırdı. Sonrasında diğer katılımcılar da dağa gelip sargısını *tutçan kizin* sargısının yanına koyardı. Burada kadın ve kızların bulunması yasaktı. Kadınlar dağın başında erkeklerin töreni bitirip gelmesini bekleyerek ziyafet yapardı. Tören yerine gelen erkekler içki içer ve kuzuları keserdi. Kurbanlık kuzu geleneksel yöntemle kurban edildikten sonra diğer kuzular da boğazları kesilerek öldürülürdü. Et pişirilir ve dua metnini bilen biri üldürbelerin olduğu keçenin yanına gider onları uzun ipe bağlardı. İpin bir ucunu doğu tarafında bulunan kayın ağacına bağlar, kendisi ise ipin diğer ucunu elinde tutarak güneye giderdi. Tören yönetici göklere dua eder arkasında bekleyen birisi Göklere adanan şaraptan ağaçtan yapılmış kaşıktan serperdi. Etten hazırlanmış yemekleri tutan kişiler ellerini uzatır, ipi tutan ise ipi yelpaze gibi yellerdi. Herkes baş eğer, dua törenini yöneten ihtiyar sırasıyla doğudan güneye, batıdan kuzeye ve yine doğuya dönerek büyük ve küçük nehir ve dağları adlarıyla söyler ve her biri için pişmiş et kaldırır, *çilpagla* yelleyip şarap serper ve baş eğerdi. Göklere yapılan duadan ve nehir ve dağlara yapılan ikramdan sonra etler yenir ve araka fiçileri içilirdi. Kurbanlık kuzunun eti, sakatatı, kemikleri büyük ateşte yakılırdı. Tüyleri yolunmuş kuş tören alanında bırakılır postu burada kururdu. En son gelecek yılın kurbanlıklarını kimin getireceğine karar verilir. Tören akşama doğru biterdi (Harva, 2015: 312-315).

2.2.10. Anadolu

2.2.10.1. Genel Tarihi

Anadolu, tarihin en eski dönemlerinden beri pek çok medeniyete ev sahipliği yapar. Anadolu, Avrupa ile Asya arasında bir köprü olması sebebiyle pek çok medeniyetin istilasına uğrar. Ayrıca genelde uygarlıkların göç yolları Anadolu'dan geçer. Anadolu'nun cezbedici olmasının diğer nedenleri, önemli ticaret yolları üzerinde olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması, iklimi, içerisinde bulunan yeryüzü şekilleri ve akarsularıdır.

Hititler, MÖ 2. bin yılın sonlarına doğru Orta Anadolu'ya hâkim olup güçlü bir siyasi birlik kurar. Başkenti Hattuşaş şu anda Çorum ilinde yer alır. Anadolu'ya miras olarak mimari, seramik ve bronz işçiliği gibi pek çok şey bırakır. Sonunda Ege göçleriyle beraber Hitit Devleti MÖ 1200 yılında yıkılır (Memiş, 1986: 59-64).

Ege göçlerinden sonra Anadolu'ya Frigya, Urartu, Lidya gibi devletler hâkim olur. Ta ki İran Platosunda kabileler arasında siyasi birliği sağlayan Ahameniş İmparatorluğu Anadolu'ya hâkim olana kadar.

MÖ 547'de Lidyalılar üzerine sefer düzenleyen Ahameniş Kral Kyros, başkent Sardes' i ele geçirir. Tüm Anadolu'ya hâkim olarak Antik Yunan kent devletlerine komşu olur. 200 yıl Anadolu'ya hâkimi olan Ahameniş İmparatorluğu, MÖ 336'da babasının ölümünden sonra tahta geçen Büyük İskender'in doğu seferi sonucunda yıkılır (Menek, 2022: 1-26).

Büyük İskender'in ani ölümünden sonra ülke toprakları İskender'in komutanları arasında paylaştırılır (Çınar, 2019: 50). Ancak iyi yönetilemeyen bölgeye Roma hâkim olur. Roma döneminde de buradaki Helen kültürü varlığını sürdürmeye devam eder. Özellikle Anadolu'nun yerel mimarisinde açık bir şekilde görülebilir (Akurgal, 2005: 401). Uzun yıllar boyunca Roma hâkimiyetinde olan Anadolu'ya ciddi anlamda ilk Türk akınları Selçuk ve Tuğrul Bey zamanında olur. Bu zamanda Anadolu yarımadasının doğusuna giren Türkler Bizans ordusunu yener (Ülken, 2017: 60). Bu tarihten itibaren

Anadolu'da Selçuklu devleti varlığını gösterir. Türkler Orta Asya'dan heybesinde Türk kökenli toplulukların kültürünü ve İslam inancını da getirir. Bu kültürle Anadolu'da kurulan medeniyetlerin kültürü, Helenizm ve Hristiyan kültürü sentezlenir. Bu şekilde çok kaynaklı karma bir kültür meydana gelir.

Moğol saldırıları nedeniyle yok olan Selçuklu otoritesinden sonra Anadolu'da beylikler kurulmaya başlar. Osmanlı devletinin temeli olan beylik de bu beyliklerden biridir. Bu beylik diğer beyliklerden önce davranır ve batıya yönelerek Bizans tekfurlarıyla temas kurar. Bu, onlardan daha güçlü bir askeri güce ulaşmalarını sağlar. Hatta ilerde durdurulamayan bir güç halini alacak Osmanlı Devleti'ne dönüşür (Ülken, 2017: 103-108).

2.2.10.2. Hızır-İlyas

Anadolu'da bolluk bereket ritüelleri söz konusu olunca akla ilk gelen şey Hızır-İlyas kültü ve Hıdırellez kutlamalarıdır. Bu bölümde genel çerçevede Hızır ve İlyas'ın kim olduğu konusunda çeşitli görüşlere yer verilecektir.

Arapça aslı *el-Hadır* olan *Hızır* kelimesinin anlamı Arapçada el-Ahdar (yeşil, yeşil dal veya yeşilliği olan yer)' dir. Yeşillik, bitki ve baharı çağrıştırdığı için kimi şarkiyatçılar Hızır'ı "İslamileştirilmiş bir ilkçağ bitki tanrısı" olarak kabul etse de bu görüşe katılmayan şarkiyatçılar da vardır (Ocak, 2019: 67).

Kuran'da El-Kehf suresinde Hz. Musa ve yanında "kullardan bir kul" olarak bahsi geçen bir zatın arasında geçen olaylar anlatılır. Bu zatın adının açık bir şekilde Hızır olarak geçmemesine rağmen *Sahihu'l Buhari* ve *Sahihu Müslim* gibi bazı hadis kaynakları bu zatın Hızır olduğu şeklinde malumatlar verir (Ocak, 2019: 52-55). Hatta Anadolu halkı Hızır'ın peygamber olduğuna inandığı için ona "Hızır Aleyhiselam" der. Hızır olduğuna inanılan kişi ve Hz. Musa arasında meydana gelen olayların anlatıldığı ayetler şunlardır:

60. Bir vakit Musa,(hizmet eden gencine) demişti ki; "Ben (Hızır'la buluşmak için) iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim veya uzun zaman geçireceğim.

61. Derken (ikisi) o iki (deniz arası) nın birleştiği yere varınca (bir kayaya sığındılar fakat azıklarına koyduklarında su birikintisine koydukları cansız) balıklarını unuttular. O da sıçrayıp denizde bir deliğe-oyuğa doğru yola koyulmuştu.

62. (O deniz kavşağını) geçtikleri zaman (Musa) gencine: "Kuşluk yemeğimizi getir (de yiyelim). Bu yolculuğumuzda hakikaten yorgun düştük" dedi.

63.(Genç:) "Gördün mü ! O kayalığa sığın (ıp dinlen)diğimiz sırada, balığı (söylemeyi) unuttum. Onu söylememi bana unutturan şeytandan başkası değildir. O şaşılacak şekilde (canlanıp) yolunu tutmuştu. " dedi.

64. (Musa:) "Ardağımız şey bu!" Hemen (geldikleri yoldan ikisi) izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler.

65. Derken orada kullarımızdan bir kul (olan Hızır'ı) buldular ki biz ona katımızdan bir rahmet (vahiy) vermiştik ve ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

66. Musa ona: "Sana doğru yol (ve hayır) olarak öğretilenden bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" dedi.

67.(O da:) "Doğrusu sen, benimle birlikte (yaptıklarına) sabretmeye asla dayanamazsın".

68. "(Üstelik bilgi olarak) aslını kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredersin?" dedi.

69. (Musa:) "İnşallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir işine karşı gelmem" dedi.

70. (Hızır da:) "O halde bana tabi olursan, ben sana (o konuda) bir söz söyleyinceye kadar, bana (yaptıklarımın) hiçbir şey sorma." dedi.

71. Bunun üzerine ikisi de gittiler. Nihayet gemiye bindikleri vakit (Hızır) onu deldi. (Musa:) "Gemi halkını boğmak için mi onu deldin? Hakikaten sen korkunç bir şey yaptın" dedi.

72. (O da:) "Sen benimle birlikteliğe asla sabredemezsin demedim mi?" dedi.

73. (Musa:) "Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, (arkadaşlık) işimde bana bir güçlük çıkarma (da beni affet)" dedi .

74. Yine (birlikte) gittiler Ta ki, bir oğlan çocuğuna rastlayınca (Hızır) hemen onu öldürdü. (Musa:) "Bir can karşılığı olmaksızın, tertemiz (günahsız) bir canı öldürdün ha! Hakikaten sen (benzeri görülmemiş) çirkin bir şey yaptın." dedi.

76. (Hızır:) "Ben sana benimle birlikteliğe sabretmeye asla dayanamazsın demedim mi?" dedi.

77. Yine gittiler. Nihayet bir memleket halkına varıp onlardan yemek istediler. (Vermediler ve) onları misafir etmekten kaçındılar. Derken (orada) yıkılmak üzere olan bir duvar buldular. (Hızır kerameti ile) hemen onu doğrulttu (eski haline getirdi). (Musa: Niçin yaptın?) Eğer isteseydin buna karşı bir ücret alırdın." dedi.

78. (Hızır:) "İşte bu, seninle benim (birbirimizden) ayrılma (vakti) mizdir. (Şimdi) sana, sabretmeye dayanamadığın şeylerin iç yüzünü vereceğim" dedi.

79. "Gemiye gelince: (O), denizde çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim. (Çünkü) peşlerinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir hükümdar vardı."

80. "Oğlanın ise, anne babası inanan kimselerdi. (Bu çocuğun) onları azgınlık ve küfre sürüklemesinden (veya zorlamasından) korktuk."

81. "İstedik ki, Rableri ona karşılık, kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin. "

82. "Gelelim duvara: (O) şehirde iki yetim çocuğun idi, Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da salih (iyi ve temiz) bir kimse idi. Rabbin onların (büyüyüp) olgunluk çağına ermelerini ve kendisinden bir rahmet olma üzere definelerini çıkarmalarını istedi. Ben bunu kendi emrim (ve re'yim)le yapmadım. İşte üzerinde sabretmeye dayanamadığın şeylerin içyüzü bu!" (El-Kehf/ 60 -82).

Hızır'ın kökeni bakımından pek çok görüş ortaya konmuştur. *Wensinck Encyclopédie de I'islam* çalışmasındaki "al-Khadir" de Hızır'ın kökenini üç farklı maddeye dayandırır: Gılgamış Destanı, İskender Efsanesi ve yukarıda bahsi geçen Yahudi Efsanesi (Ocak, 2019: 60).

Gılgamış Destanı: Bu destana göre yarı tanrı ve güçlü bir hükümdar olan Gılgamış'ın arkadaşı Enkidu ölür. Bunun üzerine Gılgamış ölümsüzlük otunu aramaya çıkar. Bu otun yerini bilen tek kişi de "nehirlerin birleştiği yerde" yaşayan Utnapiştım adında bilge bir adamdır. Gılgamış uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra otu bulsa da bir yılan bu otu yiyerek ölümsüzlüğe kavuşur. Hızır, sulara yaşayan ve zorda kalanlara yardım eden Utnapiştım'e benzetilir (Yüce, 2011: 249-256).

İskender Efsanesi: İskender ölümsüzlük suyunun varlığından haberdar olunca askerleriyle yola çıkarak bunu arar. Askerleriyle yolu ayrılınca aşçısı Andreas ile yola devam eder. Mola verdikleri zaman Andreas tuzlu balığı yıkamak için suya gider. Balığın suya değince canlandığını gören Andreas bu

sudan içip İskender'e haber vermeye gider. Ancak İskender bu su kaynağını bulamayınca sinirlenerek Andreas'ı denize atar. Andreas deniz cini olup ebedi hayat kavuşur (Yüce, 2011: 249-256).

Yahudi Efsanesi: Bu efsanedeki kahraman Tevrat'ta bir peygamber olarak adı geçen Elijah'dır (İlya=İlyas). Fakat buna rağmen bu olaya Tevrat'ta rastlanmaz. Efsaneye göre Elijah ya da İlya, Haham Yeşua Ben Levi'yle bir süre arkadaşlık eder. Birlikte çıktıkları yolculuk esnasında Yeşua'nın canı İlya'nın yaptığı tuhaf şeylere sıkılınca İlya yaptığı şeylerin ilahi bir takdirin emriyle yaptığını söyler (Ocak, 2019: 64-65).

Hızır, İslam inanışları dışında halk inanışlarında pek çok işleviyle yer alır. Zor durumda olan kişiler umudu tükenmiş ve çaresi sona ermiş bir durumdayken Hızır'ı yardıma çağırırlar. Yardıma çağırılan Hızır bu kişilerin imdadına yetişir. Hastane acil servisine de bu yüzden "Hızır Acil Servis" denir (Çobanoğlu, 2000:51-59). Bazı halk inanışlarında da kötü huyluları cezalandırıp iyi olanları ödüllendirmek, savaşta yardım etme Hızır'ın görevlerinden sayılır. Son olarak bereket ve bolluğa kavuşturma görevi Hızır'ın görevleri arasındadır (Ocak, 2019: 113-122). Türk halk kültüründe bereketli olan ve çabuk tükenmeyen şeylere "Hızır'ın eli değmiş" denirdi. Bu durum Hızır'ın işlevinin bolluk koruyucusu olduğunun kanıtıdır. Halk inanışlarında bollukla ilişkili olduğu bir diğer örnek de girdiği eve bolluk getireceğine olan inançtır. Uzun boylu, aksakallı ya da bazen yoksul giyimli olarak insanların karşısına çıkar. Onu iyi karşılayanları zengin yaptığı gibi kötü karşılayanları da yoksul bırakır (Beydili, 2004: 239-240). Türk mitolojisi dünyasındaki bolluk ve bereketin koruyucusu ve yaratıcısı *Ulu Ana* motifinin zaman geçtikçe farklılaşıp Hızır'ın da içinde yer aldığı bağımsız koruyucu ruhlara dönüştüğü düşünülür (Beydili, 2004: 574-575).

Hızır, karanlık dünyadaki dirilik suyundan içip daimi yaşayan ve ölüp dirilebilen doğayı sembolize ederek edebiyatın göstergesiyle çevrilen mitolojik bir varlıktır. Hızır ebedi yaşamı ve ölümsüzlüğü simgeleyen su ile ilişkilendirilir (Beydili, 2004: 238-243). Aynı zamanda başta Altayların Ülgen, Sahaların Ürün Aar Toyon gibi tabiatı yöneten tanrıları ve kutsal

ruhları gibi o da yeryüzüne, doğaya, hayvanlara, bitkilere, suya ve ateşe hükmeder (Boratav, 1988: 465-466).

St. George, doğuda Bizans, Suriye, Mısır, Habeşistan; batıda İspanya, Portekiz, Roma, Litvanya gibi birçok ülkede koruyucu azizi olarak kabul edilir. St. George, insanlığı tehdit eden bir ejderhayı öldürüp kralın kızını kurtarır. Bunun sonucu olarak karanlık ortadan kalkar ve güneş yeşilliklerle buluşur. Böylece Bizans, 23 Nisan'da ilkbahar bayramı olarak kabul edilen St. George yortusunu kutlar. Bu inancın, Anadolu'da yeşillik ve ilkbaharın sembolü olan, kırlarda ve su başlarında kutlanan Hıdırellez bayramını etkilediği söylenebilir (Ülkütaşır, 1975: 157-170).

Hızır; ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar olarak tasvir edilir. Onun orta parmağı ve şahadet parmağı birbirine eşit olup bir parmağında hiç kemik yoktur. Üzerinde çiçeklerden örülmüş bir hırka, al renkli bir külah, yeşil sarık ve kırmızı pabuçlar vardır (Çobanoğlu, 2000: 51-59).

Kaynaklarda hakkında Hızır kadar çok geniş bilgilerin bulunmadığı İlyas, Kuran-ı Kerim'de açık bir şekilde geçer. En-âm suresi 80. ayette "Zekeriya'ya, Yahya'ya, İsa ve İlyas'a (peygamberlik verdik), hepsi de iyilerdendi" denilerek İlyas'ın peygamber olduğu açık bir şekilde ifade edilir. Aynı şekilde es-saffât suresi 123-132. ayetlerde de İlyas'tan ve onun peygamberliğinden bahsedilir. Bu ayetlerde görüldüğü üzere İlyas peygamber kavmine, dönemin pagan tanrılarından biri olan Baal'e tapınmaktan kaçınmaları ve Allah'a iman etmeleri için tebliğde bulunur. Fakat kavmi onu yalanlayarak reddeder (en'âm suresi, es saffât). Rivayetlere göre tüm bu çabaları sonuç vermeyince Allah'a kendisini kurtarması için dua eder ve duası kabul edilince ateşten bir at ile semaya yükselir (Oral, 2019: 54-55).

Diğer bir rivayete göre ise kendine inanmayan topluluğunu terk eder ve diyar diyar dolaşır. Topluluğu da bu yüzden kıtlık yaşar ve af dilemek için yana yakıla İlyas peygamberi arar. Peygamber, Bu gezintiler sırasında yeşilliklerin içinden akan bir çeşmeden su içer. Bu su ölümsüzlük bahşeden "âb-ı hayat" tır. İlyas peygamber bu suyu içtikten sonra ölümsüz bir hayata

sahip olur. Bu sebeple ebedi hayatın, yeşilliğin ve bereketin sembolü olur. Sonunda topluluğu ona ulaşır ve af diler. Topraklarına döndükten bir zaman sonra halkı verdiği sözden cayar. İşte bundan sonra İlyas peygamber onları terk eder ve herkese iyilik etmek için ebedi gezisine çıkar (Ülkütaşır, 1975: 157-170).

Her ne kadar ünü Hızır kadar yayılmasa da İlyas da darda kalanlara yardıma koşar, yağmurlara hükmeder. Dış görünüş olarak betimlemesi ise şöyledir: Keçi derisinden uzun bir gömlek giyer, uzun boylu, esmer ve zayıf bir ihtiyardır. Bazı rivayetler Hızır ile kardeş bazıları da arkadaş olduğunu söyler (Sezen, 1992: 32-34).

2.2.10.3. Hıdırellez

Tüm toplumlarda çok eski zamanlardan beri bahar başlangıcında hasadın bereketli olması ve sürülerin çoğalması için bazı kutlamalar yapılır ve tüm bunlara büyük önem verilirdi. Adeta kışın ölen doğayı yazın canlandırma isteğiyle yapılan bu ritüellerin biri de Hıdırellez Bayramı olarak Anadolu ve diğer pek çok coğrafyada kutlanır. Bolluk, bereket, şifa, başarı gibi pek çok şeyin dilendiği bu bayramda insanlar temizlik yapar, eğlenir, hediyeleşir, giyinip kuşanır.

Tarih olarak bugün kullanılan Gregoryen takviminde 6 Mayıs'ta, eskiden Türkiye'de kullanılan Rumi takvime göre 23 Nisan'da kutlanır. Bu tarih eskiden Türkiye'de halk arasında yazın başlangıcı kabul edilmekteydi. Eski takvimde daha pratik olması için bir yıl, kış ve yaz olmak üzere ikiye ayrılmıştı: 23 Nisan'dan (6 Mayıs) 26 Ekim'e (8 Kasım) kadar süren 186 güne *Hızır günleri* denilerek yaz mevsimi olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten devam ederek 23 Nisan'a (6 Mayıs) kadar olan 179 güne de *Kasım günleri* denilerek kış mevsimi olarak kabul edilmiştir (Ocak, 2019: 151).

Hıdırellez adının doğuşuyla ilgili iki görüş vardır; İlk görüşe göre Hıdırellez adı Hızır ve İlyas adının bir araya gelmesinden oluşur. Bu görüşe göre Hızır karalara, İlyas denizlere hâkimdir. Bunlar her yıl 6 Mayıs'ta yeşil, çimenlik bir yerde buluşur. Bu buluşma sonucunda her yer yeşillenir, sular

çoğalır yani bereket gelir. İnsanlar her 6 Mayıs' ta bunu kutlamak için toplanıp eğlenir. İkinci görüşe göre ise Hızır adında bir erkek ve Ellez adında bir kadın birbirlerini çok sever fakat bir araya gelemmezler. Bir 6 Mayıs günü yeşillik, çimenlik bir yerde buluşurlar, orada sevişir ve yine orada can verirler. Halk her 6 Mayıs günü bu aşkı kutlamak için toplanır ve eğlenir (Acıpayamlı, 1973: 21-25).

Hızır ile İlyas için Kuran ve hadislerde bilgi verilirken yukarıda bahsi geçen Hıdırellez kutlamalarıyla ilgili bu kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Bu durum, kutlamaların İslami bir kaynaktan ziyade Eski Mezopotamya ve Anadolu dinleri kaynaklı olan ve ölüp dirilme ritüelleriyle benzeşen bir olay olduğunu düşündürür. Örneğin; MÖ 3. bin yılın sonunda Mezopotamya'da yer alan Ur şehrinde baharın gelişi kutlanırdı. Yeniden dirilen tanrı Tammuz eşi İnanna ile buluşur ve doğa yeniden canlanırdı. Bu tanrı Grekçe'de Adonis'e dönüşür. Ayrıca Anadolu'da görülen bir uygarlık olan Hititlerde bereket ritüelleri bitki ve yeşillik tanrısı olan Telepinu adına yapıldı. Bu kaynakları kabul etmekle beraber Hıdırellez'e kaynak olarak Türk kökenli toplulukların kültür ve inançlarına ağırlık verenler de vardır. Bu ritüelleri örneklendirmek gerekirse Sahalarda bu ritüeller yine baharla beraber başlar ve Gök Tanrı adına yapılır. Topluca yeşil ağaçların altına gidip Gök tanrı adına kurban olarak at veya öküz kesilirdi (Ocak, 2019: 152-154).

Türk dünyasındaki bu kutlamalar, kaynağı eskilere dayanan gelenekleri içerir. Bu geleneklerden bazılarının İslam inancı için uygun olmaması Hıdırellez'in İslam kaynaklı olmadığına kanıttır. Alaattin Uca bu gelenekleri şu şekilde sıralar;

1. Kirlara çıkma, eğlence, şenlik ve oyunlar düzenleme.
2. Yiyecek hazırlama.
2. Temizlik yapma ve giyim kuşamdaki değişiklikler.
4. Hediyeleşme, akraba ziyareti ve sosyal dayanışma.
5. Ad verme.
6. Ateş yakma ve üzerinden atlama.
7. Hızır Baba inancı.

- 8.Kabir ziyareti, kurban, dua ve diğ er dini motifler.
9. Bolluk ve bereket gelmesi için yapılanlar.
- 10.Sağlık, mutluluk, baht açıklığı için yapılanlar ve tutulan dilekler.
- 11.Diğ er inançlar (Uca, 2007: 113-138).

Bu bahar bayramı başta Anadolu olmak üzere, Türk kökenli topluluklarda ve Balkan  lkelerinde de kutlanır. Fakat bu kutlamalar her ülkede ve hatta her ilde aynı olmamakla beraber ana unsur Hıdırellez inancıdır.

Bulgaristan Türkleri arasındaki bir sözlü geleneğ e göre bir ejderha dünyadaki tüm su kaynaklarını kurutmu . Bu ejderha her gün birer birer kızları alıp gidiyormu . İki kardeş olan Hızır ve İlyas  e mede ağlayan güzel bir kıza rastlamı lar. Kız ejderhanın neler yaptığını ve nasıl bir geleceğinin onu beklediğini anlatmış. Hızır ve İlyas bu ejderhayı öldürmeye karar vermiş. İki kardeş bir olup ejderhanın altı ba ını kesmiş. Fakat ejderha, kesemedikleri yedinci ba ıyla beraber yaralı bir şekilde kaçıp gitmiş. İki kardeş pe lerinden gidince bir pınar başına varmışlar. Pınarın içinden sesler duyduktan sonra i inin kızlarla dolu olduğunu g rmu ler.    gün    gece bu kızları pınarın içinden  ıkarmı lar. Kalan son kızı 6 Mayıs sabahı  ıkarmı lar. Bu günden sonra tüm  e me ve su kaynakları tekrar akmaya ba lamış. Bunu kutlamak için Bulgar Türkleri Hıdırellez kutlamalarını bir su boyunda yapar. Hıdırellez'e Bulgar Türkleri "Idrellez ve Ederlez" de der. Bulgaristan'da Hıdırellez çeşitli yasak ve ritüeller eşliğinde, yeşillik ve sulak yerlerde eğlenilerek kutlanır ( zkan, 2020:1-24).

Makedonya ve Kosova'da da kutlanan Hıdırellez bu kutlamaların Balkanlarda ne kadar yaygın olduğunu kanıtlar. Makedonya Türkleri Hıdırellez'e "Edirlez ve Ederlez" der ve aynı şekilde sulak ve yeşillik yerlerde kutlar. Kosova'da ise "Hıdırles, Hedirles ve Hadırles"  eklinde telaffuz edilen bu bayram için sabah erkenden kalkılır, yapılan temizlikten sonra sulak ve yeşillik alanlara gidilir. Burada kurban kesilir, yemek yenir, oyunlar oynanır (Ocak, 2019: 159).

3.BÖLÜM: GÜNÜMÜZ HALK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

3.1. Seyirlik Köy Oyunları

Doğa; afetleri ve iklimi ile öngörülemezdir. Özellikle beslenme ve barınma başta olmak üzere pek çok ihtiyacı bakımından doğaya bağımlı olan ilkel insandan başlayarak 21. yüzyıla kadar tüm insanoğlu doğa karşısında çaresizdir. Bu sebepten dolayı insan, çeşitli ritüeller ve mitler eşliğinde doğayı etkilemeye çalışıp ondan medet umar. Bu ritüeller ve mitlerin toplamı sonradan insanlığın karşısına "drama" ve daha ilerde "seyirlik oyunları" olarak çıkar.

Dramanın, ölen dünyanın yeniden dirilmesi için yapılan ayinlerden ortaya çıktığı söylenebilir. Buğday tanrısı Osiris, Attis, Dionysos, Tammuz ve diğer bitki tanrıları bu ölüp yeniden doğuş ile ilişkili olan dramalarla da ilgilidir (Gaster, 2000: 7-9).

Hera'nın kıskançlığı sonucunda Titanlar tarafından parçalanan Dionysos, babaannesi Rhea tarafından tekrar hayata döndürülür. Tüm bu acılar, ölüm ve diriliş Dionysos ayinlerinde danslarla canlandırılır. Bu ayinlerde kullanılan maskenin bir insan tarafından yapıldığı bilinse bile bu bilmezlikten gelinir ve ona adeta bir tanrı muamelesi yapılır. İlk zamanlarda bu müzikli dramatik gösteriler Dionysos onuruna yapılırdı. Ancak zamanla tanrısal konulardan ziyade insancıl konular daha çok ilgi çeker. İşlenen öyküler yerini kahraman öykülerine bırakır (İndirkaşı, 2012: 65-67).

Bahsedilen ölüp dirilme ayinleri "eskiyle işini bitirip, yeniye buyur etme" ile de ilgilidir. Eski, bazen tahtından indirilmiş bir kral, ölüm, bolluk görüntüsü, süslü bir direk veya bir kukla ile canlandırılır. İki taraf olan eski ile yeni, yaz ile kış, kuraklık ile yağmur, yaşam ile ölüm bazen yarışır bazen de savaşıır. Tüm bunlar eski uygarlıkların varlığı bakımından oldukça zengin sayılan Anadolu'da ufak tefek değişikliklerle "seyirlik oyunlar" olarak hala varlığını sürdürür (And, 2019: 17).

Bu etkinlikler, Kenosis ve Plerosis olmak üzere ikiye ayrılır. Boşalma ayinleri de denen Kenosis, yaşamın sönüşünü ve yok oluşunu simgeler. Perhiz, oruç, çile bununla ilgilidir. Dolma ayinleri olarak da adlandırılan Plerosis de antlaşma sonucu yeniden canlanmayı temsil eder. Toplu çiftleşme ayinleri, yağmur yağdırmak ve güneşi aydınlatmak için yapılan büyü ayinleri de bununla ilgilidir (Gaster, 2000: 17).

Mevsimsel kalıplar dört ana ögeden oluşur:

1. Çile Ayinleri: Sıkıntı ve çile çekme dönemidir. Canlılığa bir süre de olsa verilen aradır. Mısır'da Osiris, Anadolu'da Attis, Suriye'de Adonis, Yunan'da Demeter ve Kore törenleri, İslam'da Muharrem ve Ramazan bunlara örnek olarak verilebilir. Bu dönem Yahudilerde 17 Temmuz'da başlar ve üç hafta sürer. Kökeni ise Tammuz' un ölüp dirilmesinden gelir. Ağlama, dövünme ve ağıtlar vardır (And, 2019: 17). Ağlamanın, dövünmenin, yas tutmanın ve ağıt yakmanın pek çok örneği vardır. Örneğin; eski bir Mısır töresine göre Mısırlılar ilk buğday demeti kesilince orakların öldürdüğü buğday tanrısı için göğüslerini dövüp yas tutarlarmış (Özbudun, 1997: 109). Şiiler Muharrem' de Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin'in öldürölüşünü anmak için bir tören düzenler. Bu törende herkes ağlar, saçını yolar, bedenlerini kesici aletlerle yaralar ve daha pek çok şey yapar (And, 2019: 17).

2.Arınma Ayinleri: Canlılığı tehlikeye atacak günahlardan arınmak gerekir. Yahudiler suçlarını ve günahlarını bir keçinin üzerine yüklediğini düşünerek onu toplumdan dışarı atardı. Yunanlıların mayıs ayında yaptığı Atina Thargelia Şenliğinde de insan kılığında günah keçileri dışarı sürölürdü

(Gaster, 2000: 43). Ayrıca ateş ve suyla da bu arınma yapılır (And, 2019: 18). Nevruz ve Hıdırellez'de ateşin üzerinden atlamak bu arınmaya örnek olarak verilebilir.

3.Canlanma Ayinleri: Dövüşme, yarışma ve çiftleşme yolu ile yapılabilir. (And, 2019: 18). Yaz ile kışın temsili dövüşü her yerde rastlanabilecek kadar yaygındır. Bu ritüel bazı yerlerde dövüş bazı yerlerde de yarış şeklindedir. Örneğin; Babil' de yeni yıl törenlerinin ortak özelliği koşu idi. Cinsel ilişki de yine bu başlığın konusudur. Pek çok ülkede çiftler, tarlanın bereketini arttırmak için tarlada birleşir. Bazı ülkelerde bu dönemde kızlar zorla öpülebilir ve hatta kaçırılabilir (Gaster, 2000: 49-57).

4.Kutlama Ayinleri: Hasat elde edildikten sonra gelen rahatlamayla birlikte yaşanan yeni dönemde doğanın canlanması sevinçle kutlanır (Gaster, 2000: 60-61).

"Ölülerin Geri Dönüşü" ve "Ortak Yemek" de bu konudaki diğer önemli iki başlıktır. Tüm törenler çoğunlukla ekinoks (23 Eylül-21 Mart) veya gün durumu (21 Haziran ve 22 Aralık) tarihlerinde yapılır (And, 2019: 18).

Anadolu' dan Seyirlik Köy Oyunları Örnekleri

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler kendi kültür ve geleneklerini de beraberinde getirirler. Orta Asya'dan gelen bu Türkler, aynı zamanda pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu'nun bu kültür birikiminden de etkilenmiştir. Bereketle ilgili kutlamalar hala Anadolu'da belli günlerde kutlanmaya devam etmektedir. Anadolu'da ölüp dirilme temasını yansıtan seyirlik köy oyunları bu konuya örnek olarak verilebilir. Bu oyunlardan biri "Arap Oyunu" veya "Ölü Oyunu" dur. Bu oyunda; Arap, Koca ve Gelin olmak üzere üç oyuncu vardır. Arap, elleri ve yüzü ise bulanmış bir şekilde göğsü ve kamburu şişkindir. Koyun postundan yapılmış bir başlık takan Arap'ın elinde tüfek veya değnek vardır. Koca, beyaz sakallı bir ihtiyardır. Gelin ise kadın kılığına girmiş bir erkektir. Oyunda bir deveci olan Arap deveye binen Gelin' e sarkıntılık eder. İhtiyar koca bunu kıskanır ve çıkan kavganın sonucu Arap kocayı vurur. Gelin, kocasının ölüsünün üstüne kapanıp ağıtlar yakar. Bu sıkıntılı sürecin ardından gelin kocasının ağzına leblebi, çerez gibi şeyler

koydukça kocası yavaş yavaş canlanmaya başlar. Bununla beraber herkeste sevinç başlar. Bu sevinçle oynamaya başlarlar (Tecer, 1940: 13-14). Oyunun oynandığı bölgelerde bu oyunun bereket ve uğur getirdiğine inanılır. Oyundaki ihtiyarın ölümü ve ağlamalar artık kışın gücünü yitirdiği anlamına gelir. Verilen yemişler sonucu kocanın canlanması ve dirilmesi de doğanın canlanmasını haber veren bir harekettir (Boratav, 1995: 221-222).

Çeşitli şehirlerde ve bölgelerde bu oyun oynanır. Ancak bazı değişiklikler vardır ve farklı şekillerde oynanır. Örneğin; bu oyun, Sivas'ın Çepni köyünde Arap ve Kıllı adı verilerek oynanır. Buna göre Arap, eli ve yüzü kara bir haldedir. Kıllı denen kişi de ak yünden yapılmış bir sakal takar. İki tane kadın kılığına girmiş erkek vardır. Seyircilerden biri de köyün kâhyası olarak seçilir. Gece ateşin başında oynanan bu oyunda davul ve zurna eşliğinde ilk gelen Arap olur. Arap kadınları ister ancak Kâhya saklandıkları için onları bulamaz. Sonra kadınlar bulunur ve oyun oynarlar. Sonrasında Kıllı gelir ve herkes kaçar. Bu sefer Kıllı ve kadınlar oynar. Arap ve Kıllı bu şekilde sıralarını değiştirerek oyun oynarlar. Görüldüğü üzere ak-kara zıtlığı olsa da burada ölüp dirilme konusu işlenmez (And, 2019: 66-67).

Anadolu'nun doğu illerinde Aleviler tarafından oynanan "Kalkağan Oyunu" bu konu için diğer bir örnek teşkil edebilir. Köyün gençleri bir evde sabaha kadar kızlı erkekli bar çekerler. Oyunda bir oğlan kız gibi giyinerek süslenir. Bir diğeri başına keçeden yapılmış bir külah geçirir ve keçi kılından yapılmış bir sakal takar. Bunun adı Kalkağan'dır. Aynı zamanda bu kişi kızın kocasıdır. Elinde sopayla karısıyla yürürken delikanlılar gelip kıza sarkıntılık eder. Kız da onlara yüz verir. Kocasını onları sopayla kovalar. Biri kıızı saklar. Kocasını öfkelenir ve arayıp karısını bulur. Kalkağan girdiği her evde soytarılık eder, karısıyla oynar. Karısına soytarılık eden delikanlıları kovalarken ev sahibinin önünde ölür ve yere serilir. Karısı ölünün başında ağlar ve sonra onu diriltir. Ev sahibi Kalkağan'a yağ, bulgur, un verir. Bunlar alınıp bar oynanan eve götürülür. Toplananlar pişirilir, sabaha kadar şarkı söylenerek oynanır ve eğlenilir (And, 2019: 69).

Ölüp dirilme konulu seyirlik oyunlar yukarıda bahsi geçen oyunlarla sınırlı değildir. Elazığ yöresinde oynan "Dede Oyunu", Koyulhisar yöresindeki "Saga Gezme Oyunu" gibi daha pek çok oyun vardır. Ancak bu kadar örnek vermekle yetinilecektir. Ölüp dirilme konulu seyirlik köy oyunlarında görülen ağlamalar ve tutulan yaslar ile ilk bölümlerde anlatılan Dionysos, Persephone, Tammuz, Attis gibi ölen tanrılar için tutulan yaslar, yakılan ağıtlar aynıdır ve ölen doğayı temsil eder. Dirilme sonunda sevinç ve neşe ile kutlanan şenlikler de yeniden dirilen doğayı anımsatır (Çetin, 2006: 198-199).

Canlandırma ayinleri konusunda bahsedilen kız kaçırma, seyirlik köy oyunlarına konu olmuştur. Kız kaçırma, Eleusis ve diğer bolluk bereket törenleriyle ilgilidir. Bu oyunlarda Demeter'in kızı Persephone' nin Hades tarafından kaçırılıp yer altına götürülmesiyle tüm dünyada olan kıtlık dönemi ve sonrasında annesi Demeter tarafından kurtarılması sonucu dünyanın yenilenmesi ve bolluğun bereketin tekrar geri gelmesi adeta canlandırılır. Karaman'ın köylerinde oynanan kız kaçırma oyunu buna örnek olarak verilebilir. Sırtı kambur olan ve yüzünü una bulamış bir koca ve bir kız vardır. Telaşlı koca gelip kızım kaçırıldı diyerek ağlar ve dövünür. Saklanan kız bulunur ve geri getirilir. Kızı bulanlara kuru yemiş verilir ve dans edilir Diğer bir örnek de Gaziantep'te görülür. İhtiyar, kız ve gençlerden oluşan bu oyunda önce halay çekilir ve ardından ihtiyar ve kız gelir. Gençler kıza göz koyar ve onu kaçırr. İhtiyar üzülür ancak sonunda gençlerden birini vurur ve kızı alır (And, 2012: 191-192).

Bahsi geçen tüm bu seyirlik köy oyunları doğrudan veya dolaylı olarak doğayı canlandırmak ve hasadı çoğaltmak için yapılır. Geçmişten günümüze miras kalan oyunlar tüm canlılığı ile şu anda bile Anadolu'da yaşamaktadır.

3.2. Halk İnanışları

Seyirlik köy oyunlarından başka bolluk ve bereket mitoslarını içeren ve günümüze kadar gelen diğer bir öge de halk inanışlarıdır. İnsanlar eskiden beri bu inanış biçimleri ile kötülüklerden korunduğuna, bolluğu ve bereketi çağırdığına inanmışlardır.

Anadolu gelenek, örf ve inançlarında etkili olan bazı etmenler vardır. Bunlar; Türklerin Orta Asya'dan getirdiği Altay kültürü, yerli olan pagan ve Hristiyan etkisi ve son olarak İslam inancıyla beraber etkili olan Arap-Fars tesiridir (Ülken, 2017: 110-111). Halk inanışlarında da bu üç etkiyi açık bir şekilde görmek mümkündür.

Türklerin Orta Asya'dan getirdiği bereket inanışlarından biri Hıdırellez'dir. 6 Mayıs'ta kutlanan bu gün Nevruz inancıyla aynılaştırılmıştır. Hızır, talih ve bereketi temsil eden bir İslam velisi olarak kabul görülür (Ülken, 2017: 129).

Anadolu ve Balkan ülkelerinde bu kutlamalara çok önem verilir ve çeşitli şekillerde kutlamalar yapılır. Erzurum'da Hıdırellez günü bir hamur işi olan tuzlu gılık yapılır. Yapılan bu tuzlu gılık yenir ve su içmeden uyunur. Rüyada su getirip veren kişiyle evlenileceğine inanılır (KK6).

Bereketi ve sarhoşluğu temsil eden İran'ın yarı tanrısı Cemşid için yapılan kutlamalar Yunanlıların Dionysos ve Romalıların Bakhus'üne karşılıktır. Bektaşî tarikatındaki Cem ayini, tabiatın bereketini ve canlıların çoğalmasını kutlamak için yapılan bu ayinlerden bir kalıntıdır (Ülken, 2017: 129).

Yağmur duasına çıkmak da Orta Asya kültürü ile ilgilidir. Yağmurun direkt olarak tarımla ilgili olması onu insan hayatında vazgeçilmez bir

konuma oturtur. Tanrının insana gönderdiği bir rahmet olduğuna inanıldığı için Anadolu'da "yağmur yağıyor" yerine "rahmet yağıyor" deyişi de kullanılır (Şenesen, 2011:212). Kaynak kişinin anlattığına göre, Erzurum'un Hasankale ilçesine bağlı olan köylerde yağmur duası için kuzular koyunlara katılır ve açık bir araziye çıkılır. Koyunlar ve kuzuların sesi eşliğinde yağmur yağdırması için Allah' a yakarılır. En geç birkaç gün sonra yağmur yağar (KK6). Diğer bir kaynak kişinin anlattığına göre ise Sivas'ın bazı bölgelerinde yağmur duası yapılırken aynı zamanda kurban da kesilir (KK8).

Bereket ritüellerinin yoğun olarak görüldüğü bir faaliyet de tarımdır. Mardin'in Midyat ilçesine bağlı köylerde bereket ve bolluk için sürdürülen bir inanış vardır. Bu inanışa göre hasat zamanı toplanan ürünün bir kısmı fakir ailelere bağışlanır (KK7). Bu inanış Orta Asya'da olduğu gibi ruhlara sunulan bir sunu olarak da düşünülebilir.

İslam inancıyla birlikte Türkler Arap ve Fars kültürü etkisine açık bir hale gelir. İslam inancına göre bereket ve bolluk ancak Allah'tan gelir. Bunun yanı sıra Peygamberler ve veliler de berekete aracı olabilirler. Bereket için yapılan dualar direkt olarak Allah'a yapılır veya peygamber ve veliler aracı kılınarak dua edilir (Akartürk, 2000: 179). Örneğin; yemek yedikten sonra "Allah'ım bu nimetleri biz azalttık sen çoğalt!" denilerek yemek yenilen ev için bereketle ilgili bir dua edilir (KK2). Tarımın temel geçim kaynağı olduğu Adıyaman iline bağlı Gerger ilçesinin köylerinde tarlaya tohum ekmeye giderken önce abdest alınır. Tohum ekmeye besmele ile başlanır ve "Tohumu ekmek bizden bereketi vermek Allah'tan" denilerek ekim yapılır. Ayrıca tarla ekiminde "Halil İbrahim bereketi ver!" denilerek İslam geleneğinde bereketi ve cömertliği ile bilinen Hz. İbrahim aracı kılınarak bereket istenir (KK3) .

İslam inancıyla ilgili diğer bir inanış da Ramazan ayında yapılan mukabelenin son zamanında yapılan duadır. Bu dua okunacağı zaman herkes evinden erzak, tuz, su ve para getirir. Bu duanın getirilen şeyleri bereketli kıldığına inanılır. Örneğin; o para cüzdana konunca cüzdan bereketlenir. Erzaklar ve tuz evdeki bereketi arttırır. Aynı kaynak kişi Hac'dan gelen hurma çekirdeğinin cüzdanda saklandığı zaman cüzdanı bereketli kıldığına

inandığını söyler (KK4). Mevlit okutulurken de evdeki bakliyalardan çıkarılır ve mevlidin okunduğu yere getirilir. Mevlit bitiminde bereketlensin diye tekrar bakliyat kaplarına konur (KK7).

Anadolu'da tuzun bereket getirdiğiyle ilgili bir inanış vardır. Erzak kaplarına tuz serpildiği zaman bu tuzun erzakları bereketlendirdiğine inanılır. Gerçekten de tuz erzakların böceklenmesini ve kurtlanmasını engelleyerek uzun süre muhafaza edilmesini sağlar. Ayrıca tuz yerine bereketi çağrıştıran çörek otunun da erzak kaplarına konulduğuna rastlanır (KK5).

Anadolu'da bereketi simgeleyen meyvelerden nar, incir ve üzüm çok önemlidir. Özellikle nar meyvesi doğumu ve çoğalmayı simgeler. Ayrıca soğan, iç içe geçen kabuklarıyla sürekli büyümeyi, sarımsak da tek bir kökten çoğalan taneli yapısı sebebiyle bolluğu anımsatır (Şenesen, 2011: 216).

Sivas'ta yapılan düğünlerde düğünden sonra gelin evin kapısından girmeden önce kapıda bir narı yere atarak parçalar (KK8). Bu, narın doğum ve çoğalma ile ilgisinin kanıtıdır. Yeni evlenen çiftin doğurganlığının olması için yapılan bir ritüeldir. Anadolu'nun bazı yörelerinde içi şeker dolu testi bazı yörelerinde bir tabak yere atılır ve parçaları etrafa saçılır. Evlilikte çoğalma ve doğumla ilgili diğer bir örnek de evlenen çiftin kucığına küçük bir çocuğun oturtulmasıdır.

Hayvancılığın yapıldığı bölgelerde yüzyıllardan beri süregelen bir inanış da daha önceki bölümlerde geçen "Koç Katımı" ve "Saya Bayramı"dır (Boratav, 1994: 212-213). Hayvanların çoğalması ve yılın bereketli geçmesi temennisi ile kutlanan bu iki kutlama daha önceki bölümlerde açıklandığı için bu bölümde sadece adı verilerek geçilmiştir.

Kurban, hem elindekiler için bir şükür hem de gelecek kaygısı için tanrılara sunulan bir sunudur. Gelecek, insanoğlu için her zaman kaygı dolu bir bilinmezdir. Bunun için tanrının sağlık, bereket ve başarı vermesi için kurban sunulur. Bir iş kurulduğu zaman o işin istikrarla devam edip bol kazançlar sağlayarak haneye bereket ve bolluk vermesi için kurban sunulur.

Sosyal medyanın her alanda aktif olarak işlediği bu zamanda gerek astrologlar gerekse de kişisel gelişim uzmanları bolluk ve bereketle ilgili olarak sık sık önerilerde bulunur. Örneğin; bir internet sitesinde bolluk ve bereketi hayatın bir parçası yapmak için şu adımların izlenmesi gerektiği önerisinde bulunulmuştur:

- *Almayı öğrenin.*
- *Para şahane bir şeydir.*
- *Sözlerinize dikkat edin.*
- *Koşulsuz istemeyi alışkanlık haline getirin.*
- *Yaşamınızda boşluklar yaratın.*
- *Borçları değil kazançları düşünün.*
- *Canlandırma ya da imgeleme yapın.*
- *Düzenli olun.*
- *Büyük düşünün.*
- *Vermeyi öğrenin. (URL1)*

3.3. Masallar

Pek çok tanımı olmakla birlikte masal, genel olarak hayal unsuru öğeleri içeren ve topluma ait olan bir anlatı türüdür. Saim Sakaoğlu'nun masal için tanımı şu şekildedir;

"Kahramanlardan bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür." (Sakaoğlu, 1999: 2).

Geçmişten günümüze kültürü aktaran unsurlardan biri olan masalın kökeni bakımından bazı görüşler ortaya konmuştur. Saim Sakaoğlu'nun masalın kökeniyle ilgili görüşleri şöyledir;

1. Mitoloji Okulu: Temsilcisi Max Müller aynı zamanda karşılaştırmalı mitoloji biliminin de kurucusudur. Müller, masal ile mitoloji arasındaki

benzerliğe dikkat çekerek masalın mitolojiden çıkmış olabileceği düşüncesini ileri sürer.

2. Hindoloji Okulu: Bu görüşü ileri sürenler masalın çıkış yerinin Hindistan olduğunu belirtir.

3. Antropoloji Okulu: Edward Taylor 'ın ortaya atıp Andrew Lang'ın geliştirdiği teoriye göre masal ilkel hayatın bir kalıntısıdır (Sakaoğlu, 1999: 5-8).

Ayrıca Freud masalı baskı altına alınmış isteklerin rüya şeklinde tezahür etmesi olarak açıklar. Carl Jung ise Freud'un bu düşüncesini etkisiz kılarak masalların kollektif bilinçaltının ürünleri olduğunu söylese de bu düşünce geniş ölçüde kabul görmez (Seyidoğlu, 1975: XXX-XXXV).

Motifler, masalın yapısını oluşturan unsurlardır. Her masalda en az bir tane motifin bulunması gerekir. Stith Thompson motifleri A'dan Z'ye göre sıralayarak her harfe bir motif gelecek şekilde gruplandırır:

- A. Mitolojik Motifler
- B. Hayvanlar
- C. Yasak
- D. Sihir
- E. Ölüm
- F. Olağanüstülükler
- G. Devler
- H. İmtihanlar
- I. Akıllı ve Aptal
- K. Aldatma
- L. Kaderin ters dönmesi
- M. Geleceğin tayini
- N. Şans ve talih
- P. Cemiyet
- Q. Mükafatlar ve cezalar

R. Esirler ve kaçaklar
S. Anormal zulümler
T. Cinsiyet
U. Hayatın tabiatı
V. Din
W. Karakter özellikleri
X. Mizah
Z. Çeşitli mizah grupları
(Sakaoğlu, 1999: 15-16).

Burada ele alınacak olan masallar bolluk ve bereket ile ilgili olan masallardır. Bereketle ilgili masallar mitolojik motifler başlığı altında incelenir.

Miski Bahar

Miski Bahar adında çok güzel bir kız varmış. Bu kız kralın kızı tarafından kaçırılmış. Annesi çok üzülmüş ve göz pınarları kuruyana kadar gözyaşı dökmüş. Bir gün güneşe "Ey güneş sen bilge bir varlıkmışsın. Söyle bana Miski Baharımı gördün mü?" diye sormuş. Güneş, kızı görmüştür. Kızın nerede olduğunu bildiğini söylemiş. "Yarın sabah ilk hangi kapıya doğarsam bil ki kızın oradadır. Kapıdan içeri gir ve nöbetçileri atlat. Oradaki kırk kapıyı tek tek aç. Miski Bahar kırkinci kapının arkasındadır. Ama kaçarken sakın arkana bakma yoksa seni yakalarlar" demiş.

Kadın, sabah kalkmış ve güneş ilk hangi kapıyı aydınlatıyorsa o kapıya gitmiş. Nöbetçileri atlatmış ve kırk kapının hepsini tek tek açarak kızına kavuşmuş. Kralın kızının adamları onları yakalamak üzereyken güneş gökyüzünden bir ip sarkıtmış ve onları kurtarmış. Böylece Miski Bahar ve annesi mutlu bir şekilde yaşamış (Özçelik, 1993: 411-416).

Bir Afyonkarahisar masalı olan "Miski Bahar" masalı ölüp dirilme konusunu içinde barındırır. Masalda bahar mevsimini temsil eden kızın adının Miski Bahar olması özellikle dikkat çeker. Kız kaçırıldıktan sonra annesinin göz pınarları kuruyana kadar ağlaması ve yas tutma dönemi de tanrı

ve tanrıçaların kayboluşundan sonra onların arkasından tutulan yas dönemini hatırlatır. Ayrıca kız kaçırıldıktan sonra güneşin kızı görmesi ve annesine söylemesi olayı Persephone'nin kaçırılışından sonra Güneş tanrısının bu kaçırılış olayını görüp acılı anne Demeter'e söylemesi olayı ile neredeyse aynıdır. Ekinleri yeşerten ve hayata canlılık katan güneştir. Bu yüzden elbette Miski Bahar'ı bulup baharın gelmesine güneş yardım edecektir.

Padişaha Damat Olan Dilenci

Padişahın çocuğu olmaz. Sihirli elmayı yedikten sonra bir kızı olur. Bir gün padişah bir dilenciye üç beş kuruş para verir. Padişahın kızı "Dilenciden parayı geri al" dediği zaman padişah kızar ve kızını bu dilenciye verir. Kız dilenciye sopa vurarak dilenmeyi bırakıp çalışmasını söyler. Adam para kazandıkça birkaç eşek alarak şehirden şehire yük taşımaya başlar. Bir gün Erzincan'a giderken yolda mola verirler. Kuyuya birinin inip su çıkarması gerekir. En fakiri bu dilenci olduğu için onu kuyuya indirirler. Adam kuyuya inince burada bir kapı görür. Kapıdan girince bir delikanlıyla karşılaşır. Delikanlı kendisinin kaçırılmış olduğunu ve kardeşinin hasta olduğunu söyler. Eğer yaşadığı yere gidip vereceği bu tozu kardeşinin üzerine serperse kardeşinin iyileşeceğini ve babasının bunu misliyle ödeyeceğini ve hatta kendisini de babasına teslim ederse daha da zengin olabileceğini söyler. Bu sırada bir torbayı da eline verir. Dilenci bunun içinde nar olduğunu sanarak karısına götürülmesini ister. Sonra dilenci, delikanlının dediğini yapar ve o memlekete gider. Padişah'ın oğlunu iyileştirmek istediğini söyler. Adamı kabul ederler. Adam çocuğa duş aldırdıktan sonra delikanlının verdiği tozu üstüne serper ve kapıyı kapatır. Çocuk bir saat sonra ayaklanarak gelir. Padişah buna çok sevinir ve adamı ödüllendireceğini söyler. Padişah çocuğunun hasta olma sebebini anlatır. Diğer oğlu kaçırıldığı için buradaki oğlu yedi senedir bu şekilde hasta yatmaktaymış. Dilenci kayıp olan oğlunu onlara verirse karşılığında ne alacağını sorar. Padişah her şeyini vereceğini söyler. Dilenci, padişahı delikanlının içinde olduğu kuyunun başına getirir ve padişahı oğluna kavuşturur. Padişah karşılığını misliyle verir. Dilenci artık çok zengindir. Memleketine dönünce eskiden yaşadıkları tavuk kümesinin yerinde 12 katlı bir bina olduğunu görür. Meğer torba içinde yolladığı şey nar

değil cevahirmiş. Padişahın kızı babasını yemeğe çağırır. Dilenciyle henüz tam olarak evlenmediğini ama şimdi kendisini ona verirse evleneceğini söyler. Padişah kızı verir ve düğün yaparlar (Sakaoğlu, 1999: 280-283).

Bir Tokat masalı olan "Padişaha Damat Olan Dilenci" masalında da yine bir kayıp sonucu tutulan yas ve hatta üzüntü sonucu hastalanma vardır. Padişah oğluna kavuştuğu zaman yani kayıp bulunduğu zaman dilenci zengin olur, bolluk bereket yaşanır. Bundan sonra düğün dernek kurulur, kutlamalar yapılır. Ayrıca elmadan hamile kalma da elmanın genel olarak bereketle ilgili bir meyve olması ile ilgilidir. Elma ile hamile kalma motifi Erzurum yöresindeki Tasa Kuşu, Üç turunçlar, Serencam ve Topal Leylek gibi masalarda da görülebilir (Seyidoğlu, 1975: 94).

3.4. Hasat Festivalleri

Festival, etimolojik olarak Latince bayram, tatil ve yortu anlamına gelen "festum" kökünden türemiştir. Türkçeye ise şenlik kelimesinin eş anlamlısı olarak girmiştir. Köken olarak bakıldığında zaman festivallerin, ilkel insanların hayat mücadelesinde etkili olan büyüsel inançlar ve ritüellerle ilgili olduğu görülür. Eski Çağ festivallerinin hepsi dini nitelikteydi. İnsanlar otorite tarafından tatil edilen bu günde hem ibadet eder hem eğlenirdi. Bu festivallerin başında Dionysos adına düzenlenen festivaller gelir. Bu festivallerde insanlar şarap içerek kendinden geçer ve şarkılar söyleyerek eğlenirdi. Antik Yunan'da Satürn adına düzenlenen festivallerin kökeni de Dionysos Festivallerine dayanır. Bu günde köleler giysiler giyer, yer içer ve eğlenirdi. Efendileri tarafından kölelere sağlanan özgürlüğün sınırlı zamanda aşırı uçlarda yaşayarak tüketmesi sağlanırdı. Bu şenlik havasında kötü duygular eriyip giderdi (Cevizci, 2009: 464).

Hasat festivalleri, genellikle tarım toplumları tarafından hasat mevsiminin başında veya sonunda kutlanan, önceki bölümlerde bahsi geçen bereket ritüellerinin günümüze evrilmiş şekilleridir. Buradaki asıl amaç hasadın bereketini kutlamaktır. Ancak bu vesileyle çeşitli eğlenceler, yarışmalar ve dans gösterileri gibi etkinlikler de sergilenir.

Festivallerin Türkiye'de görülmesi ilk olarak 1960'lı yıllarda olur. Yaygınlaşması ise 1980'li yıllar sonrasını bulur (Akarpınar, 2004: 32). Festivallerin de içinde bulunduğu bazı kutlamaların günümüzde politik ve ticari amaçla yapıldığı göze çarpar (Nebi, 2017: 534). Hıdırellez, bayram ve festival gibi kutlamalar, Türk siyasetçilerinin halkla buluşması için paha biçilmez birer fırsattır. Siyasetçiler halktan biriymişçesine kutlama yerine giderek orada onlar gibi davranıp bütünleşmeye çalışır. Parti yöneticileri bu kutlamalarda mutlaka konuşma yapar veya yaptırır. Bugüne kadar yapmış olduğu ve yapacağı şeyleri, partisinin kültürü ile ilgili konuları halka anlatır (Nebi, 2017: 134).

İzmir'in Karaburun ilçesinde gerçekleştirilen "Nergis Festivali" ekonomik amaçlara örnek olarak verilebilir. Bu festival için gerek turizm şirketleri gerekse de sosyal medya üzerinden duyurular yapılır. Festivalde Nergis çiçeği ve yöreye özgü ürünler satılır. Belediye başkanının konuşması ile başlayan festivalde çeşitli yarışmalar yapılır ve ödül dağıtılır. Pop orkestrasının verdiği konser ile etkinlik bitirilir. Bu festivalin yapılmasındaki temel amaçlar; yerel halkın ekonomik olarak desteklenmesi, Karaburun'un tanıtımı ve Nergis çiçeğinin dünyaya tanıtılmasıdır (Özcan, 2019: 195-206). Aynı şekilde Bursa-Hasanağa'da yapılan Enginar Festivali de belediye başkanının katılımı, çeşitli yarışmalar ve konserler eşliğinde yapılır.

Her yıl haziran ayında Çanakkale iline bağlı Lapseki ilçesinde düzenlenen kiraz festivali de hasat festivallerine örnek olarak verilebilir. Bu festivalde yapılan yarışma ile en iyi kiraz seçilir ve sahibine ödül verilir. Kirazın büyüklüğü kirazın çay bardağına sokulması ile ölçülür. Festivale katılan belediye başkanı konuşma yapar. Festival boyunca halk oyunları gösterileri ve ney dinletisi gibi pek çok etkinlik yapılır. Ayrıca şarkı yarışması gibi çeşitli yarışmalar yapılarak kazanana ödül verilir. Yapılan bu festivale katılan halk, ilçeye davet edilen şarkıcının konserinde doyasıya eğlenir.

Sedat Veyis, *Türk Halk Kültürü* kitabında aşağıdaki hasat festivallerini tarihleriyle birlikte örneklendirir:

"Kiraz Festivali" (İzmir- Kemal Paşa), Mayıs'ın ikinci Pazar günü (2 gün),
"Kiraz Bayramı" (Denizli- Çal - Baklan- Kuyucak), Mayıs'ın son haftası içinde (1 gün)
"Çilek Festivali" (Zonguldak- Ereğli), Haziran içinde (1 gün),
"Vişne Bayramı" (Tokat- Almus), 2 Temmuz (1 gün),
"Üzüm ve Şarap Festivali" (Tekirdağ- Şarköy), 6 Temmuz (3 gün),
"Kavun Festivali" (İstanbul- Silivri- Selimpaşa), 29 Temmuz (1 gün),
"Fındık Günü" (Bolu- Akçakoca), 10 Ağustos (1 gün),
"Elma Şenliği" (Konya- Ereğli), 18 Ağustos (1 gün),
"Ceviz Bayramı" (Konya- Ermenek), Eylül içinde (1 gün),
"Mandalina Festivali" (İzmir- Seferhisar), Kasım içinde 1 gün (Veyis, 2000:49).

Festivaller genellikle tarım alanında yapılsa da bununla sınırlı değildir. Türkiye'de hayvancılık ve hayvan ürünleri alanında da çeşitli festivaller yapılır. Çankırı-Çerkeş Kültür ve Hayvancılık, İzmir-Bayındır Hayvan Güzellik Yarışması, İzmir Sakız Koyun ve Koçları Şenliği, Rize Anzer Balı, Tokat Reşadiye Altın Koç Festivalleri, Bahar Akarpınar' ın ilgili makalesinde verdiği örneklerden bazılarıdır (Akarpınar, 2004: 32).

3.5. Sanayide Üretim

Türk toplumunda üretim araçları ve emeğe saygı oldukça değerlidir. İnsanların ekmeğini bu araçlardan kazandığını bilmesi onlara saygı duyması gerektiği fikrini doğurur. Bu, gerek araçların bakımının yapılması gerekse de onlara karşı saygısız bir hareket yapılmaması olarak kendini gösterir.

Üretim araçlarına duyulan saygı Eski Çağlardan beri açık bir şekilde görülür. Hatta Hititlerde tarım için önemli araçlardan biri olan sabanın çalınması ölümlle cezalandırılmıştır. Ancak sonraları bu ceza para cezasına çevrilmiştir (Bülbül, 2021: 1814). Sabana duyulan saygı Anadolu'da tarım yapılan bölgelerde aynı şekilde devam etmiştir.

Üretim araçlarının insanlar için ne denli önemli olduğunu anlamak için bazı bayraklar üzerindeki orak ve çekiçlere bakmak bile yeterlidir. Örneğin; sanayi üretiminde çokça kullanılan çekiç ve tarımla ilgili olan orak birleştirilerek komünizm ideolojisinin simgesi haline getirilmiştir.

Şehir içi hatlarda ulaşımı sağlayan minibüslerin iç tasarımının sahipleri olan minibüsçüler tarafından çıkartmalar, renkli boyalar, bazı dekoratif objeler kullanarak abartılı bir şekilde süslenmesi, minibüsünü sürekli temizlemesi, ona dikkat etmesi onun bir ekmek teknesi olduğunu düşündüğünden kaynaklanır.

Eski bir kamyon şoförü olan kaynak kişi kamyonunun bir ekmek teknesi olduğunu bildiği için kamyonuna bir arkadaşımı gibi değer verdiğini ve onun bakımına özen gösterdiğini söyler. Kamyonuna gözü gibi baktığını söyleyen kaynak kişi kamyonu için "O, bana ve aileme bakıyordu ben de ona bakıyordum " diye ekler (KK3).

Kaynak kişinin anlattığına göre bir tekstil atölyesinde çalışanlardan iki kişi dikiş makinesinin üzerinde bulunduğu masanın üstüne oturur. Ustabaşı bunu görünce ekmek teknelerine saygısızlık yaptıklarını düşündüğü için onları azarlar ve onlara bunu açıklar (KK9). Bu örnekte de açık bir şekilde görüldüğü üzere üretim araçları bir geçim kaynağıdır. İnsanlar onlara değer verir ve yapılan saygısızlığa karşılık olarak tepki gösterirler.

İnsanların fabrika veya iş yeri açılışından sonra kurban kesmeleri işin bereketli kazançlar sağlaması ve bu işin başarılı olması için yaptığı düşünülür. İş yerinde karınca duası bulundurmak, yonca yaprağı, buğday başağı ve mısır koçanı gibi dekoratif nesneleri bulundurmak da bereket için yapılan davranışlardan bazılarıdır.

Kurban kesimine bir diğer örnek yeni bir araba aldıktan sonra kurbanın kesilmesidir. Arabanın bereketli olması ve güvenle kullanılması için kesilen kurbanın kanı arabanın sahibinin alnına ve arabanın plakasına sürülür.

SONUÇ

Bereket mitlerinin günümüze etkisini araştırıp incelediğimiz ve birtakım sonuçlara vardığımız bu çalışmada Türk ve dünya mitolojilerinden alınan mit örnekleri analiz edilip günümüzdeki versiyonları üzerinde durulmuştur. Bu mitlerin günümüz toplumuna doğrudan ve dolaylı etkisi tespit edilmiştir.

Gelenekler, silsile halinde nesilden nesile aktarılır. Ancak bu aktarılma ihtiyaç halindeyse yapılır. İhtiyaç yoksa gelenekler yok olup gider. İnsanoğlu en eski zamanlardan beri berekete ihtiyaç duymuştur. Bu sebepten dolayı bereketle ilgili inanışlar, rütüeller ve anlatılar adeta bir gelenek halinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Avcı toplumdan başlayarak sanayi toplumuna kadar uzanan tarih boyunca bereket mitleri şekil değiştirerek zamanımıza kadar gelmiştir. Tarım toplumlarında geçim kaynağı olarak saygı gören sarı öküz, kapitalist toplumda yerini saygı gören cansız nesnelere bırakmıştır. Örneğin; Sovyetler Birliği bayrağında bir sembol haline gelen ve yüceltilen orak ile çekiç sanayi ve köy toplumunun bir nevi sarı öküzüdür. Bu zamanda artık kutsallaştırılan şey insanların ekmeğini kazandığı sanayi üretim araçlarıdır.

Tezin içinde incelenen "Miski Bahar" adlı masalın içindeki motiflerin birçoğunun bir bereket tanrıçası olan Demeter ve onun mitosuyla aynı olması gayet dikkat çekicidir. Aynı zamanda Anadolu'da oynanan köy seyirlik oyunlarının önemli bir kısmının mevsimsel döğüleri temsil eden hareketler içermesi konumuz açısından oldukça önemlidir.

Eski çağda festivaller, bereketin devamı ve gelecek yılın hasadının çoğalması için yapıldı. Görsel süslemeler yapılarak müzik ve dans eşliğinde yapılan festivaller toplumsal dayanışmayı da sağladı. Günümüzde yapılan hasat festivallerinde de aynı benzerlikler görülür.

Çalışmanın sonucunda bereket mitlerinin günümüz toplumu üzerindeki etkilerinin devam ettiği ve hatta kültürel kimliğimizin önemli yapı taşlarını oluşturduğu tespit edilmiştir. Masallar, seyirlik köy oyunları, halk inanışları ve festivaller bu yapı taşlarından bazılarıdır.

Araştırmanın sınırlılıkları göz ardı edilmemelidir. Bu araştırmada belirli uygarlıkların mitleri ve bunların günümüze yansımaları ele alınmıştır. Elbette diğer birçok uygarlık ve bunların bereket mitleri vardır.

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, Orhan (1973). "Türkiye' de Hıdırellez Bayramı", *Antropoloji Dergisi*, S. 8, ss. 21-25.

Akarpınar, Bahar (2000). "Anadolu'da Çok Tanrılı Dinler Döneminde Görülen Bereket Ritüelleri", *Türkbilig Dergisi*, S. 1, ss. 178- 184.

Akpınar, Bahar (2004). "Tarım toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır, Sergi, Fuar, Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği", *Millî Folklor Dergisi*, S. 64, ss. 25- 36.

Akurgal, Ekrem (2005). *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları: Ankara.

Akyüz, Kenan ve Necati Lugal (1977). *Şehname*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Altunay, Erhan (2019). *Paganizm 1*, İstanbul: Destek Yayınları.

And, Metin (2012). *Oyun ve Büğü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

And, Metin (2019). *Dionysos ve Anadolu Köylüsü*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Anohin, Andrey V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Kömen Yayınları: Konya.

Bayat, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*, Karam Yayıncılık: Çorum.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı), (1985). *Anadolu Tanrıları*, Bilgi Yayınevi: İstanbul.

Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınları: Ankara.

Berens, E.M. (2013). *Antik Yunan Efsaneleri ve Roma Mitleri*, İlya Yayınları: İzmir.

Black, Jeremy ve Anthony Green (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü*, Aram Yayınları: İstanbul.

Boratav, Pertev Naili (1988). "Türklerde Hızır", *İslam Ansiklopedisi*, C.5-1, Yayınları: Ankara.

Boratav, Pertev Naili (1994). *Türk Halk Bilimi II, 100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

Boratav, Pertev Naili (1995). *Türk Halk Bilimi I - 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

Bottero, Jean ve S.Noah Kramer (2021). *Mezopotamya Mitolojisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Burkert, Walter (1999). *İlkçağ Gizem Tapıları*, İmge Kitabevi: Ankara.

Bülbül, Pınar (2021). "Hitit Kanunlarındaki Tarım ve Tarım arazisi ile İlgili Hükümlerin Günümüz Modern Hukuku ile Kıyaslanması", *History Studies International Journal of Histroy*, S.6, C. 13, ss. 1809-1830.

Campbell, Joseph (2016). *İlkel Mitoloji (Tanrının Maskeleri I)*, Işık Yayınları: İstanbul.

Campbell, Joseph (2016). *Tanrının Maskeleri 2 - Doğu Mitolojisi*, Işık Yayınları: İstanbul.

Campbell, Joseph (2020). *Tanrıçalar ve Tanrıça'nın Dönüşümü*, İthaki Yayınları: İstanbul.

Cevizci, Ahmet (2009). Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 6, ss.464-468, Ebabil Yayınları: Ankara.

Curtis, Vesta Sarkhosh (2020). *İran Mitleri*, Phonix Yayıncılık: Ankara.

Çay, Abdulhaluk (1988). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz (İlaveli İkinci Baskı)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: Ankara.

Çetin, Halil (2022). *Kazak Mitolojisi Araştırmaları*, Akçağ yayınları:Ankara.

Çığ, M.İlmiye (2009). *Bereket Kültü ve Mabet Fahışeliği*, Kaynak Yayınları: İstanbul.

Çınar, Burak (2019). *Helenistik Dönemden Roma İmparatorluk Çağının Başlarına Kadar Batı Anadolu ve Mısır İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çobanoğlu, Özkul (1997). "Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hıdırellez", *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S.1, ss. 51-59.

Dedeş, Hatice Yüstra (2021). *Eski Mısır İnanışlarının Toplum Üzerindeki Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop.

Deliömer, Yakup (1996). "Hakaslar ve Tarihi", *Bilig Dergisi*, S.3, ss. 53-59.

Demirci, Kürşat (1991). *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret yayınları: İstanbul.

Demirci, Kürşat (2016). *Dinler Tarihinin Meseleleri*, İnsan Yayınları: İstanbul.

Demirci, Kürşat ve Burcu Falay (20016). "Ana Hatlarıyla Hitit Dini", *Cumhuriyet ilahiyat Dergisi*, C. 20, S.1, ss. 35-60.

Demirci, Kürşad (2019). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak, Ayışığı Kitapları*: İstanbul.

Dilek, İbrahim (2014). *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü Altay-Yakut*, Grafiker Yayınları: Ankara.

Dürüşken, Çiğdem (2014). *Antikçağ Felsefesi Homeros' tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Ekici, Metin (2010). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları: Ankara.

Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm-İlk Esrime Teknikleri*, İmge Kitabevi: Ankara.

Eliade, Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri*, Om Yayınevi: İstanbul.

Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, Kabalcı Yayınevi: İstanbul.

Erbil, Pervin (2015). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*, Arkadaş Yayınevi: Ankara.

Erhat, Azra (1996). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Esin, Colette ve Helene Laporte (2002). *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Tübitak Yayınları: Ankara.

Etin, Cengiz (2006). "Anadolu Bereket Kültü ve Anadolu Türk Köylüsü Seyirlik Oyunlarına Yansıması", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 46, ss. 198-210.

G. Frazer, James (2004). *Altın Dal 1 Dinin ve Folklorun Kökenleri*, Payel Yayınevi: İstanbul.

Gaster, Theodor H. (2000). *Thespi Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Kabalcı Yayınevi: İstanbul.

Graves, Robert (2010). *Yunan Mitleri Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, Say Yayınları: İstanbul.

Grimal, Pierre (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Kabalcı Yayınları: İstanbul.

İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

İnan, Afet (1987). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Türk Tarih Kurumu: Ankara.

İndirkaşı, Zühre (2012). "Dionysos Tanrının Maskesi ya da Maskenin Tanrısı", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, S. 5, ss. 61-70.

Hart, George (2010). *Mısır Mitleri*, Phoenix Yayınları: Ankara.

Harva, Uno (2015). *Altay Panteonu- Mitler, Ritieller, İnançlar ve Tanrılar*, Doğu Kütüphanesi Yayınları: İstanbul.

Hooke, H.Samuel (2002). *Ortadoğu Mitolojisi*, İmge Yayınevi: Ankara.

Hornung, Erik (2004). *Mısır Tarihi*, Kabalcı Yayınları: İstanbul.

Kaşgarlı Mahmut (1985). *Divan ı Lügatit Türk Tercümesi*, Cilt I, Hazırlayan Besim Atalay, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

Kaya, Muharrem (2015). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*, Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

Kuran-ı Kerim (2008). *Feyzü'ül Furkan Açıklamalı Kuran- ı Kerim Meal*, Server İletişim Yayınları: İstanbul.

Korkmaz, Mehmet (2010). *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter yayıncılık: Ankara.

Küçük, Mehmet Alparslan (2016). "İkonografiden İnanca "İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya" Süreci", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, ss.230-274.

Kramer, S.Noah (2002). *Sümerler, Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Kabalcı Yayınları: İstanbul.

Leeming, David A. (2018). *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*, Say Yayınları: İstanbul.

Leeming, David A. (2018). *Dünya Mitolojisi Dünya Halklarının Tüm Yaratılış, Tanrı ve Kahraman Mitleri*, Say Yayınları: İstanbul.

Lissner, Ivan (2012). *Uygarlık Tarihi*, Nokta Kitap: İstanbul.

Menek, Halil İbrahim (2022). "Antik Çağın Görkemli Medeniyeti Ahameniş İmparatorluğu", *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1, ss 1-26.

Memiş, Ekrem (1986). "Anadolu'nun Eski Şark ve Eski Garp Dünyaları Arasındaki Yeri", *Selçuk Dergisi*, S.1, ss 59-64.

Memiş, Ekrem (2007). *Eski Çağ Türkiye Tarihi, En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, Çizgi Yayınları: Konya.

Memiş, Ekrem (2018). *Eski İran Tarihi (Medler, Persler, Partlar)*, Ekin Yayınları: Bursa.

Moscatti, Sabatino (2004). *Fenikeliler*, Dost Kitabevi: Ankara.

Narçın , Ali (2013). *A'dan Z'ye Mısır*, Ozan Yayıncılık: İstanbul.

Narçın, Ali (2020). *Eski Mısır Nil'in Ezoterik Ülkesi*, Parola Yayınları: İstanbul.

Narçın, Ali (2020). *Dünya Uygarlıkları, Hitit Anadolu Rüzgarı*, Parola Yayınları: İstanbul.

Nebiyev, Azad (1992). *İlahır Çarşambalar Nevruz Törenleri*, Doruk Yayınları: Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (2019). *Türk İslam İnancında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Timaş Yayınları: İstanbul.

O'flarherty, Wendy Doniger (1996). *Hindu Mitolojisi*, İmge kitabevi: Ankara.

Okutan, Nükhet (2016). *Hakaslarda Atalar Kültü ve Günümüz Hakas Kültürüne Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

Oral, Elif (2019). *Halk Takvimi ve Meteorolojisi ile İlgili İnanış ve Ritüeller*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.

Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, C. 1, Türk Tarih Kurumu: Ankara.

Ökse, Tuba (2006). "Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, ss. 68.

Özbudun, Sibel (1997). *Ayinden Törene Siyasi İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Anahtar Kitaplar Yayınları: İstanbul.

Özbudun, Sibel (2015). *Hermes'ten İdris'e Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*, Ütopya Yayınevi: Ankara.

Özcan, İlknur (2019). "Festival Anlatılarının Ritüeller Temelinde Çözümlemesi: Nergis Festivali Örneği", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.19, ss. 195-206 .

Özçelik, Mehmet (1993). *Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir İnceleme C. 1*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Edebiyatı Bölümü, Konya.

Özdemir, Nebi (2017). *Kültür Bilimi ve Yöntemi*, Grafik Yayınları: Ankara.

Özey, Ramazan (2013). *Dünya Platformunda Türk Dünyası Coğrafyası Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar*, Aktif Yayınları: İstanbul.

Özkan, İbrahim (2020). "Bulgaristan Türklerinde Nevruz ve Hıdırellez Kutlamaları", *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.1, ss.1-24.

Özmen, Seher Selin (2016). "Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, ss. 381-397.

Potapov, Leonid Pavloviç (2012). *Altay Şamanizmi*, Kömen Yayınları:Konya.

Potapov, Leonid Pavloviç (2014). *Altaylılar Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları Makaleler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayanları: Ankara.

Reyhan, Esmâ (2009). "Kayıp Tanrı Telipinu Mitosu: Eskiçağ Anadolu Mitolojisinden Bir Kesit", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S. 45, ss.85-106.

Roller, Lynn E. (2013). *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Russell, Jeffrey Burton (2018). *Lucifer Ortaçağ' da Şeytan*, Panama Yayınları: Ankara.

Sarıkaya, Nazım (2019). "Dionysosçu Ritüeller ve Antik Yunan Tiyatrosunda Karşıtların Biraradılığı", *Tiyatro Eleştirmenleri ve Dramaturji bölümü Dergisi*, S. 29, ss. 17-41.

Sakaoğlu, Saim (1999). *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları: Ankara.

Seyidoğlu, Bilge (1977). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar Metinler ve Açıklamalar*, Baylan Matbaası: Ankara.

Sezen, Lütfi (1992). "Türk Folklorunda Hıdırellez", *Milli Folklor Dergisi*, S. 14, ss. 32-34.

Schimmel, Annamari (1991). *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkamber Yayınları: İstanbul.

Sina, Ayşe (2004). "Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 44, ss 37-52.

Söyler, M. Olgay (2021). *Kötülüğün Tasarımı Eski İran Dinleri ve Şeytanın Doğuşu*, Ötüken Yayınları: İstanbul.

Şenel, Alaeddin (1995). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Şenesen, Rafiye Okuşluk (2011). "Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri", *Folklor Edebiyat Dergisi*, C. 17, S. 2, ss. 209-228.

Tanyu, Hikmet (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

Tecer, Ahmet Kutsi (1940). *Köylü Temsilleri*, Çığır Dergisi Yayınları: Ankara.

Tekin, Oğuz (1998). *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları :İstanbul.

Tökel, Dursun Ali (1998). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.

Türker, Ferah (2018). "Altay Türklerinde Avcılıkla İlgili Pratikler ve Efsanelerdeki Yeri", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 45, ss. 255-267.

Uca, Alaattin (2007). "Türk Toplumunda Hıdırellez 1", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, S. 34, ss. 113-138.

Ülken, Hilmi Ziya (2017). *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, Doğu Batı Yayınları: Ankara.

Ünal, Ahmet (2002). *Hititler Devrinde Anadolu 1*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Ünal, Ahmet (2003). *Hititler Devrinde Anadolu 2*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Ülkütaşır, M.Şakir (1975). *Hıdırellez Hakkında Bir Araştırma, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara

Veyis, Sedat (2000). *Türk Halkbilimi*, İş Bankası: İstanbul.

Yıldırım, Nimet (2012). *İran Mitolojisi*, Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

Yıldırım, Nimet (2012). *İran Mitolojisi Kökenleri, Kaynakları, Ana Teması*, Pinhan Yayıncılık: İstanbul.

Yolcu, M.Ali (2018). "Türk Halk Kültüründe Tarımsal Ürünlerin Bolluğunu Amaçlayan Ritüeller ve Büyüsel İşlemler", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.11, S. 23, ss. 90-95.

Yüce, Nuri (2011). "Hıdırellez Bayramıyla İlgili Bazı Notlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 44, S. 44, ss. 249-256.

KAYNAK KİŞİLER

KK1: Hana Gadou, Üniversite Mezunu, 1973, Mısır- Kahire.

KK2: Hanım Kaya, okur yazar değil , 1950, Adıyaman.

KK3: Şerif Kaya, İlkokul, 1951, Adıyaman.

KK4: Gazal Kaya, okur yazar değil, 1956, Adıyaman.

KK5: Gülseren Karaca, Üniversite Mezunu, 1993, Mardin.

KK6: Hacer Köşker, İlkokul, 1939, Erzurum.

KK7: Hediye Aydoğdu, Okur yazar, 1961, Mardin.

KK8: Mesut Karaca, Üniversite Mezunu, 1990, Sivas.

KK9: Prof. Dr. Muharrem Kaya, 1969, Sivas.

İNTERNET

(URL1): <https://www.uplifers.com/bolluk-ve-bereketi-hayatinizin-parcasi-yapmaniz-icin-5-ipucu-2/>